

**TOPONYMIE VAN
ORSMAAL-GUSSENHOVEN
EN MELKWEZER**

**Een geschiedkundige
en toponymische studie**

DOOR

dr. Paul T.C. KEMPENEERS

INHOUD

0.	TER INLEIDING	77
1.	LINTERSE GEMEENTEN	80
1.1.	Fusies	80
1.2.	Uitgestrektheid	81
	<i>Fig. 1. — De deelgemeenten in 1960 . . . . .</i>	<i>82</i>
1.3.	Grenspalen	83
1.4.	Indeling in wijken en secties	84
1.5.	Het bodemgebruik in 1834	85
	<i>Fig. 2. — De kadastersecties in Orsmaal-Gussenhoven . . . . .</i>	<i>86</i>
	<i>Fig. 3. — De kadastersecties in Melkwezer . . . . .</i>	<i>87</i>
1.6.	Haardsteden	88
1.7.	De kaart van Everaert	90
	<i>Fig. 4. — Melkwezer in 1786 . . . . .</i>	<i>91</i>
	<i>Fig. 5. — De hoeve van Ceulers op de grens . . . . .</i>	<i>92</i>
2.	NEDERZETTINGSNAMEN	94
2.1.	Namen van de deelgemeenten	94
	<i>Fig. 6. — Het gemeentehuis van Linter . . . . .</i>	<i>103</i>
2.2.	Namen voor de bewoonde ruimte	106
	<i>Fig. 7. — Orsmaal van op de Molensteeg . . . . .</i>	<i>107</i>
3.	VLOEIEND EN STILSTAAND WATER	109
3.1.	Rivieren, beken en greppels	109
	<i>Fig. 8. — De bekkens van Grote en Kleine Gete . . . . .</i>	<i>112</i>
	<i>Fig. 9. — De Kleine Gete in Orsmaal . . . . .</i>	<i>113</i>
	<i>Fig. 10. — De Orbe . . . . .</i>	<i>116</i>
	<i>Fig. 11. — De Moesbeek aan het Waterhof . . . . .</i>	<i>118</i>
	<i>Fig. 12. — 's-Hertogengracht in Melkwezer . . . . .</i>	<i>120</i>
	<i>Fig. 13. — De Wouwerbeek, nu Waarbeek . . . . .</i>	<i>121</i>
3.2.	Talrijke bronnen	122
	<i>Fig. 14. — Waterkerswinning aan de Orbe . . . . .</i>	<i>123</i>
3.3.	Waterplassen	126
4.	OVER BERG EN DAL	129
4.1.	Een lichtgolvend landschap	129
4.2.	Kunstmatige verhogingen	131
4.3.	Inzinkingen in het landschap	132
	<i>Fig. 15. — Weiden aan de Mergelkuif . . . . .</i>	<i>134</i>
5.	BOSSEN, BOMEN EN HAGEN	136
5.1.	Bosrooiingen	136

5.2.	De bossen van Wezer	136
5.3.	Hagen van spikdorens	138
5.4.	Uitgestrekte boomgaarden	139
5.5.	Weinig wijngaarden	140
5.6.	Opvallende bomen	140
6.	GRASLANDEN	143
6.1.	Alluviale gronden	143
6.2.	Vroente en Broek	143
6.3.	Malse beemden	144
6.4.	Schrale driesen	150
6.5.	Schaarse weiden	151
6.6.	De Aarden	153
6.7.	Kleurrijke naamgeving	153
7.	AKKERLAND	157
7.1.	Akkerbenamingen	157
7.2.	Kouter, oud cultuurland	157
7.3.	Verbindingen met land	159
7.4.	Het open Veld	160
7.5.	Specifieke terreinwoorden	163
	<i>Fig. 16. — Het Koningsbunder</i>	166
8.	KERKELIJKE GEBOUWEN	171
8.1.	Oude en nieuwe kerken	171
	<i>Fig. 17. — Plaats van de kerk van Gussenhoven</i>	171
	<i>Fig. 18. — De Sint-Pieterskerk van Orsmaal</i>	174
8.2.	De Broederschap van Sint-Huibrecht	178
	<i>Fig. 19. — De kerk van Melkwezer</i>	179
8.3.	Sprekende grafstenen	180
8.4.	Een huis voor de pastoor	181
	<i>Fig. 20. — Grafsteen van Valentin</i>	182
	<i>Fig. 21. — Het Stenen Huis</i>	184
8.5.	Zorg voor de armen	187
	<i>Fig. 22. — De Tafelhof</i>	188
8.6.	Kapellen voor O.L. Vrouw	190
	<i>Fig. 23. — De Witte Kapel</i>	191
	<i>Fig. 24. — De Kapel van De Hertoghe</i>	193
8.7.	Monumenten	194
9.	BURGERLIJKE GEBOUWEN	195
9.1.	Namen met hof	195
	<i>Fig. 25. — De hoeve van Marcoer</i>	197
	<i>Fig. 26. — Het pachthof van Brees</i>	198
	<i>Fig. 27. — 's-Hertogenhof</i>	201

	<i>Fig. 28. - Het voormalige Waterhof</i>	203
	<i>Fig. 29. - Het Hof van Wezer</i>	206
	<i>Fig. 30. - Het Hof ten Steen in 1682</i>	212
	<i>Fig. 31. - Een zaagkuil</i>	213
	<i>Fig. 32. - Het Hof ten Steen in 2003</i>	217
9.2.	Leven in de brouwerij	218
9.3.	Drie molens	221
	<i>Fig. 33. - De Molen van Orsmaal</i>	222
9.4.	Schaarse huisnamen	223
	<i>Fig. 34. - Het Barrièrehuis</i>	224
9.5.	De gilden van Sint-Sebastiaan	225
9.6.	Andere constructies	225
	<i>Fig. 35. - De Leeuusebrug</i>	227
	<i>Fig. 36. - De Grote Brug</i>	228
10.	WEGEN EN VOETPADEN	229
10.1.	Type I versus type II	229
10.2.	Algemene benamingen	230
10.3.	De hoofdwegen van Orsmaal-Gussenhoven	232
10.4.	Andere wegen in Orsmaal	237
	<i>Fig. 37. - De Geetweg</i>	240
	<i>Fig. 38. - De Molenweg</i>	242
	<i>Fig. 39. - De Paardskerkhofstraat</i>	243
10.5.	Voetpaden in Orsmaal	247
10.6.	De hoofdwegen van Melkwezer	249
	<i>Fig. 40. - De Dorpsstraat in Wezer</i>	250
10.7.	Andere wegen in Wezer	252
10.8.	De voetpaden van Wezer	254
11.	ATLAS	260
	Orsmaal-Gussenhoven	260
	Melkwezer	271
12.	AFKORTINGEN	277
13.	GERAADPLEEGDE BRONNEN	278
14.	KLAPPER	295

0. Ter inleiding

Terug naar de bron

Over de plaatsnamen in Orsmaal-Gussenhoven en Melkwezer bestaan weinig gedrukte bronnen. Enkele namen komen voor bij rijksarchivaris Alphonse Wauters, in zijn werk *Géographie et histoire des communes belges*. Deze schreef in het Frans en somde toponiemen op, zonder ze evenwel op een kaart aan te geven. Niettemin blijft het werk van Wauters uit 1887 nog altijd een wetenschappelijke bron voor de geschiedenis van Orsmaal-Gussenhoven en Melkwezer. Het verslag, door pastoor Lamal in 1901 voor het bisdom opgesteld, verwijst voortdurend naar het werk van de rijksarchivaris.

Interessant is het bijna onvindbare werkje van E.H. Frenay, getiteld *Bijdracht tot de geschiedenis der vereenigde kerken van Neer-Hespen, van Gussenhoven en van Melkwezer*, gedrukt door Charles Peeters in Zoutleeuw en Leuven in 1892. Deze pastoor uit Laar raadpleegde het archief van Neerhespen en schreef een behartenswaardig boekje dat vooral de kerkelijke geschiedenis belicht. In het tijdschrift *De Brabantsche Folklore* van 1928 (jg. 7, blz. 331-337) verscheen van Lod. Vincx *Korte aantekeningen over Orsmael-Gussenhoven*. De schrijver vermeldt enkele wetenswaardigheden over kerk en molen, maar gebruikt een te bloemrijke taal. Over de Kleine Gete bijvoorbeeld: “wanneer de lachende zon met haar wonderspel van licht en schaduw dit machtige groene klavier in blij spetterende en zingende beroering komt zetten, kijkt onwillekeurig de toeschouwer met klimmende begeestering toe...”. Zulke taal toont aan, hoe sommige onderwijzers in die tijd dachten over de kwaliteiten van een “mooi” opstel.

Verdienstelijker is de korte bijdrage *Melkwezer, geschiedenis en folklore*, door leraar Fr. Hendrickx gepubli-

ceerd in de Brabantsche Folklore van 1932 (jg. 11, nr. 62-63). De tekst verscheen tegelijk in het Frans. Recentelijk, namelijk in 1998, verscheen een compilatie van aantekeningen, opgeschreven door onderwijzer E. Roumieux onder de titel *Geschiedenis van Orsmaal-Gussenhoven*. De onderwijzer haalde veel uit het werk van archivaris A. Wauters. Gegevens die hij zelf bijeen sprokkelde uit het archief zijn niet altijd betrouwbaar. Bovendien is de uitgave van zijn aantekeningen met weinig zorg gebeurd.

Omdat het materiaal in gedrukte uitgaven ontoereikend was, heb ik de originele bronnen systematisch onderzocht. Gelukkig is een groot deel vlot te raadplegen : in het Rijksarchief te Leuven, Anderlecht, Beveren-Waas en Brussel. Ook vond ik veel gegevens in het Hagelands Documentatiecentrum te Tienen en in het archief van het bisdom Mechelen.

In de plaats van het materiaal gewoon alfabetisch te rangschikken, heb ik het namenbestand ingedeeld in een aantal rubrieken. Op deze wijze komen veld- en waternamen bij elkaar, evenals de namen van bergen en dalen, bossen, hoeven, enz. Ik sluit hierbij aan bij de werkmethode die ik gebruikte bij de beschrijving van toponiemen in Tienen, Hoegaarden, Oplinter, Oorbeek, Kuntich, Hakendover, Goetsenhoven, Landen, Zoutleeuw en Waanrode. Verder vermeld ik geschiedkundige gegevens bij toponiemen, zoals kerken en pachthoven, zodat het werk ook voor de leek leesbaar is. Daarom luidt de ondertitel : een geschiedkundige en toponymische studie. Om een bepaald toponiem terug te vinden, volstaat het de klapper achteraan te raadplegen.

In dit werk bespreek ik niet alleen de toponymie van de verenigde dorpen Orsmaal en Gussenhoven, maar ook van het kleine Melkwezer dat aan Orsmaal grenst.

Een historische Atlas

Toponiemen kun je slechts exact lokaliseren aan de hand van een historische atlas. Deze bestaat uit 2 delen : een kaartenboek en een thesaurus van eigenaars en percelen. Als basis dienden de leggers bij de kaarten van P.C. Popp, aangevuld met gegevens uit de Atlas der Buurtwegen of uit andere archiefbescheiden, zoals het kaartenboek van de Tiense Armentafel. Zulke atlas met thesaurus maakte het mogelijk om de meeste plaatsnamen te lokaliseren. In dit werk komt het thesaurus niet voor. Wel vindt de lezer achteraan een overzicht van kadasterkaarten, die ik per veld tekende met duidelijke nummers. Ze geven de toestand van de beschreven gemeenten weer circa 1860.

Erkentelijkheid

Een aantal personen ben ik bijzonder erkentelijk voor de hulp die ze mij geboden hebben. Ik noem zonder voorkeur van volgorde : de hh. Luc Janssens en Bart Boon, resp. attaché en technicus in het Rijksarchief te Brussel; dr. Hans Jacobs voor het ter beschikking stellen van zijn privé-verzameling; Stefaan Doucet van het kadaster die mij de kans gaf om de collectie oude kaarten te raadplegen in de kelders te Tienen.

Paul KEMPENEERS

dr. germ. fil.

Tienen, februari 2004.

1. Linterse gemeenten

1.1. FUSIES

Linter, gelegen in het arrondissement Leuven, behoort sedert 1 januari 1995 tot de provincie Vlaams-Brabant en omvat volgende deelgemeenten : Wommersom, Neerlinter, Drieslinter, Melkwezer, Overhespen, Neerhespen en Orsmaal-Gussenhoven. Deze entiteit kwam niet in één keer tot stand.

In 1383 werd Wezer (nu Melkwezer), samen met Orsmaal, bij Zoutleeuw gevoegd. Sedertdien waren beide dorpen onderworpen aan de Leeuwse administratie. De Fransen maakten de dorpen in 1795 opnieuw zelfstandig. De kerk van Wezer was een dochterkerk van Gussenhoven en vormde in 1618 met Neerhespen de *Verenigde kerken*. Het K.B. van 21 augustus 1826 maakte van Orsmaal en Gussenhoven één gemeente⁽¹⁾. De 2 verenigde dorpen vormden in 1971 (wet van 17 juli 1970), samen met Melkwezer, Neerhespen en Overhespen, de nieuwe gemeente Orsmaal.

In hetzelfde jaar 1971 ontstond de (kleine) gemeente Linter, door samenvoeging van Drieslinter en Neerlinter. Voorheen bestond Neerlinter uit de gehuchten Dalem-dries, Middelste Dries, Overste Dries, het Kerkhof, de Heide, Goethuis en Ransberg⁽²⁾. Door de wet van 25 augustus 1911 werden de gehuchten Drieslinter en Ransberg zelfstandige gemeenten. Maar de eerste fusie bracht Neerlinter bij Drieslinter, maar niet bij Ransberg. Op 1 januari 1977 ontstond ten slotte de nieuwe, grotere gemeente Linter, met de reeds genoemde gemeenten en Wommersom.

⁽¹⁾ Wauters, 1887, p. 102.

⁽²⁾ Cuvelier, 1912, p. 368.

1.2. UITGESTREKTHEID

De oude gemeente Melkwezer grensde in het noorden aan Neerlinter en Drieslinter, in het oosten aan Helen-Bos, in het zuiden aan Orsmaal-Gussenhoven en aan de westzijde aan Wommersom. Orsmaal-Gussenhoven paalde aan Melkwezer en Helen-Bos, aan Dormaal aan de oostzijde, en verder aan beide Hespens en aan Wommersom.

Rond 1860 bedroeg de oppervlakte van Melkwezer 448 ha 18 a 70 ca. Orsmaal-Gussenhoven was iets groter : 539 ha 51 a 80 ca⁽³⁾. De oppervlakten bleven ongewijzigd tot aan de eerste fusie. In 1971 bedroeg de uitgestrektheid van de nieuwe gemeente Orsmaal ongeveer 1.634 ha met 2.126 inwoners. De huidige gemeente Linter heeft op 1 januari 2002 een oppervlakte van 3.637 ha of 36,37 km² met 6.917 inwoners⁽⁴⁾.

Ter vergelijking geef ik de uitgestrektheid en de bevolking van enkele naburige gemeenten op 1 januari 2002.

<i>Gemeente</i>	<i>Oppervlakte</i>	<i>Bevolking</i>
Tienen	71,77 km ²	31.423
Diest	58,20 km ²	22.312
Landen	54,05 km ²	14.317
Zoutleeuw	46,73 km ²	7.798
Linter	36,37 km ²	6.917
Geetbets	35,17 km ²	5.731
Hoegaarden	33,93 km ²	6.032
Glabbeek	26,78 km ²	5.101

⁽³⁾ Legger Popp.

⁽⁴⁾ Wegwijs Vlaams-Brabant, 2003, blz. 259-260.

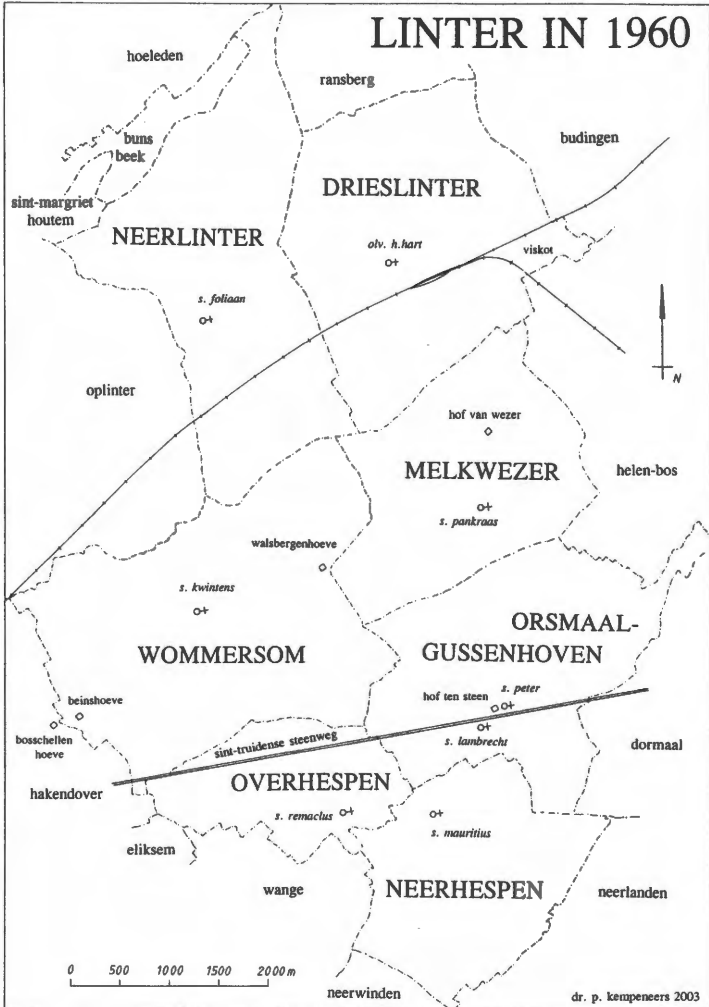

Fig. 1. – De deelgemeenten van Linter in 1960 met de oude grenzen.

1.3. GRENSPALEN

Paal. Oudtijds heette de grens tussen gemeenten "paal". In 1650 liep aan perceel B 51 en omgeving in Orsmaal de *vliet daer die pael scheyt tegen dormael* (zie kaart 11) en in hetzelfde jaar lag een perceel in het Zwartveld op de weg van Orsmaal naar Landen *alwaer die pael is scheydende tusschen orsmael ende dormael* ⁽⁵⁾. In 1733 bezat het Klooster van Oplinter een half bunder land, dat grensde aan de Scholieren van Zoutleeuw, *alhier schydende den pael van orsmael ende Heelen* ⁽⁶⁾.

Linie. Zeldzamer is "linie". In 1709 lagen vijf zillen beemd, dat te voren land was geweest, in de Molendijk, *de Linie daer door gaende* ⁽⁷⁾.

Steen. Grenzen worden dikwijls aangeduid door een steen. De rentmeester van het Klooster van Rameien of La Ramée (Jauchelette) beschrijft in 1546 een veld onder Melkwezer. Hij vertrekt op de Heerweg en vandaar *tot op den reen steen* van de anderhalf zille van meester Jacob de Hertoghe. Hier werd de grens verder afgebakend door een gracht, de *reen vorre* of reenvoor genoemd. In de Franse vertaling is dit woord behouden als *fossee dict den reen vorre* ⁽⁸⁾. Naast reenstein komt ook gewoon steen voor. In Melkwezer ging volgens de rentmeester van Rameien een veld in de Mergelkuit *van den steen die staet jn die strate tot op den steen die staet op myn heere van Chantrayn drye sillen*. Soms was zulke steen opvallend groot. In 1546 begon het akkerland van het Klooster van Linter *aen eenen grooten paelsteen*, gelegen in het veld ⁽⁹⁾.

⁽⁵⁾ SG 3904, f. 6 en 7 v°.

⁽⁶⁾ SG 3903, f. 4.

⁽⁷⁾ SG 3900, f. 27.

⁽⁸⁾ KAB 10.246, f. 16 v°, 17 en 37 v°.

⁽⁹⁾ o. c., f. 18 en 20 v°.

Rode Steen. Opvallend was eveneens de Rode Steen : 1733 *den voetwech naer den Roosteen*⁽¹⁰⁾, 1750 *den voetwegh van stevengadt naer den roeden steen*⁽¹¹⁾. Op de kaart van Meyers was het in 1828 de naam van een boom : *Boom genaemd Rooden Steen*. Deze boom stond tegenover de perceelen A 317-318 (zie kaart 3).

1.4. INDELING IN WIJKEN EN SECTIES

Kouter/aard. In 1546 poogde de rentmeester van Ramenien (cf. 1.3) het grondgebied te verdelen in velden. Hij begint in Orsmaal-Gussenhoven en gaat dan verder naar Melkwezer en Helen-Bos. Een geheel van bouwlanden, gelegen tussen hoofdwegen, noemt hij kouter of naard : *die coutere oft naert gelegen achter Thooff Torsmale beginnende aende walgaert strate* (= weg 16). Naert is blijkens andere attestaties echter ontstaan door proclise uit “den + aert”. Zo spreekt hij van *dander deel vanden seluen aerde oft coutere*, namelijk de Wouwer op de zijde van Wezer, enz. In de Franse vertaling lezen we *champaigne ou saison*⁽¹²⁾.

Secties. De grenzen van Orsmaal werden in der minne geregeld : met Dormaal op 7 september 1660 en met Neerhespen op 24 januari van het volgende jaar. Een proces-verbaal over de grenzen dateert van 12 december 1827. Het kadaster verdeelt Orsmaal in 2 secties : A of het Orsmaalsveld en B of het Dorp⁽¹³⁾. Sectie A ligt ten noorden van de Grote Steenweg, maar volgt een grillige lijn langs de Grote Galgestraat, een deel van de Steenweg, en de Helenbosstraat tot aan het Broek voorbij de hoeve Halleux. Hier volgt sectie A de weiden langs de Gete. A om-

⁽¹⁰⁾ SG 3885.

⁽¹¹⁾ SG 3903, f. 47 v°.

⁽¹²⁾ KAB 10.246, f. 2, 12 v° en 33.

⁽¹³⁾ Wauters, 1887, p. 96.

vatte oorspronkelijk 570 nummers. In sectie B liggen de twee kerken van Orsmaal en Gussenhoven, langs weerszijden van de Steenweg. B omvatte 563 nummers. In 1860 waren al enkele nummers opgeheven, terwijl er andere werden gesplitst met zogenaamde exponenten (vb. B 114a, b en c)⁽¹⁴⁾. Zo was het grondgebied van Orsmaal-Gussenhoven op 1 januari 1865 verdeeld over 1.273 percelen, die toebehoorden aan 421 eigenaars⁽¹⁵⁾.

Het Tiense kadaster bewaart in zijn kelders 5 kadastraalkaarten van Meyers uit 1828 : 2 bladen voor sectie A en 3 bladen voor sectie B.

Het proces-verbaal voor de begrenzing van Melkwezer werd opgesteld op 13 december 1827. Wauters vergist zich, waar hij schrijft dat het grondgebied bestaat uit slechts één sectie⁽¹⁶⁾. Melkwezer heeft al in 1831 twee secties : sectie A of het Dorp en sectie B of Sint-Petersbos. A bestond oorspronkelijk uit 340 nummers en B uit 304 nummers. Door splitsing en samenvoeging omvatte het grondgebied van Wezer op 1 januari 1865 770 percelen, die toebehoorden aan 224 eigenaars. De kadastrerlijn loopt van noord naar zuid. 's-Hertogenhof, het Waterhof en een groot deel van het dorp ligt aan de oostzijde in sectie A.

1.5. HET BODEMGEBRUIK IN 1834

Als ik de gegevens van het bodemgebruik in 1834, aangehaald door Wauters in ha, a en ca, omzet in procenten, kom ik tot volgende tabel.

⁽¹⁴⁾ Kempeneers, Historische Atlas van Orsmaal-Gussenhoven en Melkwezer, 2003. Beperkte verspreiding.

⁽¹⁵⁾ Wauters, 1887, p. 96.

⁽¹⁶⁾ o.c., p. 120.

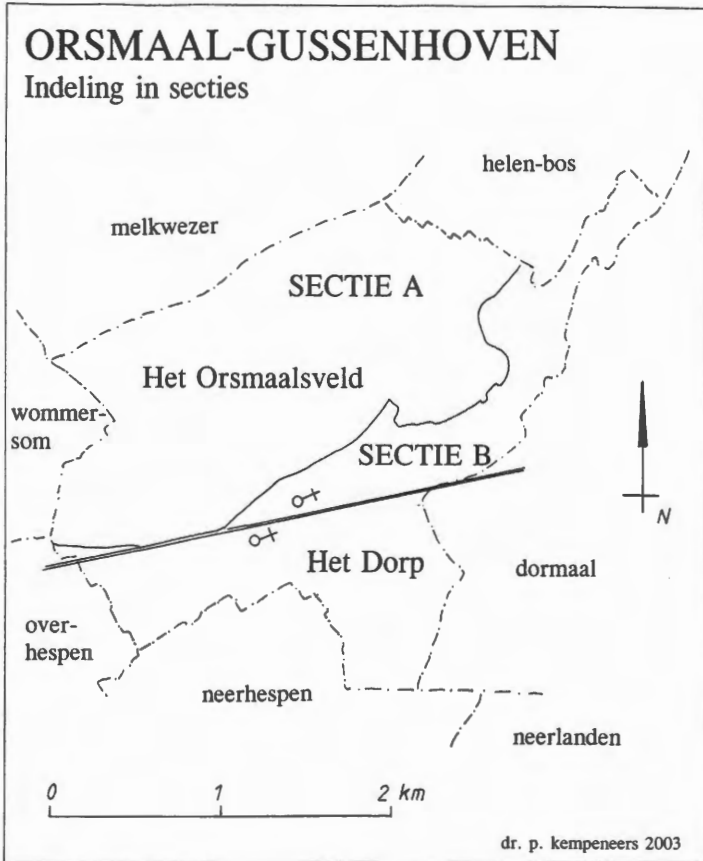

Fig. 2. – De grillige lijnen van de kadastersecties in Orsmaal-Gussenhoven.

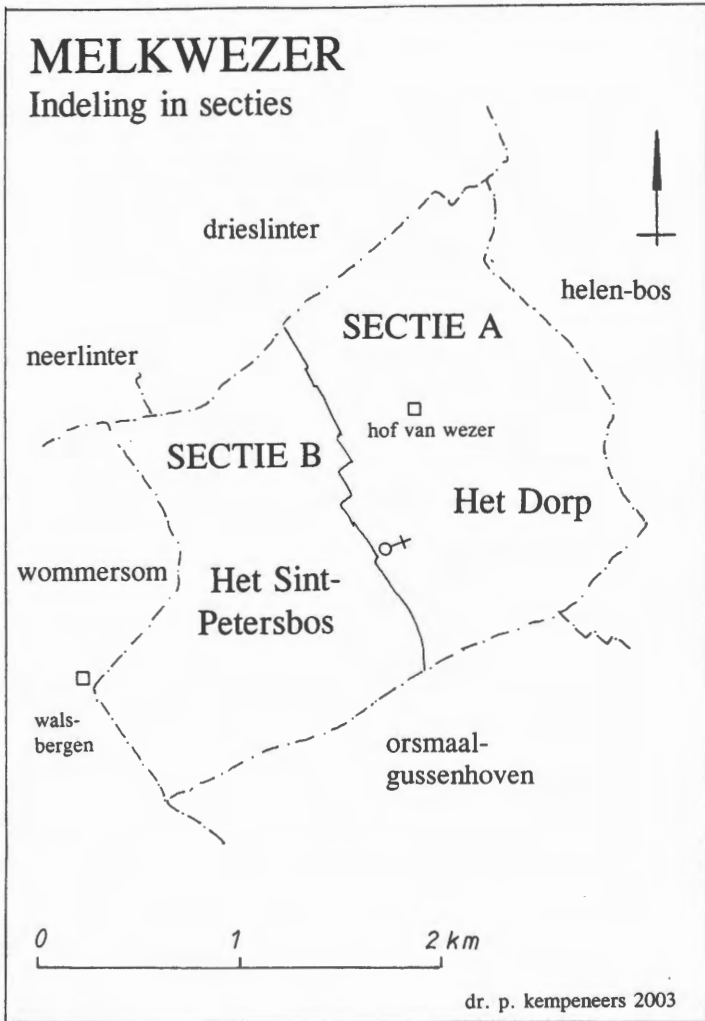

Fig. 3. - In Melkwezer zijn de twee secties gelijkmatig verdeeld.

<i>Aard van de bodem</i>	<i>Orsmaal-G.</i>	<i>Melkwezer</i>
Akkers	76,58	65,17
Moestuinen	1,63	1,07
Lusthoven	0,09	0,26
Weiden	14,56	25,86
Boomgaarden	2,51	1,80
Bossen	-	3,65
Vijvers en poelen	0,02	0,07
Gebouwen	0,80	0,49
Kerkhoven	0,09	0,03
Wegen	3,12	1,49
Beken	0,60	0,11
Totaal	100,00 %	100,00 %

Uit de tabel blijkt duidelijk het agrarische karakter van beide gemeenten. Akkers en weiden vormen samen 91,14 % van het grondgebied in Orsmaal-Gussenhoven, en 91,03 % in Melkwezer. Het verschil ligt in de verhouding akkers/weiden. In Melkwezer bedraagt het aandeel van de weiden 1/4 van de oppervlakte, wat de toevoeging "Melk" zeker kan verklaren.

1.6. HAARDSTEDEN

Over het aantal inwoners en haardsteden in Orsmaal-Gussenhoven en Melkwezer in de 14de tot de 16de eeuw worden we ingelicht door het overzicht van J. Cuvelier. Op 1 november 1374 telde men het aantal mensen, woonachtig binnen de palen van Brabant, die in staat waren om minstens 1 motoen gedurende drie jaar te betalen. Deze belasting was bedoeld om de schade te dekken die de slag bij Baeswilre of Baesweiler op 22 augustus 1371 had gekost. Hier hadden de Brabanders een zware nederlaag ge-

leden. Voor de besproken dorpen geeft Cuvelier volgende cijfers : Wezeren 53, Orsmaal 48 en Gussenhoven 19.

In 1526 telde Orsmaal 17 bewoonde huizen, 2 onbewoonde en 11 van de H. Geest. Gussenhoven was nog een apart dorp en telde 9 bewoonde huizen, naast 5 van de H. Geest en 2 voor "mendicanten" of bedelmonniken. Cuvelier vermeldt voor Gussenhoven dat *des capellaens huys* door de kapelaan bewoond was en ook dat het zijn eigendom was. Voor Wezer komen we uit op 19 bewoonde, 3 onbewoonde en 13 van de H. Geest⁽¹⁷⁾.

Veel gedetailleerder is de bevolkingslijst uit 1802. Ze staat achteraan in de "Briefwisseling" van de gemeente Orsmaal, bewaard in het Rijksarchief te Beveren-Waas⁽¹⁸⁾, getiteld *Tableau Des habitans de la Commune D'orsmael Pendant L'an dix*. Het jaar 10 van de republikeinse kalender komt grotendeels overeen met 1802. De lijst is vollediger dan de bevolkingstelling van het jaar IV (1796), door het Algemeen Rijksarchief fotografisch uitgegeven in de reeks "Toegangen genealogie en demografie", Kanton Zoutleeuw, in 1988. In deze lijst worden de jongste kinderen onder de 12 jaar niet bij naam genoemd. Orsmaal staat op folio 17 v° tot 19 (door mij genummerd). De inwoners van Gussenhoven komen in 1796 voor op folio 19 v° tot 20, maar staan niet in de lijst van Beveren-Waas.

Tussen beide bevolkingslijsten ligt een tijdspanne van 6 jaar, wat niet altijd overeenkomt met de opgegeven leeftijd van de inwoners. Zo is Gertrude Gijsen, de echtgenote van Michel Beckers, in 1796 45 jaar oud, maar zes jaar later 54. Een verschil dus van 9 jaar in plaats van 6. Ook namen wijken soms sterk af in beide lijsten. De genoemde

⁽¹⁷⁾ Cuvelier, 1912, p. 12, 367 en 388.

⁽¹⁸⁾ Orsmaal, register 4, f. 170 tot 174.

Michel Beckers heet in 1796 Michel Beckx. Zijn vrouw Gertrude Gijsen komt voor als Gertrude Geijsberg. Vergelijking met ander materiaal leert ons dat de lijst uit Beveren juist is. De familie Beckers woonde in de nog bestaande hoeve B 5a in de Geetstraat. Een kopie van de transcriptie van de lijst, met verwijzingen naar enkele kadastrumnummers, heb ik neergelegd in het Rijksarchief te Leuven⁽¹⁹⁾. We leren eruit dat Orsmaal in 1789 60 woningen telde en in het jaar 9 van de republiek 62. Voor Melkwezer is dat tweemaal 45.

1.7. DE KAART VAN EVERAERT

Op 11 maart 1786 stelde C.J. Everaert een kaart voor, 78,5 bij 141 cm groot en getiteld *Caerte figuratief van den Dorpe ende Heerlyckheyd van Weser, beneffens den Dorpe van Gussenhoven ende een deel van den gene van Neerhespen*⁽²⁰⁾. Hij tekende deze kaart voor sieur Laurentius Ludovicus De Hertogh en Laurentius Rouchet.

Met de microfilmlezer zijn de persoonsnamen op de kaart moeilijk leesbaar. Toch heb ik met behulp van de plattegrond van Everaert een goed overzicht kunnen tekenen van de dorpskern van Melkwezer in 1786. Hierbij citeer ik de persoonsnamen per straatgedeelte. Waar mogelijk geef ik de overeenkomstige kadastrumnummers van circa 1850. De percelen, gelegen ten westen van 's-Hertogenhof en het Waterhof, behoren tot de sectie B onder Melkwezer.

⁽¹⁹⁾ Kempeneers, De bevolking van Orsmaal in 1802. Tienen, 23 juni 2003, 11 blz. Beperkte verspreiding.

⁽²⁰⁾ KPH 2345.

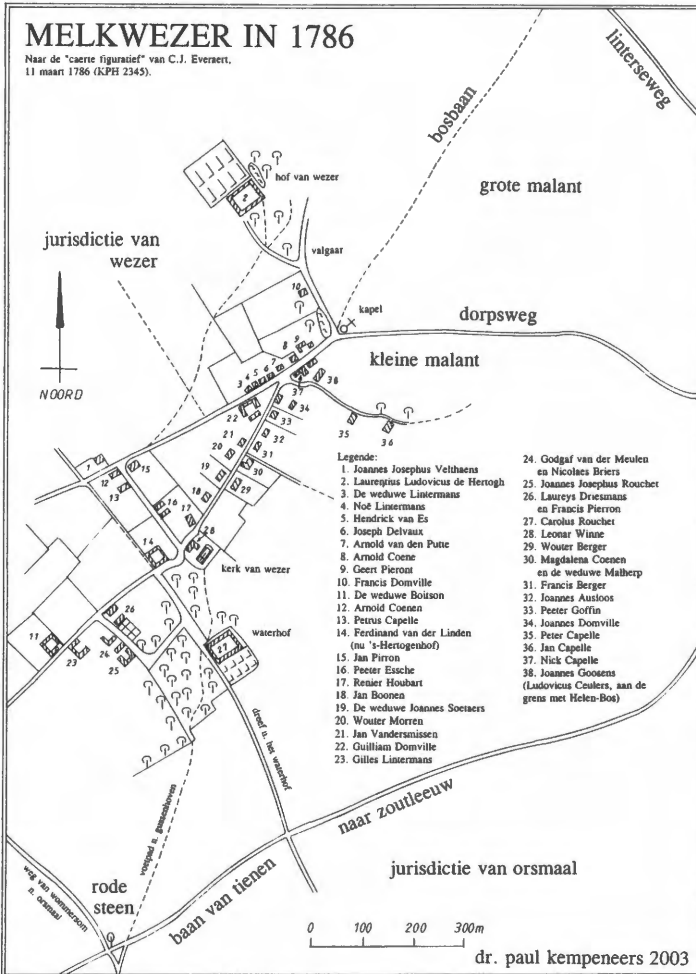

Fig. 4. – De dorpskern van Melkwezer in 1786, naar de plattegrond van C.J. Everaert (KPH 2345). Betrouwbaarheid 95 %. Voor de duidelijkheid heb ik enkele toponiemen toegevoegd

1° Aan de noordzijde bevonden zich : het huis van Joannes Josephus Velthalens of juistert Velthaens (A 85-86) en het huis van Laurentius Ludovicus de Hertogh (A 77), bekend als het Hof van Wezer, later als de Villa Michotte.

2° Aan de noordzijde van de huidige Hazenbergstraat vonden we de woningen van de weduwe Lintermans (A 91), Noë Lintermans, Hendrick van Es, Joseph Delvaux, Arnol(d) van den Putte (A 99), Arnold Coene (A 101) en Geert Pieront.

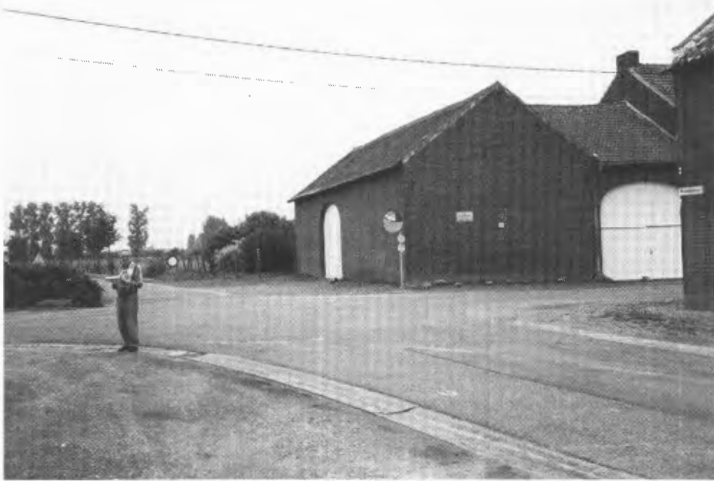

Fig. 5. - De hoeve van Ceulers op de grens van Melkwezer (Linter) en Helen-Bos (Zoutleeuw) op 6 juli 2003. De straat langs de hoeve heet aan de linkerzijde Galerijstraat, maar rechts Jan van Heelstraat (grondgebied van Zoutleeuw). Rechts onder : de Kruisveldstraat.

Het huis van Francis Dongville, meestal geschreven Domville (A 113-114), bevond zich nabij de Valgaar langs de huidige Stationsstraat.

3° De woning van de weduwe Boitson, langs de Dorpstraat, komt overeen met B 116. Verder stonden er drie huizen tussen de huidige Begijnhofstraat en een thans verdwenen voetpad : Arnold Coenen (A 278), Petrus Capelle (A 282) en Ferdinand van der Linden (A 286), nu bekend als 's-Hertogenhof.

4° Woningen in de driehoek gevormd door Begijnhof-, Hazenberg- en Dorpstraat : Jan Pirron (A 277), Peeter Esche (A 247), Renier Houbart (A 251), Jan Boonen (A 257), de weduwe Joannes Soetaers (A 260), Wouter Morren, Jan Vandersmissen, en het grote pachthof van Guilliam Domville (A 267).

5° Huizen langs Dorpstraat en Zilverstraat : Gilles Lintermans (B 157a en b bis), Godgaf van der Meulen (B 161) en Nicolaes Briers (B 166), en Joannes Josephus Rouchet (B 168). Aan de binnenzijde van de Zilverstraat stond het huis van Laureys Driesmans en Francis Pierron (B 172).

6° Volgens de kaart van Everaert was het Waterhof in 1786 bewoond door Carolus Rouchet (A 290).

7° Voor de *kercke van wesen* (A 243) lag de boerderij van Leonar Winne (A 244). Verder vonden we aan de zuidkant van de Dorpstraat : Wouter Berger (A 230), Magdalena Coenen en de weduwe Malherp (A 225), en voorbij het straatje Francis Berger (A 223), Joannes Ausseloos (A 222), Peeter Goffin (A 218d), Joannes Domville (A 216), en verder langs een verdwenen voetpad in de Kleine Malant de huizen van Peter Capelle (A 211) en Jan Capelle (A 203).

8° Ten slotte tekende Everaert tussen het voetpad en de Dorpsweg de pachthoven van Nick Capelle (A 215) en Joannes Goosens (A 197).

9° De boerderij van Ludovicus Ceulers (A 166) lag aan de grens met Helen-Bos, maar staat niet op mijn reconstructie. Zie foto!

2. Nederzettingsnamen

2.1. NAMEN VAN DE DEELGEMEENTEN

2.1.1. *De hovingen van Godtso*

Goetsenhoven bij Tienen, met de Romaanse tegenhanger Gossoncourt, behoort tot een wat jongere laag nederzettingsnamen, ontstaan tussen 600 en 700 na Christus. Het type bestaat uit een persoonsnaam in de (Romaanse) genitief enkelvoud + accusatief *curtem*, met de betekenis “hof, boerderij” van de genoemde persoon⁽¹⁾. In navolging hiervan ontstond het type : persoonsnaam in de Germaanse genitief enkelvoud + *hofum*, datief meervoud van *hofa*, “hovingen” of “boerderij” van de genoemde. Goetsenhoven is te reconstrueren als Germaans *Göditsan hofum* (datief meervoud) “boerderij van Göditso”. Gysseling verklaart Gussenhoven met een miniem verschil uit *Gödison hofum* “boerderij van Gödtso”⁽²⁾.

De naam Gussenhoven verschilt van Goetsenhoven op twee punten : 1° de klinker *u* tegenover *oe* in het grondwoord. 2° Assimilatie van *ts* in *Gussenhoven*, tegenover behoud van de cluster in *Goetsenhoven*. De oudst overgeleverde vorm van Goetsenhoven luidt in 1129 *Gochenhoue*⁽³⁾. Verder bezitten we twee vormen die zijn overgeleverd in een cartularium van Sint-Trudo uit 1139, kopie 13de eeuw⁽⁴⁾. Op folio 43 en 137 worden de kerken uit de

⁽¹⁾ Gysseling, 1960, p. 1126-1127; Kempeneers, Goetsenhoven, 2002, p. 9.

⁽²⁾ Gysseling, 1960, p. 411 en 431.

⁽³⁾ KAB 9384, I (abdij van Park), ook bij Gysseling, 1960, p. 411.

⁽⁴⁾ Bewaard in het Rijksarchief te Hasselt.

dekenij van Zoutleeuw opgesomd. De vormen van Gussenhoven en Goetsenhoven zijn nagenoeg dezelfde.

<i>Cart. St. Trudo</i>	<i>Gussenhoven?</i>	<i>Goetsenhoven?</i>
folio 43 folio 137	Gochenhouen Gochonhouen	Goche[n]houen Gochenhouen

De opsomming van de kerken gebeurt in tamelijk willekeurige volgorde, zodat we niet met zekerheid weten of de eerste vorm slaat op Gussenhoven, dan wel op Goetsenhoven. Ook is één keer het nasaliseringsteken vergeten. Deze staat in de rij hierboven tussen vierkante haken.

Voor Gussenhoven geeft Gysseling slechts de 2 vormen uit Sint-Trudo. De scribenten hadden blijkbaar moeite met de weergave van de cluster *ts*, die ze in de oudst overgeleverde teksten aanduiden met *ch*. Een eerste keer vond ik *ts* in 1262 als *Goetschenhouen* (*u = v*)⁽⁵⁾. De grafie *ts* (of *ds*) wordt talrijker vanaf de 14de eeuw. Het onderscheid met Gussenhoven is dan duidelijk. Zo lezen we in het boek van de Tiense Armentafel in 1340 *Apud ghuessnouen*, tegenover *apud ghoetssenhouden*⁽⁶⁾.

Met Gussenhoven worden eveneens bedoeld: 1340 *prope curtes de goesnouen*⁽⁷⁾, feb. 1347 *Guesenhouden*⁽⁸⁾, 1383 *achter Goesennouen*, tegenover *Goetsnouen = Goetsenhoven*⁽⁹⁾, 1459 die straete daermen gheet van walsberghe te *goesen-*

⁽⁵⁾ KAB 9336, p. 21.

⁽⁶⁾ LM f. 59a en 61a v°.

⁽⁷⁾ LM f. 59a v°.

⁽⁸⁾ KAB 967, nr. 83.

⁽⁹⁾ KAB 10.934bis, f. 17 v° en 96 v°.

houen wert⁽¹⁰⁾, 1546 *goessenhouen*⁽¹¹⁾, 1550 ecclesie de *ghosenhouen*⁽¹²⁾.

De palatalisering waardoor Gussenhoven met u wordt uitgesproken, komt in het spellingbeeld tot uiting vanaf de 2de helft van de 16de eeuw, met de grafieën ue/oi/eu/u. Enkele voorbeelden: 1569 *Guesenouen*, *guessenouen*⁽¹³⁾, 1590 naer *Guessenhouen*⁽¹⁴⁾, 1598 *Guesenhoue*⁽¹⁵⁾, 1600 *Geusenhoue*⁽¹⁶⁾, 1631 die straete naer *goissenhoeuen*⁽¹⁷⁾, 1640 vronix pastor van *Guesenhoeuen*⁽¹⁸⁾, 1705 onder *gussenhouen*⁽¹⁹⁾, 1708 *Guessenhoven*⁽²⁰⁾, en zelfs in 1715 infra *gudsenhouen*⁽²¹⁾.

Langzamerhand evolueert de spelling naar de huidige schrijfwijze Gussenhoven: 1729 *Gussenhouen*⁽²²⁾, 1729 *Guessenhoven*⁽²³⁾, 1754 *Gussenhouen*⁽²⁴⁾, 8 nov. 1776 tot *Gussenhove*⁽²⁵⁾, 1777 *Gutsenhoven*⁽²⁶⁾, 1787 *Gussenhoven*⁽²⁷⁾.

2.1.2. Orsmaal op de helling

Oude vormen van Orsmaal: 1139 kopie midden 13e E. *Orsmale/Rosmale*⁽²⁸⁾, 1143 kopie 18de eeuw *Rosmale*⁽²⁹⁾, 14

⁽¹⁰⁾ KAB 14.650, f. 45 v°.

⁽¹¹⁾ KAB 10.246, f. 15 v°.

⁽¹²⁾ KAB 3049.

⁽¹³⁾ SG 3903, f. 39 v° en 47 v°.

⁽¹⁴⁾ R 18.691, f. 35.

⁽¹⁵⁾ Vis. Z2.

⁽¹⁶⁾ Vis. Z1.

⁽¹⁷⁾ SG 1521, f. 69.

⁽¹⁸⁾ SG 1524/3, f. 16.

⁽¹⁹⁾ SG 1528/2, p. 24.

⁽²⁰⁾ SG 3905, f. 28.

⁽²¹⁾ KAB 8507.

⁽²²⁾ Dal 12/5, p. 35.

⁽²³⁾ SG 3902, f. 7 v°.

⁽²⁴⁾ Dal 12/4.

⁽²⁵⁾ SG 1524, f. 86.

⁽²⁶⁾ K. Ferraris.

⁽²⁷⁾ KAB 3050.

⁽²⁸⁾ Cart. St. Trudo, f. 43 en 137.

⁽²⁹⁾ KAB 7791, nr. 14.

juni 1259 Gerardus de *ursemale*⁽³⁰⁾, 13 maart 1271 ecclesiam de *orsemale*⁽³¹⁾, 1321 in *orsmale*⁽³²⁾, 1340 retro *orsmaele* op dorbe⁽³³⁾, ca. 1370 apud *orsmale*⁽³⁴⁾, ca. 1400 apud *orsmale*⁽³⁵⁾, 1514-15 *Osmalle* (= in het Frans)⁽³⁶⁾, 1543 tot *Orsmale*⁽³⁷⁾, 1546 op dyende (= op het einde) van *Osmalle*⁽³⁸⁾, 20 maart 1554 innegesetenen van *orsmale*⁽³⁹⁾, 28 nov. 1555 den dorpe van *osmale*/*orsmale*⁽⁴⁰⁾.

En met verlies van de eind-e : 1569 tussen *orsmael* ende wese⁽⁴¹⁾, 1586 voer *oorsmael* op die gracht, achter den dorpe van *Oirsmael*⁽⁴²⁾, 1598 *Osmael*⁽⁴³⁾, 1610 *orsmael*⁽⁴⁴⁾, 1665 le Moulin d'eau ... scitue a *Orsmal*⁽⁴⁵⁾, 1669 *Osmael*⁽⁴⁶⁾, 1715 infra *osmal*⁽⁴⁷⁾, 1718 tot *orsmael*⁽⁴⁸⁾, enz. De huidige schrijfwijze is Orsmaal.

Gysseling verklaart Orsmaal uit Germaans *hrussa* "paard" + *malhō* "zak", en vandaar "depressie", en voegt hieraan toe : "Ligt op de helling van een depressie waar de Kleine Gete door loopt"⁽⁴⁹⁾. Op dezelfde wijze verklaart hij het element -maal in Dormaal : 1015 vals eerste kwart 12de eeuw *Tormales*, 1139 *Durmale*, met als eerste lid Ger-

(30) KAB 10.119, nr. 72.

(31) KAB 10.119, nr. 92.

(32) RA 1321, p. 42.

(33) LM f. 59a v°.

(34) R 44.699, f. 27 v°.

(35) R 44.700, f. 35.

(36) KAB 10.160, f. 14 v°.

(37) SG 3904, f. 49.

(38) KAB 10.246, f. 9 v°.

(39) KAB 3767.

(40) KAB 10.133, nr. 838.

(41) SG 3903, f. 25 v°.

(42) R 18.687, f. 51 v° en 52.

(43) Vis. Z2.

(44) SG 3784, f. 54 v°.

(45) SG 1523, f. 129.

(46) K. AT f. 45 v°.

(47) KAB 8507.

(48) Dal 12/1, f. 41 v°.

(49) Gysseling, 1960, p. 772.

maans *burnu* “doorn”⁽⁵⁰⁾. Ook in Dormaal slijt de eind-e af. Vergelijk 1291 apud *dormale*⁽⁵¹⁾, enz. maar in 1569 den wech van hespen na *dormael*⁽⁵²⁾.

Men kan zich afvragen of de verklaring van een toponiem overeenkomt met de geografische werkelijkheid. De verklaring “depressie” gaat voor Dormaal niet op. Dit dorp ligt duidelijk op een helling tussen de Molenbeek en de Kleine Gete. Orsmaal ligt eveneens op een helling, meer bepaald tussen de waterscheidingslijn nabij Melkwezer en de Kleine Gete. Daarom ben ik eerder geneigd om *maal* te verklaren als een aflopende heuvelrug of dalwand langs een waterloop. Gysseling verklaart *maal* als “zak > depressie”, wat overeenkomt met Iers *mála* (met lange a). De a van *maal* in Dormaal en Orsmaal was oorspronkelijk kort: *maal* komt derhalve eerder overeen met Iers *mala*, met de betekenis “brow, slope, incline”, dus een helling⁽⁵³⁾.

Het eerste lid *ros*, later door metathesis *ors*, is het oude woord voor paard, bekend in het Ros Beiaard. De klankevolutie wordt geschetst door J. Van Loon. Germaans *hrussa* wordt Oudnederlands **hros* en later *ros*, waaruit door metathesis *ors*. Van Loon geeft voor Orsmaal als oudste vorm 1080 *Orsmale*, die Gysseling in zijn Toponymisch Woordenboek niet kent⁽⁵⁴⁾. Besluit: Orsmaal betekent “hellend terrein geschikt voor paarden”, en Dormaal “hellend terrein begroeid met doornen”.

⁽⁵⁰⁾ o. c., p. 280.

⁽⁵¹⁾ KAB 14.719, f. 22.

⁽⁵²⁾ SG 3903, f. 35 v°.

⁽⁵³⁾ Niall ó Dónaill, *Foclóir Gaeilge - Béarla*, 1998.

⁽⁵⁴⁾ Van Loon, *Historische fonologie van het Nederlands*, 1997, p. 135-136.

2.1.3. *Het dorp aan de Wezer*

Wezer, nu Melkwezer, is een voorhistorische water-naam. Als oude vormen vond ik : 1229 apud *Wesere*⁽⁵⁵⁾, ca. 1370 apud *wesere*⁽⁵⁶⁾, 1456 apud *wesere*⁽⁵⁷⁾, enz. Vanaf de 16de eeuw slijt de uitgang af. Zo vond ik in 1569 voor de eerste keer : 1569 tussen orsmael ende *weser*⁽⁵⁸⁾, 1669 *Wezer*, verkeerd geklasseerd onder Landen⁽⁵⁹⁾.

Archivarissen verwarren soms documenten over Wezeren, deelgemeente van Landen, met die over Melkwezer. Wezeren bij Landen werd vroeger ook Wals-Wezeren genoemd. Als oude vormen vond ik in 1262 uille (lees : ville) de *walschweseren*⁽⁶⁰⁾ en in 1308 *Wesere gallicorum*⁽⁶¹⁾ of letterlijk "Wezeren van de Walen". Ook heette Melkwezer in 1645 *Wezeren brabant* tegenover *Walswezeren Luyxs*⁽⁶²⁾. Frenay had in 1892 gelijk, toen hij schreef dat "Waaals" geen betrekking heeft op het Waalse dialect, maar gelijk staat met Luiks⁽⁶³⁾.

De oudste vorm van Wezeren bij Landen luidt bij Gys-seling echter in 1108 *Wesere*⁽⁶⁴⁾. Hierbij verwijst hij naar Vesdre, bijrivier van de Ourthe, die hij verklaart uit Keltisch *Wesara* of Oudgermaans *Wisarō*. Het eerste lid betekent in beide gevallen "goed". In 1982 herziet hij zijn mening en verklaart dan zowel de Vesder-als Wezeren uit de wortel *awes-* (waaruit later *wes-*) met de betekenis "schitterend, uitbuigend". Volgens Gysseling werden de oudste

⁽⁵⁵⁾ Bets, 1876, p. 220.

⁽⁵⁶⁾ R 44.699, f. 11.

⁽⁵⁷⁾ SG 1520, passim.

⁽⁵⁸⁾ SG 3903, f. 25 v°.

⁽⁵⁹⁾ K. AT Tienen, f. 42.

⁽⁶⁰⁾ KAB nr. 9336, p. 2.

⁽⁶¹⁾ Herbillon, in : Hand. 1977, p. 45.

⁽⁶²⁾ KAB 14.650, f. 139.

⁽⁶³⁾ Frenay, 1892, p. 7.

⁽⁶⁴⁾ Gysseling, 1960, p. 1070.

waternamen genoemd naar een opvallend kenmerk, zoals de kleur of een meander⁽⁶⁵⁾. Wezeren ligt wel aan de kronkelende Zevenbronnenbeek⁽⁶⁶⁾, maar voor Melkwezer gaat de verklaring niet op.

Riviernamen als Demer, Dender, IJzer, Itter, Roer/Roel, en misschien ook Stiemer, zijn met een r-suffix afgeleid van een wortel, zoals bv. *tem- "donker", waaruit Tamara, nu Demer, "de donkere"⁽⁶⁷⁾. Voor Wezer kunnen we wel uitgaan van de wortel *wes-, maar met de betekenis "feuchten, nass"⁽⁶⁸⁾. Tot dit betekenisveld horen woorden als *wase* "slik, modder, drassig land"⁽⁶⁹⁾ en *whisky*, letterlijk "levenswater" bij Iers *uisce* "water"⁽⁷⁰⁾. Wezer betekent dan zoveel als de modderige (beek) of het drassige (land), of gewoon het water.

Van de beeknaam werd bij uitbreiding de nederzettingsnaam Wezer gevormd, die met de beeknaam samenviel, wat trouwens in de hydronymie veelvuldig voorkomt. Zie ook Linter.

Melk uit Wezer

Volgens gepubliceerde werken over Melkwezer komt de toevoeging melk- pas voor vanaf de 18de eeuw. Fr. Hendrickx geeft *Melckwesel* in 1728, naast *Melckweser* in 1786-1807, maar verwijst niet naar zijn bronnen⁽⁷¹⁾. Bij mijn opzoekingswerk vond ik zeker 4 oudere attestaties : 1675

⁽⁶⁵⁾ Gysseling, in : Hand. 1982, p. 54.

⁽⁶⁶⁾ Kempeneers, Landen, 2000, p. 17.

⁽⁶⁷⁾ Kempeneers, Hydronymie van het Dijle- en Netebekken, 4 delen. Leuven, 1982, p. 66. Samenvatting in : Naamkunde 15 (1983), 5-95.

⁽⁶⁸⁾ Pokorny, 1959, p. 1171-1172.

⁽⁶⁹⁾ Van Dale, Etym. woordenboek, p. 109.

⁽⁷⁰⁾ Niall ó Dónaill, 1998, p. 1299.

⁽⁷¹⁾ Hendrickx, in : De Brab. Folklore, 11e jaar, nr. 62-63 (1931-1932), p. 100-101.

tot *Melcqweser* onder Leeuwe⁽⁷²⁾, 3 februari 1703 block ... tot *melckwesere* tegens ouer die kercke⁽⁷³⁾, 1711 *Melckwezer*⁽⁷⁴⁾, en 1724 binnen *melckweser*⁽⁷⁵⁾. Een tijd lang komt Wezer voor naast Melkwezer, zoals in 1787 *Weser*, vulgo *Melckweser*⁽⁷⁶⁾. Daarna wordt Melkwezer algemeen: 1795 binnen *melckwesere*⁽⁷⁷⁾, 1820 la Commune de *Melckweser*⁽⁷⁸⁾.

De betekenis van melk is duidelijk. Melk verwijst naar de talrijke weiden die Wezer rijk is en waarheen ook een Melkweg leidt (in de Atlas van de Buurtwegen nummer 21). Een prettige uitleg geeft Hendrickx in zijn artikel over Melkwezer, opgetekend uit de volksmond⁽⁷⁹⁾: Keizer Karel, die er eens op jacht was (...) vroeg er water om zijn honden te drenken. De inwoners brachten hem melk. Getroffen door zulk een blijk van genegenheid besloot de Keizer dat, als herinnering aan dit feit, het dorp voortaan *Melk-Wezer* zou genoemd worden.

2.1.4. Dorpen aan de Lintara

In mijn toponymische studie over Oplinter heb ik getracht om de naam Oplinter te verklaren⁽⁸⁰⁾. De oudste vormen staan bij de opsomming van de kerken van de denij Zoutleeuw, in het Cartularium van Sint-Trudo. Oplinter staat hier in 1139 tweemaal als *Lintere* tegenover *Niderlintere* en *Nederlindre*⁽⁸¹⁾.

⁽⁷²⁾ SG 6535, f. 1.

⁽⁷³⁾ SG 3890.

⁽⁷⁴⁾ SG 3886.

⁽⁷⁵⁾ SG 3892, p. 3.

⁽⁷⁶⁾ PVI, 36.

⁽⁷⁷⁾ KAB 3506.

⁽⁷⁸⁾ AW 1820.

⁽⁷⁹⁾ Hendrickx, o.c., p. 101.

⁽⁸⁰⁾ Kempeneers, Oplinter, in: Toponymica, IX, 7, p. 9-12.

⁽⁸¹⁾ Cart. Sint-Trudo, f. 43 en 127.

De verklaring van Linter als een samenstelling uit *lind* + *ter*, met de betekenis “lindeboom”, is thans verlaten. Linter is eerder te verbinden met namen als *Lintarwurde* in Friesland “voorde in de beek genoemd Lintara”. De reconstructie **lintara* sluit aan bij de talrijke waternamen, gevormd met het r-suffix, zoals in de besproken waternaam Wezer.

Het eerste element blijft echter onduidelijk. Indo-Europees **lento-s*, Latijn *lentus* “buigzaam”, ligt aan de grondslag van lint(worm), maar ook van linde, zo genoemd naar het kenmerk buigzaamheid. In dit geval kan Lintara betekenen “de buigzame, de kronkelende (beek)”, de oude benaming van de Genovevabeek. Het is echter verleidelijk om in Lintara de Indo-Europese stam **lendh-* te zoeken, met de betekenis “Nass, Quelle”⁽⁸²⁾. Met deze wortel is onder meer Dublin afgeleid, letterlijk “zwarte poel”, met Iers *dubh* “zwart” + linn “poel”⁽⁸³⁾. Lintara is dan een afleiding van een wortel met de betekenis “water, nattigheid, drassige grond”, vergelijkbaar met Wezer. De (onvertaalbare) afleiding betekent dan “de waterige, de natte”. Van de beeknaam Lintara werd bij uitbreiding de nederzettingnaam Lintara afgeleid, die met de beeknaam samenviel zoals in de naam Wezer. Vervolgens werd de nederzetting Linter gedifferentieerd als Oplinter, Neerlinter en Drieslinter.

Vissekot. Een gehucht van Drieslinter is Vissekot. In 1770 stelde Machiel Devos 3 dagmalen *onder neerlinter int vissecot in de bempdekens* als onderpand van een lening gedaan bij het Kabbeek klooster⁽⁸⁴⁾.

⁽⁸²⁾ Pokorny, 1959, p. 675.

⁽⁸³⁾ Niall ó Dónaill, 1998, s.v.

⁽⁸⁴⁾ Jacobs, MS 57.

Fig. 6. – Het gemeentehuis van de nieuwe gemeente Linter in Orsmaal-Gussenhoven.

2.1.5. *Hespense weiden*

Voor een duidelijk overzicht zet ik eerst de vormen van Hespens, resp. Neer- en Overhespen op een rij.

Hespen : 980 *Hasbina*⁽⁸⁵⁾, 1115-28 kopie 12e *Hesbines*⁽⁸⁶⁾, 1139 *Hespinne/Hespine*⁽⁸⁷⁾, 1321 in *hespinne*⁽⁸⁸⁾, ca. 1350 tusschen wange ende *hespene*⁽⁸⁹⁾, ca. 1370 martini de *hespene*⁽⁹⁰⁾. En met verlies van de eind-e : 23 april 1472 apud *hespen/by hespen*⁽⁹¹⁾, 1569 den wech van *hespen* na dormael⁽⁹²⁾, 1723 den wegh naer *hespen*⁽⁹³⁾.

⁽⁸⁵⁾ Gysseling en Koch, Dipl. Belg., p. 239.

⁽⁸⁶⁾ Gysseling, 1960, p. 731.

⁽⁸⁷⁾ Cart. S. Trudo, f. 143/137.

⁽⁸⁸⁾ RA 1321, p. 44.

⁽⁸⁹⁾ LM f. 59a v^o.

⁽⁹⁰⁾ R 44.699, f. 28.

⁽⁹¹⁾ KAB 1055, Neerhespen.

⁽⁹²⁾ SG 3903, f. 35 v°.

⁽⁹³⁾ SG 3903, f. 15.

Neerhespen : 1321 in *hespinne inferiori*⁽⁹⁴⁾, 1324 *nederhespen*⁽⁹⁵⁾, 1340 *Apud hespene inferiori*⁽⁹⁶⁾, 1340 *apud hespine inferiorem* et goesnouen, de *nederhespine*⁽⁹⁷⁾, ca. 1370 *apud nederhespene*⁽⁹⁸⁾, 1379 *nederhespene*⁽⁹⁹⁾, 1383 *nederhespene*⁽¹⁰⁰⁾, 1623 de dingbanck van *neerhespen/ontrint nederhespen*⁽¹⁰¹⁾, enz.

Overhespen : 1321 jn *hespinne superiori*, in *ouerhespinne*⁽¹⁰²⁾, 1330 kopie 1459 *Hespen superior*⁽¹⁰³⁾, 1340 *Apud hespine superiorem*, ca. 1350 *retro ouerhespene*⁽¹⁰⁴⁾, 1379 *ouerhespene*⁽¹⁰⁵⁾, 1383 *Ouerhespene*⁽¹⁰⁶⁾, 1459 daermen gheet *touerhespen*⁽¹⁰⁷⁾, 1623 *Ouerhespen*⁽¹⁰⁸⁾, 1723 den wegh naer *Overhespen*⁽¹⁰⁹⁾, enz.

De naam Hespen is niet met zekerheid te verklaren. Volgens de meest gangbare uitleg gaat het eerste lid terug op Germaans *hasp, dat weide betekent. Hespen is van deze wortel afgeleid met een Romaans n-suffix, zoals Kempen is afgeleid van Romaans *campānia* "(hoog)vlakte"⁽¹¹⁰⁾.

Omdat het n-suffix doorgaans dient om waternamen te vormen, ziet Herbillon in Hespen eerder een waternaam *ab-sa, bij de wortel *ab- "water"⁽¹¹¹⁾. De anlauts-H is vol-

⁽⁹⁴⁾ RA 1321, p. 11.

⁽⁹⁵⁾ KAB 14.650, f. 67 v°.

⁽⁹⁶⁾ LM f. 58a v°.

⁽⁹⁷⁾ LM f. 21c.

⁽⁹⁸⁾ R 44.699, f. 22 v°.

⁽⁹⁹⁾ RA 1379, p. 42.

⁽¹⁰⁰⁾ KAB 10.934bis, f. 18.

⁽¹⁰¹⁾ SG 3, f. 40 en 45.

⁽¹⁰²⁾ RA 1321, p. 3 en 42.

⁽¹⁰³⁾ KAB 14.650, f. 47.

⁽¹⁰⁴⁾ LM f. 59a v°.

⁽¹⁰⁵⁾ RA 1379, p. 43.

⁽¹⁰⁶⁾ KAB 10.934bis, f. 21.

⁽¹⁰⁷⁾ KAB 14.650, f. 45 v°.

⁽¹⁰⁸⁾ SG 3, f. 38 v°.

⁽¹⁰⁹⁾ SG 3903, f. 10.

⁽¹¹⁰⁾ Gysseling, 1960, p. 557.

⁽¹¹¹⁾ Herbillon : in : Hand. 1964, p. 93-96.

gens Herbillon een Germaanse adaptatie. Hierbij komt nog een consonantische metathesis, waardoor het hypothetische *Hab-sō evolueerde naar de waternaam *Hasbō, die de oude naam voor de Kleine Gete zou zijn. Hesperen is aldus volgens genoemde toponymist verwant met de streeknaam Haspengouw, Frans Hesbaye. Deze etymologie roept echter veel vraagtekens op. Gysseling verklaart de naam Haspengouw of Hesbaye uit Germaans *Hasiban-ja-*, met *Hasia*, genitief meervoud van *Hasiz*, dat evolueert tot de Germaanse volkerennaam Hessen, + *banna* "rechtsgebied" (wel met een vraagteken)⁽¹¹²⁾.

Franstalige vormen van Over-/Neerhespen komen zelden voor. Zo vond ik voor Overhespen in 1546 sur la piechette qui viengt del *hespen le souurayne*⁽¹¹³⁾, ca. 1690 entre *haute espen* et *gussenhove*⁽¹¹⁴⁾, en in 1705 *Haulte Espinne*⁽¹¹⁵⁾. Frenay vermeldt *Espine* naast *Haute-Espine* en *Basse-Espine*, maar geeft hiervan vindplaats noch datum⁽¹¹⁶⁾. Volgens Frenay is *Espine*, uit Latijn *spina* "doorn", geen vertaling van Hesperen. De gelijkenis is eerder toevallig. *Espine* zou theoretisch uit *spina* kunnen ontstaan, door sonorisering van de *s*, zoals in *escola* < *scola*, nu *école*. In het geval Hesperen is de vorm *Espine* eerder ontstaan uit de geattesteerde vormen *Hespinne*, met verlies van de anlauts-H.

2.1.6. De woonstede van Wolamær

Wommersom. In de opsomming van de kerken van de dekenij Zoutleeuw in 1139 (kopie midden 13de eeuw) komt

⁽¹¹²⁾ Gysseling, 1960, p. 489.

⁽¹¹³⁾ KAB 10.246, f. 37 v°.

⁽¹¹⁴⁾ KAB 8619, nr. 1.

⁽¹¹⁵⁾ Wauters, Wommersom, 1887, p. 48.

⁽¹¹⁶⁾ Frenay, 1892, p. 20.

Wommersom voor de eerste keer voor als *Wolmers-
heym*⁽¹¹⁷⁾. Gysseling reconstrueert deze naam als *Wol-
amæris haim* “de woning van Wolamær”.

Rameien. In het archief betreffende Orsmaal en Melk-
wezer komt dikwijls de naam Rameien voor. Dit klooster
in Jauchelette, in het Frans bekend als La Ramée, bezat
zeer veel gronden in Orsmaal, Melkwezer en Helen-Bos.
De oude vormen luiden : in 1216 *Rameia*, in 1218 *de la Ra-
mee*, door Gysseling verklaard uit Romaans *rāmāta* “ra-
mée” (loofhut)⁽¹¹⁸⁾. In het Nederlands heet dit klooster
Rameie(n) : 1546 *convinte vander Rameye, den cloester van
Rameye, die vander Rameyen*⁽¹¹⁹⁾, 20 maart 1554 *des goids-
huys van rammeyen*⁽¹²⁰⁾, 1609 *Conuentum de Rameye*,
naast de Franse vorm in 1686 *Abdisse van Ramée*⁽¹²¹⁾.

2.2. NAMEN VOOR DE BEWOONDE RUIMTE

Dorp. Een algemene benaming is Dorp. Het betekent
zowel de bebouwde kom als de hele uitgestrektheid van de
lokaliteit. In de meeste gevallen wordt Dorp nader be-
paald door toevoeging van de dorpsnaam zelf. Enkele
voorbeelden : 1483 geert Jacobs als kercmeestere ... *sdorps
van orsmale*⁽¹²²⁾, 1543 *jnden dorpe van orsmale*⁽¹²³⁾, 1546 *int
dorpe van wesere*⁽¹²⁴⁾, 1733 *het dorp van Melckwezer*⁽¹²⁵⁾,
1828 *Het Dorp van Gussenhoven*⁽¹²⁶⁾, enz.

⁽¹¹⁷⁾ Cart. Sint-Trudo, Hasselt, f. 137.

⁽¹¹⁸⁾ Gysseling, 1960, p. 822.

⁽¹¹⁹⁾ KAB 10.246, f. 32 v°.

⁽¹²⁰⁾ KAB 3767.

⁽¹²¹⁾ KAB 3769.

⁽¹²²⁾ SG 1520, f. 32.

⁽¹²³⁾ SG 3904, f. 49.

⁽¹²⁴⁾ KAB 10.246, f. 32 v°.

⁽¹²⁵⁾ SG 3885.

⁽¹²⁶⁾ K. Meyers.

Villa. In het Latijn gebruiken de rentmeesters als vertaling Villa : ca. 1400 *villa de orsmale*⁽¹²⁷⁾, 1480 *juxta villam de weseren*⁽¹²⁸⁾, 1550 *ville* (= genitief) *de ghosenhouen*⁽¹²⁹⁾. In het Frans is Ville derhalve “dorp”, niet “stad” : 1546 *Registre de la diesme de la ville de osmael*⁽¹³⁰⁾.

Fig. 7. – Het Dorp Orsmaal, gezien van op de Molensteeg, op 23 maart 2003.

Gemeente. Wordt vertaald als Comitatus : ca. 1370 *comitatus ibidem*⁽¹³¹⁾, 26 april 1414 *prope comitatem ville de orsmale*⁽¹³²⁾, 1507 *De gemeynte van orsmale* rgt. de ghee-

⁽¹²⁷⁾ R 44.700, f. 36 v°.

⁽¹²⁸⁾ KAB 10.932, nr. 507.

⁽¹²⁹⁾ KAB 3049.

⁽¹³⁰⁾ KAB 10.246, f. 34

⁽¹³¹⁾ R 44.699, f. 28 v°.

⁽¹³²⁾ KAB 10.928, 305.

te⁽¹³³⁾. Gemeente is dikwijls een weide die aan de gemeente toebehoorde. Het is dan synoniem van vroente.

Eigen. Zeldzaam is Eigen, zoals in 1569 onder *die ijgen* van orsmael ontrent dorbe⁽¹³⁴⁾. Volgens Stallaert⁽¹³⁵⁾ was een Eigen de eigendom bij uitnemendheid, een vrij erf dat van niemand afhankelijk was.

Hoeven. Zeldzaam is ook de aanduiding Hoeven voor de bewoonde dorpskern, zoals in 1546 tot aen die *hoefuen* oft bogaerden van wesere⁽¹³⁶⁾.

⁽¹³³⁾ R 44.707, f. 129 v°.

⁽¹³⁴⁾ SG 3903, f. 47 v°.

⁽¹³⁵⁾ Stallaert, I, p. 392.

⁽¹³⁶⁾ KAB 10.246, f. 13.

3. Vloeiend en stilstaand water

3.1. RIVIEREN, BEKEN EN GREPPELS

3.1.0. *Algemeen*

De waterlopen van Melkwezer behoren tot het bekken van de Grote Gete. Zo vormt 's-Hertogengracht nummer 4.023, een bijrivier van de Grote Gete, de noordgrens van Melkwezer, terwijl Orsmaal-Gussenhoven wordt besproeid door de Kleine Gete. Hydrografisch wordt Melkwezer aldus gescheiden van Orsmaal-Gussenhoven door de waterscheidingslijn tussen de bekkens van Grote en Kleine Gete. Deze lijn loopt van Wommersom naar Helen-Bos, net ten zuiden van de oude gemeentegrens van Melkwezer, van zuidwest naar noordoost.

Voor de Provincie Vlaams-Brabant hebben de waterlopen een nummer dat begint met 4, omdat ze behoren tot het stroomgebied van beide Geten. Hoe hoger het getal, hoe kleiner de beek. Zo heeft de Moesbeek het nummer 4.024, maar het bijriviertje hiervan, de Gorse der Hazenberg, het hogere nummer 4.025. De belangrijker Kleine Gete daarentegen heeft het lagere nummer 4.003.

De meeste waterlopen hebben een eigen benaming. Soms echter komt gewoon een appellatief voor, zoals beek of vliet. Enkel door de ligging van het beschreven perceel kan men uitmaken over welk water het gaat. Dit is niet altijd eenvoudig. In 1459 lag een perceel in *Wezer bey tbeexken dat loept van weser te morsborne wert*⁽¹⁾. Maar in 1508 bezat het Gasthuis van Leeuw een bunder beemds *by een cleyen Rivierken daer t voetpat van wesere te leewe werts gaen-*

⁽¹⁾ KAB 14.650, f. 103.

de doerloept⁽²⁾. De bedoelde beemd heeft het kadasternummer A 155-156, het voetpad is nummer 15. Het klein rivierken is derhalve de Moesbeek (zie kaart 14).

Een veel gebruikt woord is vliet, uit *fleuta-, bij het werkwoord vlieten⁽³⁾. Vliet is niet altijd een “natuurlijke waterloop in de polders”, zoals Gysseling aangeeft, vermits het woord in onze regio talrijk voorkomt⁽⁴⁾. In 1498 lag de beemd van Henric van Lintere aan *den vliet van orben*⁽⁵⁾, een appellatieve benaming voor de Dorpsbronbeek. Met de Oude Gete wordt circa 1650 bedoeld: *die vliet daer die pael scheyt tegen dormael*, of *die vliete* aan de Getestraat⁽⁶⁾. Vliet is eveneens de Vrouwborn in 1723: *inden vrouborne regt. ... die vliete*⁽⁷⁾, maar Moesbeek in 1651: *in den malant regt. die vliet*⁽⁸⁾, of nog duidelijker in 1733 *de vliete oft de moesbeke*⁽⁹⁾.

3.1.1. De Kleine Gete [4.003]

Gete. De Kleine Gete vindt haar oorsprong nabij Ramillies op de plaats genoemd Bonne-Cens, op ongeveer 9 km van de oorsprong van de Grote Gete. Tot Orp-le-Grand heet ze met de Waalse naam *Jauche*, dit is Nederlands *Gete*. Ze besproeit achtereenvolgens de gemeenten Adorp (Orp-le-Grand), Pellen (Pellaines), Op- en Neerheilissem (Hélécine), Ezemaal, Eliksem, Wange, Overhespen, Orsmaal, Helen-Bos en Zoutleeuw. Na een loop van 36 km verenigt ze zich met de Grote Gete in Budingen⁽¹⁰⁾. In

⁽²⁾ -R 44.706, f. 37.

⁽³⁾ Gysseling, in: Naamk. 1978, p. 16.

⁽⁴⁾ Kempeneers, in: Naamk. 1983, p. 53.

⁽⁵⁾ R 44.705, f. 12 v°.

⁽⁶⁾ SG 3904, f. 6 en 8.

⁽⁷⁾ SG 3903, f. 11.

⁽⁸⁾ KAB 14.652, p. 365.

⁽⁹⁾ SG 3885.

⁽¹⁰⁾ Kempeneers, 1982, p. 22.

Orsmaal komt de Kleine Gete binnen langs perceel B 495, vloeit van ZW naar NO, dwarst de Sint-Truidensesteenweg langs de tuin van de pastorie B 194 en activeert de Molen. Vervolgens buigt ze naar het noorden af en verlaat het grondgebied van Orsmaal langs perceel B 17a.

In Orsmaal en elders heet de Kleine Gete meestal gewoon Gete. Enkele voorbeelden : 1256 *supra jaceam infra muros oppidi Liewensis* (= Kleine Gete onder Zoutleeuw)⁽¹¹⁾, 1340 *pratum theoderici de iacea* (= Diederik vander Gheten)⁽¹²⁾, 13 april 1410 *apud orsmale supra iaceam*⁽¹³⁾, en in het Nederlands circa 1380 *jnde gete te lintere*⁽¹⁴⁾, 1470 *die ghete*⁽¹⁵⁾, circa 1470 *die gete*⁽¹⁶⁾, 1557 *die gheete*⁽¹⁷⁾, 1754 *de gete*⁽¹⁸⁾, 1828 *Geet Rivier*⁽¹⁹⁾, enz. In het Waals : 1514 *ale Rue du molin ale Jauche*⁽²⁰⁾.

Kleine Gete. De toevoeging Kleine (Gete), in oppositie tot Grote (Gete), schijnt betrekkelijk jong te zijn. In 1631 verkregen de nonnen van Maagdendaal in Oplinter, door mangeling, een beemd gelegen aan *die groote gete*⁽²¹⁾. De naam Kleine Gete dateert wellicht uit dezelfde periode. Toch vond ik pas rond 1865 *La Petite Gette* bij Popp onder Zoutleeuw en *La Petite Ghête* in de Atlas der Waterlopen van Orsmaal.

De oudste vorm van de Gete dateert van 956 (kopie 13de eeuw) : *villam Grimides* [= Grimde bij Tienen] *super fluvium Gatia*, in het cartularium van de abdij van Stave-

⁽¹¹⁾ Sint-Denijs 4, f. 228 (Kempeneers, Zoutleeuw, 2003, p. 50).

⁽¹²⁾ LM f. 59a v^o.

⁽¹³⁾ KAB 10.928, 285-286.

⁽¹⁴⁾ R 44.700, f. 70.

⁽¹⁵⁾ SG 1520, f. 17.

⁽¹⁶⁾ R 44.703, f. 45 v°.

⁽¹⁷⁾ SG 3904, f. 54.

⁽¹⁸⁾ Dal 4, f. 98.

⁽¹⁹⁾ K. Meyers.

⁽²⁰⁾ KAB 10.160, f. 45 v°.

⁽²¹⁾ Jacobs, MS 1.

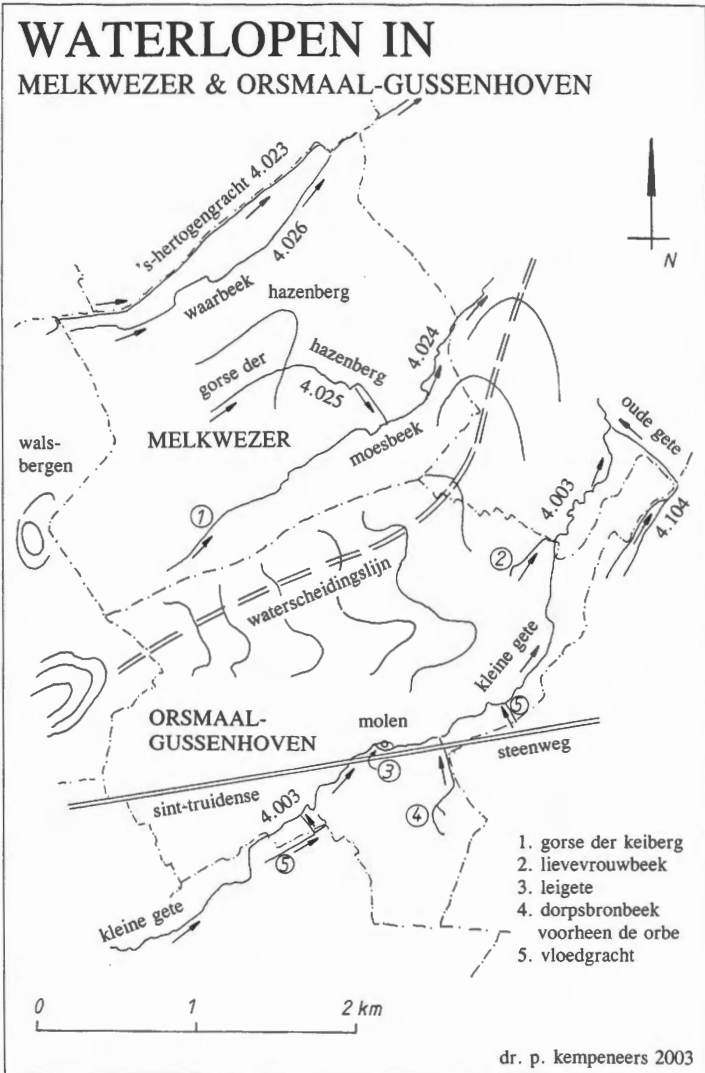

Fig. 8. — De bekkens van Grote en Kleine Gete met waterscheidingslijn.

lot-Malmédy⁽²²⁾. Gete is een voorhistorische waternaam. De uitgang is duidelijk. Verreweg de meeste watervamen in Noordwest-Europa eindigen op *-ā*⁽²³⁾. De tussenklank *i*, die we ontmoeten in de oudste vorm *Gatia* en die ook de umlaut in de eerste lettergreep veroorzaakte, is mogelijk een verkorting van de volle vorm *aj*, *ej*. De verkorte vorm met *i* is trouwens zeer frequent. Volgens Gysseling is de oorspronkelijke vorm *Jatia*, die teruggaat op de stam *ajat* (verkort tot *jat*), uit de wortel *ej*, *aj* "schitterend, inzonderheid roodbruin"⁽²⁴⁾. Gete zou dan betekenen "de rood-bruine [rivier]".

Fig. 9. – De Kleine Gete in Orsmaal vanaf de Grote Brug, aan de Sint-Truidensesteenweg.

⁽²²⁾ Gysseling, 1960, p. 402.

⁽²³⁾ Gysseling, in : Hand. 1983, p. 178.

⁽²⁴⁾ Gysseling, in : Hand. 1982, p. 52-53.

Volgens Devleeschouwer is Gete echter Oergermaans, met de betekenis “schreeuwster”⁽²⁵⁾, zo genoemd wegens het geluid dat de rivier maakt. Ik vind deze uitleg wel vergezocht voor een rivier die enkel bij overstromingen lawaai maakt. Zo trad de Gete buiten haar oevers in februari 1839. Het water steeg tot 1,56 m boven de fundamente van de gemeentebrug. De gemeentelijke overheid liet deze hoogte markeren met een zwarte streep en de datum 1839⁽²⁶⁾.

3.1.2. De Oude Gete [4.104]

De naam Oude Gete verwijst naar de vroegere bedding van de rivier. Tot vorige eeuw vormde zij de zuidgrens van Oplinter, met als oude vormen in 1340 *iuxta antiquam iaceam* of *prope veterem iaceam*, en in het Nederlands in 1403 *by doude ghete*⁽²⁷⁾. In Orsmaal vormt de Oude Gete de grens met Dormaal en Helen-Bos, in de noordoostelijke hoek van gemeente. Oude vormen zijn : circa 1690 *la vielle geete*⁽²⁸⁾, 1723 *die oude gete*⁽²⁹⁾, 1733 *die geetstraete ende die aude gete*⁽³⁰⁾ en *Oude Gheet* in de Atlas der Waterlopen van 1884.

3.1.3. De Leugengete

De aftakking van de Gete aan de Molen werd verduidelijkt met Leugen. Op 9 april 1665 werd een rente bepand op zekere molens gelegen nabij *de leugebeek*⁽³¹⁾. In 1709 lag

⁽²⁵⁾ Devleeschouwer, in : Naamk. 1991, p. 142.

⁽²⁶⁾ Gem.register 1, nr. 25.

⁽²⁷⁾ Kempeneers, Oplinter, 1995, p. 22.

⁽²⁸⁾ KAB 8619, nr. 15.

⁽²⁹⁾ SG 3903, f. 1.

⁽³⁰⁾ SG 3903, f. 5 v°.

⁽³¹⁾ SG 1523, f. 128.

het huis van de molder, met hof en kemphof, bij *die leuge gete* ⁽³²⁾. De Atlas der Waterlopen noemt deze aftakking in 1884 verkeerdelijk *Leygheet*, doordat Leugengeet niet meer begrepen werd. De Leugengeet begint tussen de boomgaarden B 231a en B 231b enerzijds en de boomgaard B 228 anderzijds, volgt de Sint-Truidensesteenweg en vloeit weer in de Kleine Gete tussen B 230 en B 96-97 (zie kaart 9). Leugen, met de betekenis "onecht, vals", is niet ongewoon. Ook in Hoegaarden komt Leugengeete voor. Het is de aftakking waarop de molen niet staat ⁽³³⁾. De molen staat, zoals in Orsmaal en Budingen, op de echte Gete. Ik vond de bepaling leugen of logen eveneens in Attenhoven, Landen, Borlo, Brustem, enz. ⁽³⁴⁾.

3.1.4. De Orbe

De Orbe, in 1884 *Dorpsbronbeek* (AW), ontspringt aan de Dorpsbron, vloeit in een boog naar weg 25 (de Hespensesteeg) die ze dwarst, loopt verder noordwaarts aan de westzijde van weg 3 (de Boomgaardstraat), kruist de Sint-Truidensesteenweg en mondt in de Kleine Gete uit, tussen de Leugengeete en de Vloedgracht (zie kaart 10). De etymologie van dit beekje is zeer interessant. Dorpsbron is namelijk een vervorming van oorspronkelijk Orbe, dat ik bespreek bij de bronnamen.

Als beeknaam vond ik : in 1498 *den vliet van orben* ⁽³⁵⁾ of duidelijker in 1507 *omtrent der orben vliet* ⁽³⁶⁾, en met beek in 1733 *d oirbeek* ⁽³⁷⁾, een uitbreiding van Orbe, die niets te

⁽³²⁾ SG 3900, f. 23 en 35.

⁽³³⁾ Kempeneers, Hoegaarden, 1985, p. 44.

⁽³⁴⁾ Kempeneers, 1982, p. 479 e.v., en Landen, 2000, p. 37-38.

⁽³⁵⁾ R 44.705, f. 12 v°.

⁽³⁶⁾ R 44.707, f. 131.

⁽³⁷⁾ SG 3903, f. 1 v°.

maken heeft met de gemeentenaam Oorbeek bij Tienen⁽³⁸⁾. De omgeving van de bron is zeer waterrijk.

Fig. 10. – De Orbe in Orsmaal vanaf de Hespensesteeg op 23 maart 2003.

3.1.5. *De Lievevrouwbeek*

Deze beek, in 1884 genoemd *Lievevrouwbeek* (AW), ontspringt aan het verenigingspunt van A 258, B 20 en B 18. Ze vormt over een korte afstand de grens tussen sectie A en B en vloeit omheen B 17a, alvorens uit te monden in de Kleine Gete (zie kaart 1 en 12). Zie verder bij de Bronnamen.

3.1.6. *Vloedgrachten*

Kunstmatig aangelegde grachten om akkers en weiden te ontwateren, heten meestal Vloedgracht. Met uitzonde-

⁽³⁸⁾ Zie Kempeneers, Oorbeek, 2003.

ring van de Vloedgracht in Zoutleeuw zijn vloedgrachten weinig opvallend. In 1468 lagen weiden *inter riuos die ghete et vloetgracht*⁽³⁹⁾, dus “tussen de rivieren Gete en Vloedgracht”. Deze vloedgracht werd gegraven tussen de perceelen B 52 en B 51. Ze mondt in de Kleine Gete uit (zie kaart 11). In de Atlas der Waterlopen heet ze in vertaling *Coulant d'eau*. Zeldzaam is Leigracht. Circa 1630 bezat Jan Betten een perceel op de Tiensestraat, grenzend aan *de leyden gracht*⁽⁴⁰⁾.

3.1.7. *De Moesbeek [4.024]*
en de Gorse der Keiberg

De Moesbeek begon eertijds aan perceel A 288 bij het Waterhof en vloeide aan A 131-132 naar de gemeente Helen-Bos (zie kaart 14). In Helen-Bos mondt de Moesbeek in 's-Hertogengracht uit. In 1623 grensde een beemd van het Gasthuis van Leeuw (A 155-156) aan *eenen gemeinen vloetgracht*⁽⁴¹⁾. Later vond ik voor deze waterloop de benaming Moesbeek: onder Helen-Bos in 1729 *het Moes-Beekken*⁽⁴²⁾, en in Melkwezer in 1733 *de vliete oft de moesbeke*⁽⁴³⁾, 1883 *Moesbeek* (AW). De beek dankt haar naam aan de Morsborn, die ik bespreek bij de bronnamen.

Thans is de gracht van het Waterhof verdwenen. De Moesbeek is nu een deel van de gracht en tevens de voortzetting van de Gorse van de Keiberg. Deze gracht, in 1883 *Gorse der Keiberg* (AW), begint volgens de provincie Vlaams-Brabant aan B 242 en eindigt aan de gracht van het Waterhof A 289, nu Moesbeek (niet aangeduid in mijn

⁽³⁹⁾ SG 1520, f. 53.

⁽⁴⁰⁾ R 44.710, nr. 10.

⁽⁴¹⁾ SG 3, f. 51 v°.

⁽⁴²⁾ Dal 12/5.

⁽⁴³⁾ SG 3885.

Fig. 11. – De Moesbeek in 2003 als restant van de slotgracht van het Waterhof.

Atlas). De oudere benaming was gewoon Gorse of met assimilatie Gosse, naast Zouw. Vergelijk circa 1650 *op die gorse*⁽⁴⁴⁾, 1651 (aan de Steenberg) *op de sawwe oft gos*⁽⁴⁵⁾, 1675 *ontrent de gorsse*⁽⁴⁶⁾, 1777 *op den steenbergh rgt. die gosse*⁽⁴⁷⁾. Blijkens de attestatie van 1651 was de Gorse gewoon een afwateringsgoot met onduidelijke etymologie. Waarschijnlijk behoort gors tot de groep woorden als goor “slik, drek, moddersloot”⁽⁴⁸⁾.

De Gorse der Keiberg heette voortijds ook gewoon Zouw, uit ouder Zoude. Enkele oude vormen : 1546 een sille *opt souken*, op de steenstrate *op die soude*, en in het Frans : *la rue pyrreuse* dict en flameng die steenstrate *sur*

⁽⁴⁴⁾ SG 3904, f. 16.

⁽⁴⁵⁾ KAB 14.652, p. 118.

⁽⁴⁶⁾ SG 6535, f. 23.

⁽⁴⁷⁾ PV2, 44.

⁽⁴⁸⁾ Van Dale, Etym. Wdb., p. 308.

la rigolle del souwe ⁽⁴⁹⁾, enz. Zouwe ontstond uit Zoude, door hiaatdelging na syncope van de intervocalische d. De evolutie ging als volgt : zoude > zoue > zouwe. Zoude, uit ouder zoode, heeft als Indo-Europese wortel **seu-* “sap, vocht”, uitgebreid tot *seu-d “bevuilen, drek” ⁽⁵⁰⁾, ablautend *sōu-d, wat ons brengt tot Gorse “moddersloot”. Zouwe, uit zoude, viel dan samen met het bekende woord Zouw “afwateringsgracht, sloot”, dat teruggaat tot Indo-Europees **seu-* + vocaal, met de betekenis “vloeien”, met ablautvarianten **sou-* en *sōu ⁽⁵¹⁾.

3.1.8. *De Gorse der Hazenberg [4.025]*

In 1733 bezat Leonaerdt van Mere 6 roeden lands, *de gors daer door gaende* ⁽⁵²⁾. In 1820 heet ze *Gorse au Haesenberg*, met de opmerking *ce fossé est la plus part du tems à sec* ⁽⁵³⁾ en in de Atlas van 1883 *Gorse der Hazenberg*. Deze Gorse begint aan B 137a op de Hazenberg en vloeit naar A 185, waar ze in de Moesbeek uitmondt ⁽⁵⁴⁾.

3.1.9. *'s-Hertogengracht [4.023]*

Volgens Bets werd 's-Hertogengracht gegraven tussen 1221 en 1235 op bevel van de hertog van Brabant, vandaar de naam ⁽⁵⁵⁾. De gracht wordt voor de eerste keer op 1 mei 1235 als (*juxta*) *foveam ducis* vermeld, bij de beschrijving van de goederen van de Sint-Sulpitiuskerk in Zoutleeuw ⁽⁵⁶⁾. Ze begint tussen Neerlinter en Wommersom,

⁽⁴⁹⁾ KAB 10.246, f. 14 v°, 17 en 56 v°.

⁽⁵⁰⁾ Pokorny, p. 912.

⁽⁵¹⁾ Uitgebreid bij Kempeneers, in : Naamk. 1983, p. 56.

⁽⁵²⁾ SG 3855.

⁽⁵³⁾ AW Melkwezer, 1820.

⁽⁵⁴⁾ AW 1883.

⁽⁵⁵⁾ Bets, Zoutleeuw, I, p. 66-67.

⁽⁵⁶⁾ KAB 966, oorkonde 1.

treedt Melkwezer binnen aan perceel B 20b, verlaat het grondgebied aan A 38, vloeit verder door Helen-Bos en Budingen, waar ze in de aftakking van de Gete aan de molen uitmondt.

Fig. 12. — 's-Hertogengracht in Melkwezer, gegraven voor 1235.

Meestal staat in het Latijn *fossa* of *fossata* : circa 1370 *supra fossata domini ducis* ⁽⁵⁷⁾, 1397 *prope fossam ducis* ⁽⁵⁸⁾. De Nederlandse benaming is 's-Hertogengracht, zoals in 1383 *op shertoghen gracht* ⁽⁵⁹⁾, 1478 *supra fossatum dictum tshertogengracht* ⁽⁶⁰⁾, enz. tot heden. De volksmond heeft de waterloop verbasterd tot *Sattekesgracht* ⁽⁶¹⁾. Deze dialecti-

⁽⁵⁷⁾ R 44.699, f. 30.

⁽⁵⁸⁾ KAB 3344, f. 16 v°.

⁽⁵⁹⁾ KAB 10.934bis, f. 16 v°.

⁽⁶⁰⁾ SG 1520, f. 67.

⁽⁶¹⁾ Hendrickx, 1932, p. 101.

sche uitspraak vinden we al terug als *Satigrat* in de Atlas der Buurtwegen van Budingén in 1847 (detailplan 9).

3.1.10. *De Waarbeek* [4.026]

De *Waarbeek* (AW 1960) begint in Melkwezer tussen B 20 en B 21a en loopt evenwijdig met 's-Hertogengracht waarin ze uitmondt (zie kaart 17 en 13). Waar- is een verving van wouwer, bijvorm van Nederlands vijver, een oude ontlening aan Latijn *vivarium* "vijver, visvijver". Alleen Popp geeft circa 1850 de afwijkende vorm *Water gracht ruisseau*. Elders zien we Wouwer/Waar: 1630 *die wauwer beke*⁽⁶²⁾, 1733 *aen de wauwer beke*, naast: *die waerbeke*, en in 1757 *die waurbeke*⁽⁶³⁾

Fig. 13. – De Wouwerbeek, nu Waarbeek, op 1 juni 2003 in Melkwezer.

⁽⁶²⁾ SG 3889, f. 71 v°.

⁽⁶³⁾ SG 3885.

3.2. TALRIJKE BRONNEN

3.2.1. *De Orbeborn*

De concentratie van bronnamen is uitzonderlijk groot ten zuiden van Dijle-Demer. Melkwezer en Orsmaal-Gushenhoven maken hierop geen uitzondering. Het gewone woord is *borne*. In 1695 bezat Jan Jooris De Wolffs een zille lands *opden borne* ⁽⁶⁴⁾, dit is de bron van de Dorpsbronbeek. De bron, in de Atlas van 1884 *Dorpsbron* genoemd, ontspringt tussen de percelen B 342 en B 341, nabij weg 24 van Neerhespen naar Dormaal (zie kaart 10). In de Atlas der Buurtwegen van 1846 heet ze in het Frans *Source du Village*, naast *Dorp Borne*. Thans wordt het water van deze klaterende bron gebruikt voor het kweken van waterkers.

Oorspronkelijk begon het woord Dorpsbron niet met een d. De consonant werd door proclise een vast bestanddeel van de Orbe, zodat de niet meer begrepen bronnaam werd opgevat als Dorp. Orbe als simplex: 1340 *supra orbe* ⁽⁶⁵⁾, 1 augustus 1441 *op die oirbe* ⁽⁶⁶⁾, 1459 *nederweert ter orben* ⁽⁶⁷⁾, 1467-1469 *op de orbe, opde orpbe* ⁽⁶⁸⁾, circa 1470 *aqua dicta orbe* ⁽⁶⁹⁾, 1475 *op de hoge orbe* ⁽⁷⁰⁾, 1569 *ontrent dorbe* ⁽⁷¹⁾, 1649 (onder Dormael) *ontrent d'orbe* ⁽⁷²⁾, 1705 *op die orbe* ⁽⁷³⁾, 8 maart 1786 *aen de orp* ⁽⁷⁴⁾.

⁽⁶⁴⁾ Jac. 4, f. 1.

⁽⁶⁵⁾ KAB 14.649, f. 70 v°.

⁽⁶⁶⁾ KAB 10.930, 428.

⁽⁶⁷⁾ KAB 14.650, f. 5.

⁽⁶⁸⁾ SG 1520, f. 13-14.

⁽⁶⁹⁾ R 44.703, f. 47.

⁽⁷⁰⁾ SG 1520, f. 24 v°.

⁽⁷¹⁾ SG 3903, f. 47 v°.

⁽⁷²⁾ KAB 14.726, f. 109.

⁽⁷³⁾ SG 1528/2, p. 7.

⁽⁷⁴⁾ SG 1524, f. 97 v°.

Uitgebreid met borne : 12 december 1695 *inden dorpborne*⁽⁷⁵⁾, 1709 *op den d'orborne*⁽⁷⁶⁾, 1723 *d'orpborne*⁽⁷⁷⁾, 1733 *op den dorneborne*⁽⁷⁸⁾, 1735 *den dorpborne*⁽⁷⁹⁾, 1828 *Dorps Born, Dorp Bron*⁽⁸⁰⁾, 16 juli 1843 *Den Waterloop genaemd den Dorpsborne*⁽⁸¹⁾.

Fig. 14. – Waterkerswinning aan de Orbe in Gussenhoven,
23 maart 2003.

Orbe is een bekende waternaam die ook elders in Europa voorkomt. De Orb is bekend in het zuiden van Frankrijk. Orb is ook een stad in Pruisen, gelegen aan de Orb. Verder vond ik Orbe in het kanton Waadt in Zwitserland, en dichterbij huis in Orp-le-Grand. Volgens Dittmaier

(75) SG 3907, f. 179.

(76) SG 3900, f. 16 v°.

(77) SG 3903, f. 1.

(78) SG 3885.

(79) SG 3903, f. 45.

(80) K. Meyers.

(81) Gem.reg. 1.

(1955, p. 19) gaan namen als Orbe/Orpe terug op de stam *or-*, *ur-*, *ūr-*, waarvoor hij verscheidene verklaringen geeft. Mogelijk betekent de voor-Germaanse, “Belgische” of Keltische waternaam Orbe gewoon “opwellend water” of “bron”.

3.2.2. *Heilige bronnen*

O.L.Vrouw. Een aantal bronnamen kregen als voorbepaling een heiligennaam. De Vrouwborn of Onze-Lieve-Vrouwborn ligt aan de oorsprong van de Lievevrouwbeek (z.a.). De bron werd genoemd naar een eigendom van het Onze-Lieve-Vrouwaltaar, zoals in 1546 *onsen vrouwen aultaer van Orsmale*⁽⁸²⁾. Namen voor de bron : 20 juni 1426 *by onser vrouwen borne*⁽⁸³⁾, 1546 *op onse lieuer vrouwen borne*, in het Frans *sur la fontaine de nostre damme*⁽⁸⁴⁾, circa 1730 *ontrent O.L.V. borne*⁽⁸⁵⁾. Meestal heet de bron gewoon Vrouwenborne : circa 1650 *aenden vrouwen borne*, 1697 *in den vrouborne*⁽⁸⁶⁾, 1733 *den vrauwborne*⁽⁸⁷⁾, enz.

Sint-Peter. De Sint-Petersborn is een opgedroogde bron, tussen de pastorietuin B 194 en het goed van Marten Lenaerts B 199d in Orsmaal (zie kaart 8). Oude vormen, met en zonder toevoeging Sint- : 1557 *den vlotgracht vanden peterborne*⁽⁸⁸⁾, 1599 *byden peeters borne*⁽⁸⁹⁾, 1709 *Sinte peeters borne*⁽⁹⁰⁾, 25 februari 1777 *Sinte Peeters Borne*⁽⁹¹⁾.

⁽⁸²⁾ KAB 10.246, f. 10.

⁽⁸³⁾ SG 6055.

⁽⁸⁴⁾ KAB 10.246, f. 6 v° en 42.

⁽⁸⁵⁾ SG 3909, f. 25.

⁽⁸⁶⁾ SG 3904, f. 16 v° en 45 v°.

⁽⁸⁷⁾ SG 3903, f. 4.

⁽⁸⁸⁾ SG 3904, f. 54.

⁽⁸⁹⁾ SG 1520/2, f. 19.

⁽⁹⁰⁾ SG 3900, f. 19.

⁽⁹¹⁾ SG 1524, f. 14.

Sint-Geertrui. In Melkwezer ten slotte vonden we in 1330 *juxta fontem sancte gertrudis*⁽⁹²⁾, en in 1459-1472 *op-ten geertruyden borne, supra penswech ... prope fontem beate gertrudis*⁽⁹³⁾. Deze bron bevond zich bij de Pensweg en de Sint-Geertruibonstraat (weg nr. 13).

3.2.3. Andere bronnamen

Morsborn. De Morsborn was dikwijls de naam van de huidige Moesbeek. Oude vormen : 1293 *inter wesere et morsborne*⁽⁹⁴⁾, 1321 *prope moersborne*⁽⁹⁵⁾, 1330 *versus morsborne*⁽⁹⁶⁾, 4 maart 1370 *pratium situm supra morsborne*⁽⁹⁷⁾, 17 oktober 1412 *by den moesborn*⁽⁹⁸⁾, 25 mei 1500 *boven den moersbornne*⁽⁹⁹⁾, 1743 *de moesborne*⁽¹⁰⁰⁾, enz. Het eerste lid is verwant met moor/moer "slijk, slik, veengrond".

Vogelborn. De Vogel- of Vogelarenborn in Orsmaal was eertijds een vijver in kruisvorm, op B 79 bij het pacht-hof B 76 (zie kaart 11). Van deze vijver blijft nog een kleine plas over. Oude vormen : 1709 *den vogeleire bon*⁽¹⁰¹⁾, 1718 *den borne genaempt den vogelborne*⁽¹⁰²⁾, 1735 *den vogel-leren borne*⁽¹⁰³⁾, enz.

(92) SG 1520, f. 5 en 18 v°.

(93) KAB 14.652, p. 119.

(94) KAB 14.649, f. 80.

(95) KAB 1023, f. 1 v°.

(96) KAB 14.649, f. 71.

(97) KAB 968, 132.

(98) KAB 970, 262.

(99) KAB 10.933, 527.

(100) SG 3885.

(101) SG 3900, f. 14.

(102) Dal 12/1, f. 41 v°.

(103) SG 3903, f. 55.

3.3. WATERPLASSEN

3.3.1. Poelen

Kraanpoel. Bekend maar zeldzaam is *poel*, naam voor een kleine vijver, soms rond van vorm. Volgens Gysseling is poel een Belgisch substraatwoord verwant met Latijn palus⁽¹⁰⁴⁾. In Orsmaal bezat Joannes Kamps in 1705 een bunder lands gelegen *inden kreenpoel onder orsmael*. Dit bunder lag op 9 november 1728 *inden kraenpoel*, toen het werd gekocht door Guillam Sutaers⁽¹⁰⁵⁾. Het eerste lid is de bekende kraanvogel.

Kraaienpoel. De vogelnaam kraai vinden we echter in de Kraaienpoel onder Melkwezer, 1733 *in den crayen poel*⁽¹⁰⁶⁾, door Hendrickx in 1932 geciteerd als veldnaam⁽¹⁰⁷⁾. Zie kaart 16.

Brouwpoel. Hendrickx citeert ook een *Brouwpoel* aan de oorsprong van de Moesbeek. Deze poel verwijst naar de brouwerij van Lodewijk Rouchet in 1831 op B 177 (zie kaart 15).

3.3.2. Vijvers en plassen

Wouwer. Bijvorm van vijver, is de benaming voor het grote veld in Orsmaal, tussen de Waterhofstraat en de verdwenen Minnenweg. Deze benaming is eigenaardig, vermits hier geen vijver meer te zien is. Blijkens de attestaties heeft wouwer, in het Frans vivier, hier de betekenis van kouter gekregen. Enkele voorbeelden : 25 mei 1500 *jnden wouwere comende aenden aert*⁽¹⁰⁸⁾, 1546 *die couter geheyten*

⁽¹⁰⁴⁾ Gysseling, in : Naamk. 1978, p. 24.

⁽¹⁰⁵⁾ SG 1528/2, p. 10.

⁽¹⁰⁶⁾ SG 3885.

⁽¹⁰⁷⁾ Hendrickx, 1932, p. 102-103 + kaart.

⁽¹⁰⁸⁾ KAB 10.933, 527.

die wouwer, in het Frans : *au vivier*⁽¹⁰⁹⁾, 1569 inden wouwer tussen orsmael ende weser⁽¹¹⁰⁾, enz. Enkel op de kaart van Meyers vond ik in 1828 de corrupte vorm *Het Wauter*.

Vijver. Recent is vijver, in 1828 geschreven *Vyver*, voor de Vogelborn op B 79. Volgens het kadaster was het in 1831 een *etang poissonneux* (art. 483). Verder geeft de Atlas der Buurtwegen, op de detailkaarten, in 1846 voor Orsmaal volgende vijvers : een vijver tussen B 240a en B 244b (kaart 8), een vijver op B 287a waar de Orbe weg 3 raakt (kaart 10), een restant van de slotgracht naast het Hof ten Steen op B 182 (kaart 8), een gracht rond de pastorie op B 194 (kaart 8) en een vijvertje tussen voetpad 32 en weg 16 op A 385a (kaart 3). Ten slotte lag een kleine vijver op B 4a, achter de Hoeve van Beckers (kaart 12).

In Melkwezer bevonden zich begin 19de eeuw nog volgende vijvers. Lodewijk Laurentius De Hertoghe was in 1831 de eigenaar van een gracht en vijver, met nummer A 76, bij het voormalige Hof van Wezer (kaart 13). In 1850 was de waterplas 19 a 30 ca groot. Een *vijver*, 5 a 20 ca groot, lag in 1831 op A 108 langs de Valgaarstraat (kaart 15). Hij hoorde toe aan genoemde Lodewijk Dehertoghe, maar was in 1850 eigendom van de gemeente Melkwezer. Hiervoor vond ik in 1651 de benaming Malantplas. In dit jaar bezat de Sint-Leonardkerk van Zoutleeuw 2,5 sillen gelegen *achter den malant plas tot weser*, grenzend aan de weg van Wezer naar Leeuw en van Wezer naar Helen⁽¹¹¹⁾.

Langs de Dorpstraat lag een vijver op A 226, in 1831 genoemd : *Fossé faisant partie du chemin* (kad. 447). In 1845 is de plas toegevoegd aan de bijliggende grond als *Terre et Eau*, genummerd A 228d en toebehorend aan

⁽¹⁰⁹⁾ KAB 10.246, f. 5, 9, 9 v° en 48 v°.

⁽¹¹⁰⁾ SG 3903, f. 52.

⁽¹¹¹⁾ KAB 14.652, p. 115.

François Bergé (zie kaart 15)⁽¹¹²⁾. De gracht van het Waterhof heette in 1831 *Eau d'agrément* (kad. 447), in 1845 *Etang* (ABu) en in 1850 *Lustwater* (legger Popp). Deze sloot, nu een deel van de Moesbeek, had het nummer A 289 met een oppervlakte van 22 a 60ca en was eigendom van de rentenierster Maria Dehertoghe (zie kaart 15). De vijver op B 170 achter de Zilverstraat, 4 a 50 ca groot, was in 1831-1850 eigendom van Josephus Maximiliaen Rouchet (kaart 15-16). Tot slot vermeld ik de *Waterpoel*, later *Etang*, op B 304 (kad. 447). In de legger van Popp circa 1850 staat verkeerd "weide". De vijver was 5 a 20 ca groot en hoorde in 1850 toe aan Ludovicus Vandenbosch, rentenier uit Opheilisseem. Deze waterplas lag aan de Groeneweg nummer 13 (zie kaart 16).

⁽¹¹²⁾ Atlas der Buurtwegen, detailplan 3.

4. Over berg en dal

4.1. EEN LICHTGOLVEND LANDSCHAP

4.1.1. *De Hazenberg*

Hazenberg. De hoogteverschillen in Melkwezer zijn weinig uitgesproken. Evenwijdig met de Wouwer- of Waarbeek, van zuidwest naar noordoost tot in Helen-Bos, strekt zich een zachte heuvelrug uit, bekend als de Hazenberg. Het eerste lid verwijst naar de haas die hier eertijds talrijk voorkwam. Oude vormen : 1440 *den hasen berch*⁽¹⁾, 1569 *inden hasenberch*⁽²⁾, enz. tot heden. Soms wordt een onderscheid gemaakt tussen de Grote en de Kleine Hazenberg : 1733 *op den cleynen hasenbergh*, 1744 *onder den grooten haessen berght*⁽³⁾.

Walsberg. Eigenlijk is de Hazenberg een lange uitloper van de meer uitgesproken Walsberg, waarvan het hoogste deel (60 meter) onder Wommersom ligt nabij de bekende Walsberghoeve⁽⁴⁾. De oudste vorm luidt in 1218 *Walsberga*, door Gysseling verklaard als Walhas berga “berg van Walho”⁽⁵⁾. In de oudste attestaties staat Walsberg in het enkelvoud : 1321 *walsberghe*⁽⁶⁾, 1340 *terras domini de walsberge*⁽⁷⁾, maar vanaf 1569 meestal in het meervoud *walsbergen*⁽⁸⁾. Vgl. Nederwalsberg : circa 1370 *apud walsberghe inferiori*⁽⁹⁾, 1383 *bi nederwalsberghe*⁽¹⁰⁾.

(1) Leenhof van Brabant, nr. 6, f. 175 v°.

(2) SG 3903, f. 27 v° en 138 v°.

(3) SG 3885.

(4) Zie kaart NGI, 33/5.

(5) Gysseling, 1960, p. 1040.

(6) RA 1321, p. 45.

(7) LM f. 21e.

(8) SG 3903, f. 47.

(9) R 44.699, f. 29 v°.

(10) KAB 10.934bis, f. 97.

4.1.2. De Steenberg

Steenberg. De heuvelrug tussen Melkwezer en Orsmaal heeft twee namen : Keiberg en Steenberg. Op de Steenberg kruisen de Waterhofstraat en de Lindestraat elkaar. Oude vormen : 1 juli 1337 *in loco dicto steenbergh*⁽¹¹⁾, 1569 *op den styenberch*⁽¹²⁾, 1651 *aenden steenberch tusschen Orsmael ende walsbergh*⁽¹³⁾, enz.

Keiberg. Meer naar het westen, richting Wommersom, heet de hoogte Keiberg : 1440 *op den Keyenberch*⁽¹⁴⁾, 1705 (de voetweg) *naer den kabersch*⁽¹⁵⁾, 1733 *op den keybergh, op den kaybergh ... de heirbane daer door loopende*⁽¹⁶⁾. Het is geen toeval dat de Heerweg precies de hoogte volgt tussen Melkwezer en Orsmaal.

4.1.3. Vrouw Venusberg

Vrouw Venus. De helling van de Steenberg strekt zich uit tot voorbij de Helen-Bosstraat. De hoogte van circa 42 meter ten noorden van de straat, in de omgeving van de verdwenen Melkwezerwegel, heette volgens Wauters in 1543 *de Venusberge*⁽¹⁷⁾, een attestatie die in 1901 door pastoor Lamal werd aangehaald. In 1569 lag een perceel *bouen vrau venus berch*, aan het voetpad van Orsmaal naar Wezer⁽¹⁸⁾ en in 1586 huurde Dehertogh 6 dagmalen gelegen *opt venus berch*⁽¹⁹⁾. De naam komt nog voor tot in het begin van de 17de eeuw : 1607 *op venus*

⁽¹¹⁾ Jacobs, ms. 182.

⁽¹²⁾ SG 3903, f. 139.

⁽¹³⁾ KAB 14.652, p. 55.

⁽¹⁴⁾ Leenhof van Brabant 6, f. 176.

⁽¹⁵⁾ SG 1528/2, p. 38.

⁽¹⁶⁾ SG 3885.

⁽¹⁷⁾ Wauters, 1887, p. 100.

⁽¹⁸⁾ SG 3903, f. 41 v°.

⁽¹⁹⁾ R 18.687, f. 51 v°.

berch⁽²⁰⁾. De volksmond noemde deze hoogte in 1901 de *Glazenberg*⁽²¹⁾. Volgens Roumieux spraken Franstalige Belgische soldaten in 1870 van “*montagne de glace* of in het Marollens *Glacéberg*”, wegens de glibberige toestand van het pad in de winter dat naar de herbergen leidde⁽²²⁾. Deze volkse uitleg voldoet niet.

Volgens Wauters herinnert de naam Venusberg aan de cultus ter ere van de godin Venus. Deze mooie uitleg is onjuist. Van Durme waarschuwt voor het vermeende verband tussen een naam en de archeologische realiteit, zoals bij de Venusberg in Kasterlee⁽²³⁾. Wellicht was Vrouw Venus in 1543 de boerin van het latere pachtstof van Pierre Borgers op A 209 (zie kaart 2). Venus was in 1652 een vondelingnaam in Antwerpen⁽²⁴⁾.

Heuvel. De Venusberg heette ook meer algemeen de Heuvel: 1546 *op die strate byden houel aldaer men nae Leeuwe gaet*, en in Franse vertaling: *le hauteur ou montaigne par ou que on vat a la ville de le leeuwe*⁽²⁵⁾

4.2. KUNSTMATIGE VERHOGINGEN

Molendijk. Circa 1560 betaalde Jacob Coel een denier om bomen te planten tegenover zijn erf aan de Getestraat *lanx der gheten dyck*⁽²⁶⁾. Meestal komt Molendijk voor, zo genoemd naar de Wedemolen: 26 april 1414 *apud orsmale ... molendiic*⁽²⁷⁾, 1479 *in den molendyck torsmale*⁽²⁸⁾.

⁽²⁰⁾ R 18.692, f. 17.

⁽²¹⁾ Lamal, 1901, p. 52.

⁽²²⁾ Roumieux, 1998, p. 131.

⁽²³⁾ Van Durme, in: Naamk. 1986, p. 128-129.

⁽²⁴⁾ Debrabandere, 2003, p. 1249.

⁽²⁵⁾ KAB 10.246, f. 5 v° en 39.

⁽²⁶⁾ R 44.709, f. 75 v°.

⁽²⁷⁾ KAB 10.928, 305.

⁽²⁸⁾ SG 1520, f. 28.

Tombe. Wauters citeert in de 16de eeuw een *Plattombe*⁽²⁹⁾. Deze verdwenen tombe stond langs de Oude steenweg van Neerhespen naar Velm (zie kaart 10). Een vergelijkbare tomme staat heden nog in Waasmont-Landen. Zie mijn boek *Leven in Landen met foto* (2000, p. 55-56). De Romeinse weg loopt verder naar Hespen waar tomme in 1623 voorkomt als *de tommen van ouerhespen*⁽³⁰⁾.

4.3. INZINKINGEN IN HET LANDSCHAP

4.3.1. *Kuiten in de grond*

Wolfskuit. Een inzinking in de bodem, bijvoorbeeld veroorzaakt door ontginning, heet *kuit*. Het Middelnederlands Woordenboek kent het woord in deze betekenis niet. In onze regio komt kuit onder meer voor in Hakendover, Hoegaarden, Kuntich, Oplinter, Goetsenhoven en Landen. Bekend is in Wezer de Wolf(s)kuit, waarin de Gorse der Keiberg loopt. De naam werd gebruikt voor de hele omgeving rond de inzinking. Zo lag een perceel in 1627 *aen de wolfcuyte*, grenzend aan de Tafel van Orsmaal, *den heerwech van Leewe naer thienen daer duer loepende*⁽³¹⁾. Het bedoelde stuk van de Tafel, in Orsmaal nummer A 321 en in Wezer B 206, wordt in twee gesneden door de Heerweg (zie kaart 3 en 16). Oude vormen : 1546 *Den coutere geheyten jn die wolfcoute*, in het Frans *la fosse du loup dict die wolfceute sur la souwe*⁽³²⁾, 1569 *ontrent die wolffcute*⁽³³⁾, 1598 *bouen die wolfscuyte*⁽³⁴⁾, enz. Afwijkende vormen zijn in 1734-1735 *inde wolffkuyt*, *de wolvencuyl* en *ontrent die wolfver-*

⁽²⁹⁾ Wauters, 1887, p. 100.

⁽³⁰⁾ SG 3, f. 38 v°.

⁽³¹⁾ SG 1521, f. 35.

⁽³²⁾ KAB 10.246, f. 16 en 57.

⁽³³⁾ SG 3903, f. 37 en 48 v°.

⁽³⁴⁾ SG 1520/2, f. 15 v°.

cuyte⁽³⁵⁾. Slechts één keer vond ik in 1587 *byden wolffputte*⁽³⁶⁾

Wolfskuilen dienden om wolven te vangen. Zie talrijke voorbeelden en afbeeldingen bij Schrijnemakers⁽³⁷⁾. In Melkwezer is Wolf(s)kuit echter een lange inzinking in het landschap, van de Heerweg naar het Waterhof.

Mergelkuit. Mergel diende om het land te bemesten. Dikwijls hoorde mergelen tot de condities van verhuur, zoals in Goetsenhoven⁽³⁸⁾. In Melkwezer lag de Mergelkuit tussen de huidige Stationsstraat en de Wouwerbeek. Op 21 april 1384 sloten de abdijs van Oplinter en Peter Zabel uit Helen een akkoord om samen de groeve te ontginnen⁽³⁹⁾. Oude vormen : 1315 *in merghelcute*⁽⁴⁰⁾, in het Latijn in 1330 *juxta fossam marlosam*⁽⁴¹⁾, 1479 *opde mergelcuyte*⁽⁴²⁾, 1546 *den merger coute*, en in het Frans *sur la fosse de marle dict die mergerceute* [marle = marne]⁽⁴³⁾, enz. tot heden. Van de Mergelkuit is in het landschap niets meer te merken.

Een kleine *mergelcuyt* lag in 1675 tussen Walsberg en Wezer⁽⁴⁴⁾. Volgens Hendrickx was de Kleine Mergelkuil in 1932 bekend als de *Plage*, omdat ze meestal onder water stond en de “kleuters er wel eens gingen zwemmen”⁽⁴⁵⁾.

(35) SG 3903, f. 22 v°, 23 en 45 v°.

(36) Vis. Z2.

(37) Schrijnemakers, in : Naamk. 1986, p. 77-102.

(38) Kempeneers, Goetsenhoven, 2002, p. 34-35.

(39) KAB 10.926, 186.

(40) SG 7610, 23 en KAB 989, f. 66.

(41) KAB 14.649, f. 80 v°.

(42) SG 1520, f. 27 v°.

(43) KAB 10.246, f. 27 en 57 v°.

(44) SG 6535, f. 4.

(45) Hendrickx, 1932, p. 103 + kaart.

Torfkuit. Op ontginningen wijzen eveneens namen met turf en zavel. De Torfkuit, circa 1370 *te wesere in de torf-cuyte* ⁽⁴⁶⁾, verdween na 1400.

Zavelkuit. De Zavelkuit komt voor in de beschrijving van de eigendommen van Rameien. Het Klooster bezat in 1546 in Orsmaal een zille *aenden zavelkute*, in het Frans *empres la fosse du sabulon* ⁽⁴⁷⁾. Waarschijnlijk komt de Zavelkuit overeen met perceel A 74 bis (zie kaart 1)..

Fig. 15. — Weiden in Melkwezer aan de verdwenen Mergelkuit.

4.3.2. *Groene grachten*

Door erosie ontstonden een paar holle, begroeide wegen. Zo ontstonden groene grachten. De bekendste bevond zich aan de Helen-Bosstraat, in de omgeving van de Marcourhoeve. Voor de rentmeester van Rameien begon een kou-

⁽⁴⁶⁾ R 44.699, f. 29 v°.

⁽⁴⁷⁾ KAB 10.246, f. 7 v° en 44.

ter in 1546 op het einde van Orsmaal, *op de groenen gracht oft strate aldaer men gaet nae leeuwe*. Een tweede groene gracht lag in de nabijheid van de Groenstraat⁽⁴⁸⁾. Soms werd enkel gracht gebruikt, zoals in 1569: *aen die gracht tot orsmael*⁽⁴⁹⁾, een gewoon appellatief voor de Groene gracht aan de Marcourhoeve.

⁽⁴⁸⁾ KAB 10.246, f. 9 v° en 29 v°.

⁽⁴⁹⁾ SG 3903, f. 32.

5. Bossen, bomen en hagen

5.1. BOSROOIINGEN

Rot. Het meest voorkomende woord voor een bosrooiing is Rot : onder Orsmaal 1465 *jnt rot*⁽¹⁾, onder Melkwezer 1598 *jnt rot*⁽²⁾ en onder Helen-Bos in 1651 *byt Rot*⁽³⁾. Het is een groot gebied dat zich uitstrekt over drie gemeenten. Vanuit Orsmaal gezien liep de verdwenen Minnenweg naar het Rot : 1569 *op den minnenwech, wt orsmael nae trot ende nae lewe gaende*⁽⁴⁾. Deze Minnenweg liep verder naar Helen. In Melkwezer loopt de Moesbeek volgens de Atlas in 1820 doorheen het Rot. Let ook op toponiemen in Wezer als het Veld achter het Rot en de Rotweiden. Zo krijgen we een idee van het grote bos dat eertijds werd gerooid.

5.2. DE BOSSEN VAN WEZER

Hondslo. In Orsmaal kwamen in 1850 geen bossen voor, maar in Melkwezer bedekten ze toen nog een oppervlakte van circa 16 hectare. Op 1 april 1467 verhuurde het Godshuis van Maagdendaal aan Reyner Weer twee bossen gelegen bij de Maaibeemd. Eén bos lag *ter hondsloe*, het tweede achter de muur van het Hof ten Broeke⁽⁵⁾. Het bosje, Hondslo genoemd, komt overeen met A 31 naast de Wouwerbeek en had in 1850 een oppervlakte van 22 a 90 ca. Zoals bekend, is lo een oude bosnaam, uit Germaans *lauha*. Mnl. *hont* is een "landmaat, 100 roeden"⁽⁶⁾. Het

⁽¹⁾ SG 1520, f. 10 v°.

⁽²⁾ SG 3891, f. 1.

⁽³⁾ KAB 14.652, p. 53.

⁽⁴⁾ SG 3903, f. 47.

⁽⁵⁾ KAB 10.931, nr. 486.

⁽⁶⁾ Van Osta, 2001, p. 92.

tweede bos stond op perceel A 33, eveneens gelegen aan de Wouwerbeek, met een oppervlakte van 1 ha 30 a.

Oudenbos. In 1932 vermeldt Hendrickx de *Ouden Bosch*, dat in zijn tijd al was omgevormd tot boomgaard⁽⁷⁾. Dit bos op A 72 was in 1850 1 ha 47 a groot. Het heette in 1459 *dbosch van wesar*⁽⁸⁾.

Brandenbosken. In 1546 beschreef de rentmeester van Rameien een kouter die begon aan de Steenberg. Het liep *dat cleyen branden boschken omme* tot bijna aan het einde van Sint-Petersbos⁽⁹⁾. In 1666 grensde een perceel van de *Custerij van Orsmael* aan het *brandebosken*⁽¹⁰⁾. Dit perceel komt overeen met B 187. Mogelijk is het Brandenbosken gelijk aan de percelen B 190 en B 191 (zie kaart 16).

Sint-Petersbos. Bekend is nog het Peters- of Sint-Petersbos op B 300. In 1850 had het een oppervlakte van 8 ha 45 a 30 ca (zie kaart 16). Oude vormen : 1465 *juxta buschum dictum sinte peeter bosch*⁽¹¹⁾, 1546 *Sinte Peeters bosche, bois saint Pierre*⁽¹²⁾, 1598 *aenden petersbos*⁽¹³⁾, zo genoemd naar de eigenaars, in 1651 *die Heeren van St. Peeters tot Luyck*⁽¹⁴⁾. In 1850 stond er een *Dennebosch* op B 295 (3 ha 1 a 50 ca) en B 296 (99 a 80 ca)⁽¹⁵⁾.

Walsbergbos. Vlak bij het Sint-Petersbos, maar op grondgebied van Wommersom, lag het grote Bos van Walsberg of Walsbergbos. Oude vormen : 1546 *den bosch*

⁽⁷⁾ Hendrickx, 1932, p. 103 + kaart.

⁽⁸⁾ KAB 14.650, f. 102.

⁽⁹⁾ KAB 10.246, f. 16-16 v°.

⁽¹⁰⁾ PV2, 15.

⁽¹¹⁾ SG 1520, f. 11 v°.

⁽¹²⁾ KAB 10.246, f. 16 v° en 57.

⁽¹³⁾ SG 3891, f. 4.

⁽¹⁴⁾ KAB 14.652, p. 121.

⁽¹⁵⁾ Legger Popp.

van walsberghe⁽¹⁶⁾, 1569 den walsberch bos⁽¹⁷⁾, 1675 den voetwech vuyt walsberghen bosch⁽¹⁸⁾.

5.3. HAGEN VAN SPIKDORENS

Scheidhaag. In 1623 liep een nu verdwenen voetpad van Neerhespen *naer de schythaegen*⁽¹⁹⁾. Een andere weg heet in 1734 de weg van Orsmaal *naer de scheythaghe ofte neerlanden*⁽²⁰⁾. De ligging van de Scheidhaag is duidelijk: het is een begroeide berm, waar de Walenstraat (weg 4) in de Boomgaardstraat (weg 3) overgaat. Het eerste lid kan opgevat worden als een uiting van volkse humor, zoals in de Schijtgoot in Zoutleeuw⁽²¹⁾. In Orsmaal duidt het evenwel op een grens of scheiding. De Scheidhaag vormt immers de grens tussen Orsmaal en Dormaal.

Hachelken. Hachelken of Hechelken is een dubbel verkleinwoord van hegge, uit Germaans *hagjō. In Orsmaal liet de rentmeester van Rameien in 1546 een kouter beginnen *byt hachgelken op die strate daer men van goessenhouen nae ouerhespen gaet*, dus aan weg 7 (de huidige Geldenakenstraat). In het Frans is “bij het hachelken” vertaald als *empres la spinette*⁽²²⁾. Spinette is een verkleinwoord, afgeleid van Latijn *spina*. Vergelijk Oud-Frans *espine* (= *épine*)⁽²³⁾ “hagedoorn”. Het Hachelken, met umlautsvorm Hechelken, kwam ook in Melkwezer voor: 1459 *achter dbosch van weser opt' mergelcruyten bey thechelken ofte spick-*

⁽¹⁶⁾ KAB 14.246, f. 4 v°.

⁽¹⁷⁾ SG 3903, f. 69.

⁽¹⁸⁾ SG 6535, f. 15.

⁽¹⁹⁾ SG 3, f. 50 v°.

⁽²⁰⁾ SG 3903, f. 22.

⁽²¹⁾ Kempeneers, Zoutleeuw, 2003, p. 57.

⁽²²⁾ KAB 10.246, f. 3 v° en 36.

⁽²³⁾ Greimas, Dictionnaire de l'ancien français, 1992, p. 241.

doren ⁽²⁴⁾, dit is de berm aan de huidige Stationsstaat aan de Mergelkuit. De aanvulling spikdoren bevestigt dat de Hechelkens in Gussenhoven en Melkwezer bestonden uit een bosje haagdoeren op een berm. In onze streek is het voorkomen van een spikdoren niet ongewoon. In Hakendover speelt de spikdoren een hoofdrol in de stichtingslegende van de kerk ⁽²⁵⁾. Spik, de vrucht van de haagdoeren, is heden nog algemeen bekend.

5.4. UITGESTREKTE BOOMGAARDEN

Een boomgaard, in het Latijn *pomerium* (letterlijk appelgaard), is een omheinde weide beplant met fruitbomen en vlakbij de woning gelegen. In 1340 bezat de Tiense Armentafel *quendam ortum seu pomerium* (= een zekere hof of boomgaard) nabij Gussenhoven, één dagmaal groot ⁽²⁶⁾. In 1586 bestond *den boomgaert* naast het Hof ten Steen uit twee delen: één deel naast de woning was 3 zillen groot, het andere deel, *den drooghen boomgaert*, had een oppervlakte van *ontrint een bunder* ⁽²⁷⁾. De talrijke geciteerde boomgaarden hebben geen aparte namen, tenzij de vermelding van de eigenaar. Zo huurde het Kasteel in 1586 negen dagmalen achter het Dorp van Orsmaal, grenzend aan *den swertten Peeters boomgaert* ⁽²⁸⁾. Op 26 januari 1595 ontving Elizabet Jacops, na de dood van haar oom, heer Willem Jacops, een derde deel van *een boomgaert ... tot orsmael, regt. die broeck straete* ⁽²⁹⁾. In de legger van Popp vond ik een 30-tal boomgaarden, zonder specifieke benaming.

⁽²⁴⁾ KAB 14.650, f. 102.

⁽²⁵⁾ Kempeneers, Hakendover, 1991, p. 34.

⁽²⁶⁾ LM f. 59a v^o.

⁽²⁷⁾ R 18.687, f. 51.

⁽²⁸⁾ o. c., f. 52.

⁽²⁹⁾ SG 1520/2, f. 3 en 9.

In Melkwezer liggen de boomgaarden eveneens in de dorpskern. De rentmeester van Rameien beschrijft in 1546 een kouter die reikt *tot aen die hoefuen oft bogaerden van wesere*⁽³⁰⁾, en in 1574 was Dirick Walschaerts de bezitter van *eenen bogaerde gheleghen te wesere*⁽³¹⁾, enz. In 1845 bezat François Maximiliaen Rouchet een grote *boomgaert*, 1 ha 99 a 10 ca groot, op perceel B 169 achter de Zilverstraat (kaart 16).

5.5. WEINIG WIJNGAARDEN

Wegens de weinig uitgesproken hellingen kwamen in Orsmaal en Melkwezer weinig wijngaarden voor⁽³²⁾. Ik vond slechts een Wijngaardhof bij het Hof ten Steen. Op 19 februari 1554 sloten het Klooster van Rameien en Jan de Hertoge een overeenkomst betreffende *den hoogen hoff oft wyngaerthoff* (in vertaling *jardin ou vignoble*), grenzend aan de gracht of wouwer van het slot en het kerkhof. Dit hofje had een oppervlakte van *omtrint negen oft thien lansroyen*⁽³³⁾.

5.6. OPVALLENDE BOMEN

Linde. Alleenstaande bomen zijn vaak een merkpunt of staan op een punt waar grenzen samenkomen. De linde was zulke grensboom. Hij stond op de grens van Orsmaal en Melkwezer op de Heerbaan (nu Lindestraat genoemd), op de kruising van deze weg met de Maria Roosestraat. Deze straat loopt in Melkwezer verder als Keibergstraat.

⁽³⁰⁾ KAB 10.246, f. 13.

⁽³¹⁾ SG 6124, f. 54.

⁽³²⁾ Over wijngaarden in de streek van Tienen, zie Claes, in : Oost-Brabant, 1993, p. 130-143. Zie verder mijn monografieën over Goetsenhoven Oorbeek, enz.

⁽³³⁾ KAB 10.133, nr. 823.

Op de kaart van Linter hebben de genoemde straten echter geen naam. Attestaties met linde onder Orsmaal : 19 december 1594 *tot orsmael tegen ouer die Linde*⁽³⁴⁾, 1733 *achter die linghe van orsmael* en 1741 *by de Linde tot orsmael*⁽³⁵⁾, en onder Melkwezer : 1820 *au petit tilleul, la campagne vers le Tilleul*⁽³⁶⁾, circa 1850 *Aen het Lindeken*, benaming voor het veld bij de Linde op de kaart van Popp.

Eertijds waren er in Melkwezer nog meer lindebomen. Hendrickx tekende op zijn kaart een (verdwenen) kleine linde op de Dorpstraat, boven de Keiberg. Dit is zeker onjuist. Uit de attestaties blijkt dat de linden stonden in de bebouwde kom. Vergelijk in 1546 *de strate van wesere byde lynden bomen*⁽³⁷⁾, en duidelijker na 1699, toen Merten Somers "huis en hof" bezat *tot weezeren tegen die linden ouer*⁽³⁸⁾.

Mijlboom. Een grensboom was ook de Mijlboom, in 1546 *ouer die groen strate te meylboem weert*⁽³⁹⁾. Deze stond op de kruising van de Groenstraat (weg 17 in Orsmaal) en de Heerweg (nummer 1), bij de Blaasbalg. Zie kaart 4. Mijlboom komt ook voor in Bekkevoort, door Claes verklaard als "mijlpaal om de afstand te kunnen berekenen"⁽⁴⁰⁾.

Luizenboom. De luizenboom is de volkse benaming voor de trosvogelkers of de kardinaalsmuts, die soms geheel bedekt is met bladluizen (Van Dale). Zulke luisbomen vond ik in Hakendover, maar ook op de grens Orsmaal-

⁽³⁴⁾ SG 1520/2, f. 2 v°.

⁽³⁵⁾ SG 3903, f. 6 v° en 33 v°.

⁽³⁶⁾ ABu 1820.

⁽³⁷⁾ KAB 10.246, f. 26 v°.

⁽³⁸⁾ SG 3890.

⁽³⁹⁾ KAB 10.246, f. 4 v°.

⁽⁴⁰⁾ Claes, in : Hand. 1998, p. 350.

Melkwezer : 1569 *aen die lyse boemkins*⁽⁴¹⁾, 1651 *die straet gaende naer die luysen boomkens naer Thienen*⁽⁴²⁾, omschrijving voor weg 3 aan de Keiberg.

Wilgen. Ook Wilgen vormden een merkpunt, dat ik niet precies heb kunnen lokaliseren : 1546 *die strate van die wyelikens die gaet vuyt wesere naer thienen*. Hetzelfde handschrift situeert de Wilgen onder Helen-Bos als *aende wielegens* en in vertaling *empres les sauls*⁽⁴³⁾.

Onzevrouwenboom. In 1546 situeert de rentmeester van Rameien een halve bunder *byden cleynen schilt by de boelart tegen onser vrouwen boem*, toebehorend aan het Kapittel van Leeuw, maar verder anderhalve zille *aen die grooten malant by onse vrouwen boem*, toebehorend aan Jan Huybrechts. De laatste attestatie luidt in vertaling : *a la rue quon dict le grand malant empre larbre de nostre damme appartenant a Jehan Hubeert*⁽⁴⁴⁾. Deze plaatsen liggen ver uit elkaar. Mogelijk is de Vrouwenboom de naam van een instelling en niet van een boom.

(41) SG 3903, f. 67 v°.

(42) KAB 14.652, p. 118.

(43) KAB 10.246, f. 8 v°, 13 en 45 v°.

(44) o.c., f. 24, 25 en 66.

6. Graslanden

6.1. ALLUVIALE GRONDEN

Weiden vormen zich op natuurlijke wijze op de aanslibbingsgronden langs een waterloop. In Orsmaal komen uitgestrekte graslanden voor langsheen de Kleine en de Oude Gete, en in mindere mate langs de Orbe. In Melkwezer, waar het grasland één vierde van het grondgebied uitmaakt, vinden we de weiden langs de Wouwerbeek en 's-Hertogengracht in het Noorden, en langs de Moesbeek ten zuiden van de dorpskern.

6.2. VROENTE EN BROEK

Vroente. Volgens een document van 14 augustus 1304, geciteerd door Wauters, schonk Jan van Meldert aan de inwoners van Orsmaal de *vruchte* langs de Gete tegen een jaarlijkse cijns van 3 schellingen⁽¹⁾. In 1463 lag een geleeg bij *de vroente van orsmale*⁽²⁾. In zijn verslag van 1901 nooteert pastoor Lamal dat deze vroente, 5 bunders groot, in 1679 werd gekocht door Mathias Meeus voor 2.200 gulden⁽³⁾. De Vroente komt grotendeels overeen met de percelen B 81-80 (zie kaart 11). Vroente is een afleiding van vroom "van de heer" en vandaar "openbaar". In het Latijn is de gemeenschappelijke weide aangeduid met "communis". Zo bezat circa 1400 Johannes Stocman van Linter, en voor hem Gilbijn van Ezemaal, een goed nabij de brug van Orsmaal *inter communem pascuam seu stratam et zegerstrate*⁽⁴⁾.

⁽¹⁾ Wauters, 1887, p. 100.

⁽²⁾ SG 1520, f. 48 v°.

⁽³⁾ Lamal, 1901, p. 55.

⁽⁴⁾ R 44.700, f. 36.

Broek. Dezelfde weide wordt bedoeld met het Broek, uit Germaans *brōka*, dikwijls uitgebreid met de gemeentenaam Orsmaal: 1488 *tbroeck van orsmale*⁽⁵⁾, 1723 *die steghe naer het Broeck*⁽⁶⁾. Broek wordt meestal verklaard als “moeras”. Dit is onjuist. Een broek is altijd een goede, vette weide langs een beek. In 1740 was het Broek in het bezit van Peeter Lowet de Oude. Op de weide graasden toen *ses melck koiën, twee ossen, drij Rinders, drij vette, twee hondert schapen*⁽⁷⁾. Ook in Wezer was Broek bekend. In 1383 lag een perceel tussen Bos en Wezer *neuen tbroec*⁽⁸⁾.

Leeuwerbroek. Een paar keer werd broek uitgebreid met een voorbepaling. In 1598 bezat Peter Winckelseels een beemd in Orsmaal *jnt leeuwer broeck*⁽⁹⁾. Leeuw verwijst naar Zoutleeuw.

Bauzelbroek. Circa 1370 *apud bauselbroec*⁽¹⁰⁾, 1470 *apud bauselbroec ... inden bruel*⁽¹¹⁾, enz. tot in de 17de eeuw, komt dikwijls in de cijnsboeken van Zoutleeuw voor. Wauters situeert dit broek nabij Walsbergen.

6.3. MALSE BEEMDEN

6.3.1. Banale weiden

Banmade. Beemd komt waarschijnlijk uit *ban-made*, een banale, dit is gemeenschappelijke hooiweide, met *ban* “rechtsgebied” en *made* “weide”⁽¹²⁾. Het is in Orsmaal-

⁽⁵⁾ SG 1520, f. 34.

⁽⁶⁾ SG 3903, f. 12.

⁽⁷⁾ SG 3904, f. 78 v°.

⁽⁸⁾ KAB 10.934bis, f. 12.

⁽⁹⁾ SG 3891, f. 9.

⁽¹⁰⁾ R 44.699, f. 56.

⁽¹¹⁾ R 44.703, f. 86 v°.

⁽¹²⁾ Etymologisch woordenboek van het Nederlands, 2003, p. 244.

Melkwezer, zoals elders in Oost-Brabant, het meest gebruikte woord voor grasland. Een beemd is meestal grasland van goede kwaliteit, maar heeft minder waarde dan een broek. Dit blijkt uit het feit dat broeken oudtijds in het bezit waren van de heer, zoals het Tiens Broek dat door hertog Jan II aan Tienen werd geschonken.

Beemd. Als simplex komt Beemd weinig voor. De ligging moet blijken uit de context. In 1723 bezat het Tiense Begijnhof een stuk land (nl. B 320), grenzend aan Wolfs en *die bempden*⁽¹³⁾. Hiermee worden de weiden aan de Orbe bedoeld. In Melkwezer liep in 1546 een voetpad *nae die beempden ronsomme die merger coute*⁽¹⁴⁾, dit zijn de uitgestrekte beemden aan de Wouwerbeek.

6.3.2. *Beemden in Orsmaal*

Meestal komt beemd in samenstellingen voor. Het eerste lid verwijst naar de ligging, vb. langs een waterloop, een straat, een gebouw, enz. :

Getebeemden : circa 1400 *in de gheetbeempde iuxta pontem*⁽¹⁵⁾, naam voor de beemden langs de Gete aan de Leeuwse brug.

Orbebeemden, in 1459 *dorbbeemden*⁽¹⁶⁾, beemden aan de Orbe of huidige Dorpsbronbeek.

Steenwegbeemd. De *steenwegh bempt*, in 1709 drie zillen groot⁽¹⁷⁾, komt overeen met perceel B 98. Steenweg verwijst naar de Dorpstraat, niet naar de Sint-Truidensesteenweg die later werd aangelegd. Deze beemd heet trou-

⁽¹³⁾ SG 3903, f. 12 v°.

⁽¹⁴⁾ KAB 10.246, f. 27.

⁽¹⁵⁾ R 44.700, f. 35 v°.

⁽¹⁶⁾ KAB 14.650, f. 43 v°.

⁽¹⁷⁾ SG 3900, f. 28.

wens meestal gewoon **Steenweg** : 1598 *eenen bempt gelegen tot orsmael genaempt den steenwech* ⁽¹⁸⁾.

Molenbeemd, circa 1370 *den molenbeempt*, was een weide van anderhalve bunder, die toebehoorde aan ridder Jan van Meldert en na hem aan Henrick van Coleem ⁽¹⁹⁾. Molen verwijst naar de eerste molen van Orsmaal. De Molenbeemd komt namelijk overeen met B 300 (zie kaart 8).

Sluisbeemd, in 1651 *den sluysbempt* ⁽²⁰⁾, lag naast de Molenbeemd.

Sommige namen vermelden de oorspronkelijke eigenaar :

Nonnenbeemd, 1624 *op de orbe beyden nonnenbempt* ⁽²¹⁾, een weide van een bunder op B 324-325 tussen de Orbe en de Hespensesteeg, herinnert aan de nonnen van Maagdendaal.

Bogaardenbeemd, in 1601 *de bogaerden beempden* ⁽²²⁾, naam voor de beemden langs de Boomgaardstraat op grondgebied Dormaal, die eigendom waren van de Bogaarden uit Zoutleeuw.

Jezusbeemd, in 1746 *vyff sillen bempts genaempt Jesusbempt*, eigendom van de pastorie van het Leeuwse Begijnhof, grenzend aan de Vloedgracht en de Gete ⁽²³⁾.

Koningsbeemd, in 1709 met een omschrijving *dry zillen bempts vanden coninck* ⁽²⁴⁾, heet in 1741 *den Conincksbempt*, gelegen aan de Oude Gete. Deze beemd verwijst naar de bezitter Coninx van Budingen ⁽²⁵⁾.

⁽¹⁸⁾ SG 1520/2, f. 15 v°.

⁽¹⁹⁾ R 44.699, f. 29.

⁽²⁰⁾ KAB 14.652, p. 100.

⁽²¹⁾ SG 1528/2, p. 36.

⁽²²⁾ SG 1520/2, f. 24.

⁽²³⁾ SG 3903, f. 26 v°.

⁽²⁴⁾ SG 3900, f. 31 v°.

⁽²⁵⁾ SG 3903, f. 32-33.

Beemden aan bochten en hoeken :

Halbeemd, in 1586 *den halbeempt*, was eigendom van Jan van Hoebroeck en lag tussen Helen en Orsmaal op de Gete⁽²⁶⁾. Hal uit Germaans *halha betekent dikwijls bocht⁽²⁷⁾.

Horenbeemd, in 1696 *eenen bempt geheeten den hoeren bempt*⁽²⁸⁾, grensde aan de Molenstraat en de Gete. Horen kan verklaard worden uit Germaans *hurna "uitstekende hoek lands"⁽²⁹⁾.

Met andere voorbepalingen :

Donkere Beemd, in 1723 *den donckelen bempt*, en in 1755 *den donckeren bempt*, lag aan de Oude Gete⁽³⁰⁾.

Kromme Beemd, in 1469-1478 *den crommen bempt*⁽³¹⁾, tussen Orsmaal en Helen nabij de Molendijk.

Scherpbeemden, in 1620 *den scherpen bempt*⁽³²⁾ en in 1669 *de Scherpbeemden*⁽³³⁾, beemden op B 324-327 tussen de Hespensesteeg en de Orbe.

Tweebeemd, 1695 *den tweebempt*⁽³⁴⁾, met onduidelijke ligging.

Waaibeemd, gelegen aan de Orbe, heeft volgende spellingen : in 1457 *den waybeempt*⁽³⁵⁾, in 1589 *den weybeempt*⁽³⁶⁾ en 1730 *den waebempt*⁽³⁷⁾.

(26) R 18.687, f. 60.

(27) Gysseling, 1960, p. 438.

(28) SG 3890.

(29) Gysseling, 1960, p. 512.

(30) SG 3903, f. 15 en 31 v°.

(31) SG 1520, f. 14 v° en 67 v°.

(32) PV1, 12.

(33) K. AT Tienen.

(34) SG 3907, f. 180.

(35) SG 1520, f. 3.

(36) R 18.690, f. 51.

(37) SG 3909, f. 54.

Vosselbeemd, met afwijkende spellingen. Vossel uit voshol, gelegen langs de Zegerstraat : circa 1400 *inden vosselbeempt*⁽³⁸⁾, 1498 *jnden vossenbempt*⁽³⁹⁾, circa 1560 *den vissenbeempt*⁽⁴⁰⁾, circa 1630 *den visselbeempt*⁽⁴¹⁾, en in 1646 *de wisselbeempt*⁽⁴²⁾. De attestaties komen alle uit de hertogelijke cijnsboeken en duiden dezelfde beemd aan.

6.3.3. Beemden in Melkwezer

Sommige beemdnamen verwijzen naar een vroegere eigenaar :

Grote Walschaersbeemd, in 1750 *den grooten walschaers bempt*, gelegen bij de baan van Leeuw naar Tienen⁽⁴³⁾. In 1675 waren de erfgenamen van jonker Philip Walschaert en Cattarina van Ieteren in het bezit van een leenboek, dat overging naar Cecilia Walschaers die trouwde met Laureys Vreven⁽⁴⁴⁾.

Kerkenbeemden, 1546 *de kercken beempden van weze-re*⁽⁴⁵⁾, eigendom van de kerk, maar met thans onbekende ligging.

Bollenbeemd, 1675 *drye sillen bemps geleghen int rot genaempt den bollenbempt*⁽⁴⁶⁾, te vergelijken met de Bollandries (z.a.). In het cijnsboek zijn een aantal opvolgers aangegeven. Jacob van den Roye deed zijn *relieff* op 27 september 1635. Jacob van Meer, de zoon van Geert, kwam in het bezit van de Bollenbeemd op 3 december

(38) R 44.700, f. 35.

(39) R 44.705, f. 10.

(40) R 44.709, f. 74 v°.

(41) R 44.710, nr. 4.

(42) R 44.711, nr. 4.

(43) PV2, 3.

(44) SG 6535, f. 1 en 3.

(45) KAB 10.246, f. 26 v°.

(46) SG 6535, f. 10-10 v°.

1676, bij de dood van Jacob van den Roye *syn vrouwe vaeder*. Anders gezegd : Jacob van Meer trouwde met de dochter van Jacob van den Roye. Van Meer had een zoon die Geert heette, zoals zijn grootvader. Geert van Meer volgde zijn vader op in het bezit van de 3 zillen *weywas* op 8 juni 1695. Na de dood van Geert kwam sieur Daniel de Marneff, *als getroudt hebbende jouff. Maria Sannen*.

Andere voorbepalingen :

Hazenbeemd, met de diernaam haas, in 1733 in *den hazenbempt*, grenzend aan de Wouwerbeek⁽⁴⁷⁾, en vroeger in 1623 in *tcleyn haesebempdeken*⁽⁴⁸⁾, te vergelijken met de Hazenberg.

Paardenbeemd, in 1546 *den peertsbeempt*, een beemd geschikt voor paarden, lag achter de landen van het Klooster van Linter, in de omgeving van de Wouwerbeek⁽⁴⁹⁾.

Steenkenbeemd, in 1480 *steenkenbeemde*, was eigendom van het genoemde klooster⁽⁵⁰⁾. Steenken kan verwijzen naar een grenspaal of de aard van de bodem zoals in Oorbeek⁽⁵¹⁾.

Maaibeemd. In 1467 verhuurde het Klooster Maagdendaal *den beemd geheten den maeybeemd*⁽⁵²⁾. Deze beemd komt overeen met A 29 a en b, achter het Hof van Wezer, grenzend aan de Wouwerbeek. Een maaibeemd diende om gemaaid te worden, in tegenstelling tot de graasgronden voor het loslopende vee. Mennen wijst er echter op, dat

⁽⁴⁷⁾ SG 3885.

⁽⁴⁸⁾ SG 3, f. 61 v°.

⁽⁴⁹⁾ KAB 10.246, f. 20 v°.

⁽⁵⁰⁾ KAB 10.932, nr. 507.

⁽⁵¹⁾ Kempeneers, Oorbeek, 2003, p. 48.

⁽⁵²⁾ KAB 10.931, nr. 486.

maai in Eksel ook betrekking kan hebben op veengronden waar turf gestoken werd⁽⁵³⁾.

Pijperaardbeemden, 1546 *aen pyperart bempden*⁽⁵⁴⁾. Deze beemden liggen net buiten Melkwezer in Helen-Bos, aan 's-Hertogengracht.

6.4. SCHRALE DRIESEN

Dries is in Oost-Brabant het gewone woord voor een schrale weide. Het verschil in kwaliteit van het gras in een beemd of een dries is niet altijd scherp afgeijnd. Zo lag in 1723 een *zille bempts in de drieschen*⁽⁵⁵⁾. Dit was een beemd aan de benedenloop van de Orbe. Ook andere combinaties kwamen voor : in 1675 bezat Rynier Willems een halve zille *drieswyde* in Wezer⁽⁵⁶⁾. Toch wijst de voorbepaling in samenstellingen dikwijls op een mindere kwaliteit.

Droge Dries. Aan de straat van Overhespen naar Orsmaal (nu de Geldenakenstraat) lag in 1777 *den droogen dries*⁽⁵⁷⁾.

Schaliëndries. Van het Klooster van Linter huurde Jan Velaerts circa 1650 *een bunder driesch genoemd den schaillendriesch*, grenzend aan het Huis ten Steen⁽⁵⁸⁾. Waarschijnlijk waren de schalies afkomstig van dit huis.

Speltendries. Langs de (verdwenen) weg van Neerhespen naar Dormaal (nummer 24) vond men in 1709 *den speltendries*⁽⁵⁹⁾. Spelt is een soort grove tarwe die ook op arme gronden groeit (Van Dale).

⁽⁵³⁾ Mennen, Toponymie van Eksel, 2002, p. 237.

⁽⁵⁴⁾ KAB 10.246, f. 20 v°.

⁽⁵⁵⁾ SG 3903, f. 30 v°.

⁽⁵⁶⁾ SG 6535, f. 8.

⁽⁵⁷⁾ SG 3908, f. 369.

⁽⁵⁸⁾ SG 3904, f. 7.

⁽⁵⁹⁾ SG 3900, f. 8.

Bollendries. Als simplex wordt dries gewoonlijk verduidelijkt met de naam van de eigenaar : 1546 *Merten mertens driesch*, in de omgeving van *eenen vliet geheeten dorbe daer die selue orbe is springende*⁽⁶⁰⁾, of 1569 *gielis claes dryes*, nabij de weg van Neerhespen naar Dormaal⁽⁶¹⁾. Zulke combinatie kan evolueren tot een echt toponiem. In 1733 bezat de weduwe van Jan Jacobs een beemd van een halve bunder, genaamd *bollendries gelegen in den bruel*⁽⁶²⁾. Rameien noemt deze dries in 1546 nog voluit *Baudewyn bollen driesch*⁽⁶³⁾.

Follaers Dries. Een bunder groot, verwijst naar een vroegere eigenaar. Deze dries werd op 16 mei 1775 verkocht en lag op B 293 naast de Hespensesteeg⁽⁶⁴⁾.

Witte Dries. In 1546 *den witten driesch*⁽⁶⁵⁾, gelegen in Melkwezer.

Paanhuisdries. In 1733 bezat Nicolaes Everaerts 12 roeden *huys ende hoff erve genaempt paenhuys driesch*, grenzend aan 's-Herenstraat en de Pedagogie van de Valk van Leuven⁽⁶⁶⁾. Deze dries lag bij een verdwenen paanhuis.

6.5. SCHAARSE WEIDEN

Weide is zeldzamer. In Melkwezer is het een algemene benaming voor de beemden langs Wouwergracht en 's-Hertogengracht. Vgl. 1760 *den voet wegh naer de weijde*, beneden de Hazenberg⁽⁶⁷⁾, 1820 *Les weijden du coté de*

⁽⁶⁰⁾ KAB 10.246, f. 28 v°.

⁽⁶¹⁾ SG 3903, f. 47 v°.

⁽⁶²⁾ SG 3885.

⁽⁶³⁾ KAB 10.246, f. 24.

⁽⁶⁴⁾ SG 1524, f. 35.

⁽⁶⁵⁾ KAB 10.246, f. 26.

⁽⁶⁶⁾ SG 3885.

⁽⁶⁷⁾ SG 3908, f. 355.

s'hertoghen gragt⁽⁶⁸⁾ en bij Popp circa 1860 *Weiden onder den Hazenberg*.

Gussenhoven Weiden, in 1828 *idem*, voor de weiden langs de Gete omgeving B 392 (zie kaart 10).

Molendijkse Weiden, in 1828 *Molendyckse Weyden*, in de omgeving van B 26 (zie kaart 11-12)⁽⁶⁹⁾.

Koppelweide, al geciteerd in 1397 als *coppelweyde*⁽⁷⁰⁾. Volgens jongere bronnen lag deze weide tussen de O.L.Vrouwenborn en de Gete. In 1709 lagen *12 royen bempts geheeten de Coppelweyde* die had toebehoord aan Daniel Sijpers, *in den vrouborne*⁽⁷¹⁾. Middelnederlands *coppel* betekent dikwijls “gemeenschappelijk”, zie talrijke voorbeelden bij Schönfeld⁽⁷²⁾.

Koningsweide, met de naam van een eigenaar, 1733 *de koninckx weyde*⁽⁷³⁾, identiek met de Koningsbeemd tussen Geetstraat en Oude Gete.

Veeweide, algemeen bekend toponiem, 1397 *supra vee-weyde*⁽⁷⁴⁾, 1598 *bempt genaempt die vewey*⁽⁷⁵⁾, en in 1733 twee bunders en 8 roeden *lants te vorens bempts genaempt de veeweide*⁽⁷⁶⁾, grenzend aan de Moesbeek, omgeving A 132 in Melkwezer (zie kaart 14).

Rotweide, 1845 *Rotweyde*⁽⁷⁷⁾, zeer uitgestrekte weide aan beide oevers van de Moesbeek in het Rot.

⁽⁶⁸⁾ ABu 1820.

⁽⁶⁹⁾ Kaart Meyers.

⁽⁷⁰⁾ KAB 3344, f. 60 v°.

⁽⁷¹⁾ SG 3900, f. 29.

⁽⁷²⁾ Schönfeld, *Veldnamen in Nederland*, 1980, p. 165.

⁽⁷³⁾ SG 3903, f. 6 v°.

⁽⁷⁴⁾ KAB 3344, f. 18.

⁽⁷⁵⁾ SG 3891, f. 9.

⁽⁷⁶⁾ SG 3885.

⁽⁷⁷⁾ ABu 1845.

6.6. DE AARDEN

Aard. In 1.4 heb ik aard al aangehaald als synoniem van kouter of veld. Aard is ook een vochtige weide van slechte kwaliteit. In Orsmaal lag op 25 mei 1500 *den aert* in de omgeving van de Wouwer⁽⁷⁸⁾.

Andere Aard. In het oudste goederenregister van Oudenbiezen wordt een onderscheid gemaakt tussen de “eerste aart van den roegghe”, de “ander aart van den somer-korne” en de “derde aart der broken”. Het was dus een slag in het drieslagstelsel, ook bekend in Gussenhoven: 1586 *jn het goidsnouensche velt by den anderen aerdt*⁽⁷⁹⁾.

Biezemaard. Een zille bemds van het Hof van Maagdendaal was in 1630 gelegen *jnden biessem ardt*, grenzend aan Bernaert Braze met de Wouwerbeek⁽⁸⁰⁾. Deze aard paalde aan de Wouwerbeek en de Dreft⁽⁸¹⁾. Het eerste lid is de plantnaam bies.

6.7. KLEURRIJKE NAAMGEVING

Driebek. Een aantal beemden in Orsmaal werden benoemd naar de vorm. Een Driebek is een driehoekig perceel. In 1623 bezat Willem Mieus een halve zille bemds, gelegen in de Geetstraat, aan twee zijden begrensd door de Gete en aan de derde zijde door de straat, *wesende eenen dryebeck*⁽⁸²⁾. Dit perceel kreeg het kadasternummer B 50, tussen Gete en Getestraat (zie kaart 11). Een tweede *drij beck* in 1733 heb ik gelokaliseerd op B 34, tussen de Getestraat en de Donkersteeg (kaart 11).

⁽⁷⁸⁾ KAB 10.933, 527.

⁽⁷⁹⁾ R 18.687, f. 55 v°.

⁽⁸⁰⁾ SG 3889, f. 71 v°.

⁽⁸¹⁾ SG 3885.

⁽⁸²⁾ SG 3, f. 98.

Hemelrijk. In 1690 bezat de abdij van Heilisseem een dagmaal weide in het *hemelsrijk* ⁽⁸³⁾ en in 1715 in *themelreyck* ⁽⁸⁴⁾. Hemelrijk, een bocht in de Gete voorbij de Vogelborn (richting Zoutleeuw), is niet noodzakelijk een volksetymologische vervorming van hammerik ⁽⁸⁵⁾.

Ronde Zille. Circa 1560 was *eenen beempde geheeten de rondon zille* eigendom van Daniel de Langhe, gelegen op de Heerstraat ⁽⁸⁶⁾. In 1569 was het een zille bemds *tot Orsmaal geheeten die ronde sille*, grenzend aan de straat in twee zijden ⁽⁸⁷⁾. Blijkens een attestatie van 1646 grensde de *ronde sille* aan de Zegerstraat in twee zijden en aan de vliet aan de derde zijde ⁽⁸⁸⁾. Een zille is gelijk aan een dagmaal, dit is 1/4 van een oude bunder.

Schoenlapper. In 1733 heette een halve bunder beemd *de schoonlapper*, gelegen onder Orsmaal. Hiernaast lag een zille genaamd *den clijnen schoonlapper* ⁽⁸⁹⁾. Beide percelen zijn waarschijnlijk te situeren in de omgeving van de Molendijk. Schoenlapper verwijst naar de eigenaar, zoals de Schoenmakersbeemden in Eksel ⁽⁹⁰⁾.

Kangieter. In 1693-1719 was Adam Materne in het bezit van een bunder weide, genoemd *den kangieter* ⁽⁹¹⁾. Middelnederlands *cannegieter* is een beroepsbijnaam voor een pot- of tingieter ⁽⁹²⁾.

Spek en Eieren. Peeter Materne bezat in 1800 drie zillen beemds, genaamd *Speck en Eyeren*, gelegen in de Kwe-

⁽⁸³⁾ KAB 8619, nr. 11.

⁽⁸⁴⁾ KAB 8507.

⁽⁸⁵⁾ Lindemans, in : Hand. 1928, p. 150.

⁽⁸⁶⁾ R 44.709, f. 77.

⁽⁸⁷⁾ KAB 14.652, p. 130.

⁽⁸⁸⁾ R 44.711, nr. 22 (f. 997).

⁽⁸⁹⁾ SG 3903, f. 1 v°.

⁽⁹⁰⁾ Mennen, 2002, p. 271.

⁽⁹¹⁾ SG 6830, f. 21; ook in SG 3904, f. 41 v° en 42.

⁽⁹²⁾ Debrabandere, 2003, p. 669.

keling en grenzend aan de vliet⁽⁹³⁾. Deze beemd is te situeren in de omgeving van B 504.

Vierpand. Op 13 januari 1576 kocht Lambrecht Bauwens van Balen, priester, van Daniel de Langhe een beemd geheten *den vierpant*, 10 of 11 zillen groot, gelegen tussen Gussenhoven en Orsmaal aan de Gete⁽⁹⁴⁾.

Bocht. In Melkwezer noemt Rameien in 1546 *eenen driesch geheyten den boecht*, gelegen *achter thoff*⁽⁹⁵⁾, wellicht in een bocht of kromming van de Wouwerbeek.

Boelaard. Langs de Moesbeek waren de driesen zeer groot. Een deel heette de Boelaard. De rentmeester van Rameien laat een aard of kouter beginnen aan een steen *die staet op den reen recht doer gaende tot op den gaer vanden boelart*⁽⁹⁶⁾. Zonder kaart zijn niet alle "aarden" precies te lokaliseren. Maar in 1733 bezat Geert Bruggen tien zillen erf, geheten *de boelaerden*, die grensden aan de Moesbeek⁽⁹⁷⁾. Ook verneem ik dat weg 15 in 1820 *traverse la campagne dite Boeland*⁽⁹⁸⁾. Derhalve kunnen we de Boelaard situeren aan de Moesbeek, omgeving A 295b (zie kaart 14). Boelaard is een variant van Bol(1)aard, met Mnl. bol dat wijst op onvaste grond, zoals in de talrijke voorbeelden bij Lindemans⁽⁹⁹⁾.

Bruul. Naast de Boelaard lag de Bruul, 1569 *in die bruel*⁽¹⁰⁰⁾. In 1820 vernemen we dat weg 15 *traverse la prairie dite Bruel vers l'Eglise*⁽¹⁰¹⁾. De Bruul komt overeen met A

⁽⁹³⁾ KAB 3770, f. 11 v°.

⁽⁹⁴⁾ KAB 13.926.

⁽⁹⁵⁾ KAB 10.246, f. 20 v° en 27 v°.

⁽⁹⁶⁾ KAB 10.246, f. 24.

⁽⁹⁷⁾ SG 3885.

⁽⁹⁸⁾ ABu 1820.

⁽⁹⁹⁾ Lindemans, in: Hand. 1928, p. 142.

⁽¹⁰⁰⁾ SG 3903, f. 32.

⁽¹⁰¹⁾ ABu 1820.

295a. Bruul, uit Keltisch *brogilos*, was een omheind park voor herten en paarden.

Zittaard. Een afleiding op -aard vinden we eveneens in de Zittaard. In 1675 bezat Everaet van Ingelen (of Engelen) een zille lands *tot weser jnden sittart ontrent de gorse*, volgens verhef gedaan op 18 januari 1635⁽¹⁰²⁾. In 1733 grensde het huis met hof van mevrouw De Nenten aan *den sittaert*. Dit goed, met de grote hoeve op B 168 (zie kaart 15 en 16), ging later over naar Lowies Rochet of Rouchet⁽¹⁰³⁾. De Zittaard is aldus te situeren aan de Gorse der Keiberg in het huidige Lindekensveld. Zittaard is, net als Zittert-Lummen (Waals Zétrud-Lumay), een collectief bij *sigidra*, afgeleid van *sigi* "zegge", soort biesplant⁽¹⁰⁴⁾, wat met de ligging aan de Gorse overeenkomt.

Klein/Groot Schild. In 1546 begon een kouter aan de Steenberg en *alzo die steenberch strate dael tot aenden Cley-nen schilt*⁽¹⁰⁵⁾. Hierbij lag in 1666 *den grooten schilt*⁽¹⁰⁶⁾. Als mijn lokalisering juist is, komt de Kleine Schild overeen met B 178 en de Grote Schild met B 176 (zie kaart 16). Beide percelen liggen aan de Gorse der Keiberg die de gracht van het Waterhof voedt. In Waarloos is Schild volgens Van Passen mogelijk een verdwenen woord voor riet⁽¹⁰⁷⁾. Deze verklaring is ook in Melkwezer aannemelijk.

⁽¹⁰²⁾ SG 6535, f. 23.

⁽¹⁰³⁾ SG 3885.

⁽¹⁰⁴⁾ Gyseling, 1960, p. 920; uitgebreid bij Herbillon, in: Hand. 1978, p. 212-214.

⁽¹⁰⁵⁾ KAB 10.246, f. 16 en 16 v°.

⁽¹⁰⁶⁾ PV2, 15.

⁽¹⁰⁷⁾ Van Passen, 1997, p. 182.

7. Akkerland

7.1. AKKERBENAMINGEN

Akker is in Oost-Brabant zeldzaam, maar niet onbekend. Het woord verdween als productief element en werd vervangen door kouter⁽¹⁾. Ik vond het enkel in Melkwezer.

Panakker, 1475 *opden panackere*⁽²⁾, 1569 *bouen wesor indie panacker*⁽³⁾, enz. tot heden, is het grote veld tussen het Sint-Petersbos en de Keibergstraat. In Webbekom verbindt Claes het Panland met een verdwenen *panhuus*, nl. een huis waar een *pan* of brouwketel is⁽⁴⁾. Deze verklaring gaat voor Melkwezer niet op, vermits op de plaats van de Panakker geen panhuis heeft bestaan. Het veld ligt echter op een lange uitloper van de Walsberg. Daarom denk ik eerder aan Mnl. panne/pan, dat ook dakpan en beddepan betekent. De Panakker kan dus genoemd zijn naar het bolvormige landschap.

Brandakker, 1750 *op den brantacker*⁽⁵⁾, heb ik gelokaliseerd op B 272 (zie kaart 16). Het eerste lid kan wijzen op een brand van het nabij gelegen Sint-Petersbos. De Brandakker is bovendien een deel van de Panakker, de enige plaats waar het woord akker voorkomt.

7.2. KOUTER, OUD CULTUURLAND

Kouter, uit Latijn *cultura*, duidt gronden aan die al bebouwd waren tijdens de Frankische landname⁽⁶⁾. Het

⁽¹⁾ Devos, 1991, p. 162.

⁽²⁾ SG 1520, f. 22 v°.

⁽³⁾ SG 3903, f. 34.

⁽⁴⁾ Claes, Webbekom, 1994, p. 480.

⁽⁵⁾ PV2, 3.

⁽⁶⁾ Lindemans, in: *Nomina geographica flandrica*. Studies V, 1. Brussel, 1940, p. 31. Ook uitgebreid bij Devos, 1991.

werd de naam van het gezamenlijke landbouwland van een nederzetting⁽⁷⁾.

Kouter + gemeente. Kouter komt als simplex voor. De ligging wordt duidelijk door de aanduiding van een aangrenzende gemeente, zoals in 1383 *in de coutere tuschen orsmale ende wesere*⁽⁸⁾ of in 1546 *jnden coutere voer heelen*⁽⁹⁾. Soms wordt de gemeentenaam als adjectief vooropgeplaatst: 1546 *tot aent Osmaelsche Couterken*⁽¹⁰⁾, dit is de kouter in het uiterste zuiden van Orsmaal, en 1574 *inde weesersche couthen byden valgaer*⁽¹¹⁾, dit is het veld tussen het Hof van Wezer en Helen-Bos.

Dorpkouter. Meer algemeen wordt kouter uitgebreid met dorp. De ligging is duidelijk door toegevoegde elementen: 1569 *achter orsmael int dorpcouter*, grenzend aan *den wech van hespen na dormael*⁽¹²⁾, identiek met het Zwartveld en de Daalkouter.

Daalkouter, 1623 *inden daelcautere*, grenzend aan het voetpad van Neerhespen naar de Scheidhaag⁽¹³⁾. Deze kouter liep verder naar Neerhespen. Daal = nederwaarts. De Daalkouter ligt op de zuidelijke helling van de Kleine Gete.

Kwelingkouter, 1656 *Den quilinck Couter*⁽¹⁴⁾, is een uitbreiding van Kweling, aan de grens Overhespen-Gussenhoven.

Wolfkuitkouter, 1546 *den wolfcoute coutere*⁽¹⁵⁾, of korter Wolfkouter, 1666 *int wolffcauter*⁽¹⁶⁾, is de kouter in de

⁽⁷⁾ Gysseling, in: Naamk. 1981, p. 77; Claes, in: Naamk. 1987, p. 66.

⁽⁸⁾ KAB 10.934bis, f. 17 v°.

⁽⁹⁾ KAB 10.246, f. 7 v°.

⁽¹⁰⁾ o.c., f. 2.

⁽¹¹⁾ SG 6124, f. 23.

⁽¹²⁾ SG 3903, f. 44 v°.

⁽¹³⁾ SG 3, f. 50 v°.

⁽¹⁴⁾ Kaart Parkabdij 38.

⁽¹⁵⁾ KAB 10.246, f. 18 v°.

⁽¹⁶⁾ PV2, 15.

omgeving van de Wolfkuit of de Gorse der Keiberg. Deze kouter in Melkwezer strekt zich verder uit naar Orsmaal toe en wordt daar Vonderman.

Wouwerkouter, 1546 *die wouwer coutere*⁽¹⁷⁾, gelegen tussen de Wouwer in Orsmaal en de Rotweiden in Melkwezer.

Hazenbergekouter, in 1440 vermeld als *hasenberch coutere*, was gelegen tussen Wezer en het Hof van Walsberg⁽¹⁸⁾.

7.3. VERBINDINGEN MET LAND

Met land als tweede lid komen weinig toponiemen voor.

Keiland, 1569 *1/2 bonder gehyeten het keijlant*, grensde aan de weg naar Wezer in Orsmaal⁽¹⁹⁾.

Strijkland, 1661-1728 *vyff sillen lants geheeten den strijck lant*, was verdeeld in 3 delen⁽²⁰⁾. Bovendien liepen er twee wegen doorheen : weg 19 of Vondermansweg en 16 de Weg van Gussenhoven naar Wezer, zodat het land uiteindelijk verdeeld was in 9 perceeltjes (zie kaart 3) : 1) A 370d + A 369d + A 368d; 2) eigendom van de Armentafel van Zoutleeuw A 371 + A 372 + A 373; 3) A 376 + A 375 + A 374. Woorden als strijk en streek verwijzen naar lange, dunne percelen, in ons geval naar de verdeling in drie stroken.

Spinland, 1723 *het spinlant*, 1735 *het spinnelant*, 1750 *spinlant*⁽²¹⁾, eigendom van de Armentafel van Helen, heb ik gelokaliseerd op A 241 in de Molendijk (zie kaart 1).

⁽¹⁷⁾ KAB 10.246, f. 15.

⁽¹⁸⁾ Leenhof van Brabant 6, f. 154.

⁽¹⁹⁾ SG 3903, f. 67 v°.

⁽²⁰⁾ SG 6830, f. 10.

⁽²¹⁾ SG 3903, f. 22, 45 v° en 47.

Spinland komt in Tienen voor⁽²²⁾. Spin is volgens Helsen soms de hoeveelheid graan, vb. vijf spin zaad, nodig om een stuk land te bezaaien⁽²³⁾.

7.4. HET OPEN VELD

Veld als simplex. Veld wordt gebruikt voor een aaneenschakeling van percelen akker- en weiland, begrensd door hoofdwegen. Als simplex komt veld weinig voor. Op 25 mei 1500 lag een perceel *jnt velt tusschen wesere ende bosche*⁽²⁴⁾, dit is tussen Melkwezer en de gemeente Bos, en bij Popp circa 1860 heet A 295a tussen de Dorpstraat en de Moesbeek het *Veld achter het Rot*.

Gussenhovensveld. In composita verwijst het eerste lid dikwijls naar een aangrenzende gemeente, die dan voorop staat, al of niet als adjectief. Vergelijk met Gussenhoven : 1569 *int goesenouen velt*⁽²⁵⁾, maar in 1586 *jn het goidsnouensche velt*⁽²⁶⁾ en in 1673-1728 *int guesenhoven velt*⁽²⁷⁾, enz. De attestaties met onverbogen gemeentenaam overheersen. Dit veld ligt naast Gussenhoven, tussen de Geldenakenstraat en de Bosstraat. Het veld werd verdeeld door de aanleg van de Sint-Truidensesteenweg.

Orsmaalsveld, 1569 *int orsmael velt*⁽²⁸⁾, en in 1709 *int orsmaelsche velt, int orsmaels veldt*⁽²⁹⁾, is het grote veld ten noorden van het dorp Orsmaal.

⁽²²⁾ Kempeneers, 1987, p. 131.

⁽²³⁾ Helsen, in : Med. 1937, p. 33.

⁽²⁴⁾ KAB 10.933, 527.

⁽²⁵⁾ SG 3903, f. 143.

⁽²⁶⁾ R 18.687, f. 55 v°.

⁽²⁷⁾ SG 6830, f. 10.

⁽²⁸⁾ SG 3903, f. 44 v°.

⁽²⁹⁾ SG 3900, f. 31.

Wezersveld, 1459 *int werschevelt* (verschrijving voor "weverschevelt")⁽³⁰⁾, 1569 *int weservelt*⁽³¹⁾, 1574 *int wesersche velt*⁽³²⁾, veld bij het dorp Wezer.

Helensveld, eind februari 1569 *int heelensche velt*⁽³³⁾, 1569 *int heelensvelt*⁽³⁴⁾, veld aan de grens met Helen, en recenter met Helen-Bos : 1831 *het heelenbosch Veld*⁽³⁵⁾.

Bosveld. De benamingen Bosveld en Groot Bosveld komen dikwijls voor in documenten betreffende Melkwezer. Deze toponiemen liggen echter nabij de gemeente Bos : 1321 *boschuelt*⁽³⁶⁾ en 22 maart 1685 *jnt groodt Boschvelt*⁽³⁷⁾.

Recent zijn uitbreidingen van bestaande toponiemen met veld.

Malantsveld, 1733 *int' malants veldt*⁽³⁸⁾, identiek met de Malant.

Molendijksveld, 1831 *het Molendykx veld*, uitbreiding van Molendijk voor percelen in de omgeving van A 240⁽³⁹⁾.

Keibergveld, 1845 *Cayberg veld*, en **Panackersveld**, 1845 *Panackers veld*⁽⁴⁰⁾, zijn gewone uitbreidingen van Keiberg en Panakker.

Pensenwegveld, 1845 *Pensenweg veld*⁽⁴¹⁾, veld bij de Pensenweg, ongebruikelijke, administratieve aanduiding zoals ook voorgaande namen.

⁽³⁰⁾ KAB 14.650, f. 103.

⁽³¹⁾ SG 3903, f. 25 en 144.

⁽³²⁾ SG 6124, f. 2.

⁽³³⁾ SG 1520, f. 89 (los blad).

⁽³⁴⁾ SG 3903, f. 144.

⁽³⁵⁾ Kad. 483.

⁽³⁶⁾ KAB 966, 30.

⁽³⁷⁾ KAB 986, 1027.

⁽³⁸⁾ SG 3885.

⁽³⁹⁾ Kad. 483.

⁽⁴⁰⁾ ABu f. 11.

⁽⁴¹⁾ ABu, detailplan 4.

Wouwerveld, 1733 *int' wauwer velt*⁽⁴²⁾, veld in Melkwezer gelegen bij de Wouwer uit Orsmaal.

Lindekensveld, in Melkwezer, bij Popp geschreven *Aen het Lindeken*, maar in de Atlas der Buurtwegen van 1845 verkeerd geschreven *Liedekerken veld* en *Liederken veld*⁽⁴³⁾.

Ouder zijn wel volgende toponiemen op -veld :

Dansveld. In 1479 bezat Jan van Orsmale een gedeelte van *eender plecken beempts, gelegen op dansvelt*, onder Orsmaal⁽⁴⁴⁾. Dans is mogelijk een persoonsnaam, uit Oudfrans *dan(t)* "heer", of eerder als afkorting van Daniël⁽⁴⁵⁾.

Klein Veldeken. In 1587 stond de Lazerij van Wezer nog *int clyn veldeken*⁽⁴⁶⁾, dit is het (thans verdwenen) driehoekig veldje tussen de Heerweg 1 en de Tienseweg 3, bij de grens met Orsmaal.

Zwartveld(eken), ten zuiden van de Hespensesteeg nummer 25. Oude vormen : 1569 *int swert veldeken*⁽⁴⁷⁾, 1588 *tot orsmael by tswert velt*⁽⁴⁸⁾, of in het Latijn in 1620 *per nigrum campum*⁽⁴⁹⁾, circa 1650 *int swartvelt*⁽⁵⁰⁾. In 1669 bezat de Tiense Armentafel drie stukken land *op 't swert veldt op de Doube*⁽⁵¹⁾. Doube is een verschrijving voor d'Orbe. De genoemde stukken zijn gemakkelijk te lokaliseren : B 328 en B 330, grenzend aan de Orbe, en B 379 en B 380, eertijds verdeeld door het voetpad van Neerhespen naar Dormaal (zie kaart 10). In hetzelfde Zwartveld lag in 1756

(42) SG 3885.

(43) ABu, detailplan 3 en 4.

(44) KAB 1055, Orsmaal.

(45) Debrabandere, 2003, p. 301.

(46) Vis. Z2.

(47) SG 3903, f. 39 v°.

(48) R 18.689, f. 39.

(49) PVI, 12.

(50) SG 3904, f. 7.

(51) K. AT, f. 46-47.

een perceel van het Tiense Begijnhof, nl. B 320, door Naveau gesitueerd *dans la noire campagne* ⁽⁵²⁾. Bij Meyers heet het veld in 1828 *Zwaert veld*. Benoeming naar de kleur is in de toponymie zeer frequent, zoals het Zwartbroek in Zoutleeuw ⁽⁵³⁾ of het Zwart Ven in Eksel ⁽⁵⁴⁾. Uitgebreid over de toponymische elementen zwart, wit en grijs, schreef L.H. Maas in Naamkunde 1990.

7.5. SPECIFIEKE TERREINWOORDEN

7.5.1. Benoeming naar de vorm

Blaasbalg. Een halve bunder, gelegen op de hoek van de straat van Leeuw naar Tienen, heette in 1546 *den blaesbalck*, toebehorend aan Lambrecht en Peeter Ghens. In de Franse vertaling lees ik : *le soufflé dict en flameng den blasebalck* ⁽⁵⁵⁾. “Souffle” is te lezen als soufflet. Dit half bunder, A 478, was een driehoek, gelegen tussen drie straten : de Heerweg (nr. 1), de Groenstraat nu Bosstraat (nr. 17) en een verdwenen voetpad van Overhespen naar Wommersom (nr. 20). Zie kaart 4. De kruising van wegen heette trouwens in 1586 de Kruisstraat, want tot aan zijn dood was Jan de Langhe de bezitter van *den blaesbalck geleghen tot walsberghen by de cruystraete*. Over de nalatenschap viel echter geen beslissing, zodat niemand de Blaasbalg in pacht wou nemen. Het gevolg was dat de Blaasbalg *ledich ende ongebruyck* bleef liggen ⁽⁵⁶⁾. Blaasbalg is niet ongevoon als terreinwoord. Ik vond het 2 keer in Zoutleeuw ⁽⁵⁷⁾.

⁽⁵²⁾ K. Naveau i.

⁽⁵³⁾ Kempeneers, Zoutleeuw, 2003, p. 83.

⁽⁵⁴⁾ Mennen, Eksel, 2002, p. 77.

⁽⁵⁵⁾ KAB 10.246, f. 4 v° en 38.

⁽⁵⁶⁾ R 18.687, f. 57 v°.

⁽⁵⁷⁾ Kempeneers, Zoutleeuw, 2003, p. 92.

Winkelken. Een perceel in een opvallende hoek heette winkel(ken). Op 28 februari 1344 lagen 5,5 zillen *int vinkelken byden malans* ⁽⁵⁸⁾ en op 7 maart 1344 heette dezelfde plaats *winckel* ⁽⁵⁹⁾. De Winkel komt overeen met A 155-156, gelegen in de winkelhaak gevormd door weg 3, de huidige Groenstraat (zie kaart 14). Later heet Winkel het veld ten zuiden van de oorspronkelijke Winkel. Zo lag in 1705 een perceel in het Rot, grenzend aan de Heerbaan uit Leeuw naar Tienen (weg 1) en *het winckelken* ⁽⁶⁰⁾.

7.5.2. Benoeming naar de grootte

Bunder. In Oost-Brabant was een oude bunder gelijk aan 1 ha 30 a 46 ca. Vanaf 1820 gelijk aan 1 ha, met tijdelijk behoud van de oude benaming. In toponiemen komt bunder frequent voor.

Vijf Bunders. In Melkwezer, in 1546 eigendom van het Klooster van Maagdendaal: *t cloesters van lynter vyf boender* ⁽⁶¹⁾. In 1733 waren de *vyff boenders* eigendom van De Hertogh ⁽⁶²⁾. Ze grensden toen aan de Mergelkuit en de Linterseweg, overeenkomend met A 55. Dit pand, in 1860 verdeeld in a, d en e, had echter een oppervlakte van meer dan elf hectare (zie kaart 13).

Lang Bunder. Ook in Melkwezer, in de Malant, lag in 1546 het *lanck boender*, in het Frans vertaald als *le long bonnier* ⁽⁶³⁾. In 1733 grensde dit bunder aan de 13 bunders van Hermannus Josephus De Boeck ⁽⁶⁴⁾. Het Lang Bunder is mogelijk gelijk aan A 119 b-c-d (zie kaart 14).

⁽⁵⁸⁾ KAB 967, 70.

⁽⁵⁹⁾ KAB 967, 71bis.

⁽⁶⁰⁾ SG 1528/2, p. 4.

⁽⁶¹⁾ KAB 10.246, f. 27.

⁽⁶²⁾ SG 3885.

⁽⁶³⁾ KAB 10.246, f. 25 en 66.

⁽⁶⁴⁾ SG 3885.

Lang Halfbunder. In 1546 was een half bunder, *geheyten dat lanck half boender*, of in het Frans *le longue demy bonnier*, eigendom van het O.L.Vrouwaltaar van Orsmaal⁽⁶⁵⁾. Het is te vereenzelvigen met perceel B 493bis aan de Geldenakenstraat. Hetzelfde toponiem komt in 1671-1728 voor als *het lanck halff boender*, gelegen tussen Orsmaal en Wezer *ontrent het rot*⁽⁶⁶⁾.

Sinte Maria Halfbunder. In 1546 stond een steen op de hoek van *Sinte Marie half boender* in Melkwezer⁽⁶⁷⁾.

Goukensbunder. Soms is het eerste lid een eigennaam. In 1546 grensden vier roeden in het Rot aan *goukens boender*⁽⁶⁸⁾. In 1666 hoorde het toe aan het klooster van Bethanien en was het gelegen in de kouter voor Helen⁽⁶⁹⁾. Goukens is afgeleid van een god-naam zoals Godevaart⁽⁷⁰⁾.

Koningsbunder. In 1630 hield Daniel Zijpers uit Orsmaal *in pachinghe* anderhalf zille lands in het Gussenhovens veld, dat grensde aan *het coninx bonder* en de abt van Perk (= A 524a). Dit Koningsbunder komt overeen met een perceel dat door de Sint-Truidensesteenweg werd verdeeld. Tot dit bunder hoorden aan de zuidkant B 562 en aan de noordkant A 514 tot A 517 (zie kaart 5). Op de hoek van de Steenweg en de Overhespenstraat (B 563bis), tegen het Koningsbunder, stond het huis van de kinderen Hallet, 2 tantes en 2 ooms van mijn moeder Joanna Matens. Door afbraak verdween de scherpe hoek van de weg naar Landen.

Lange Driezillen. Toponiemen met zille zijn zeldzaam. Zie bij de beemdnaam Ronde Zille. In 1569 grensde

⁽⁶⁵⁾ KAB 10.246, f. 3 v° en 36 v°.

⁽⁶⁶⁾ SG 6830, f. 10.

⁽⁶⁷⁾ KAB 10.246, f. 23 v°.

⁽⁶⁸⁾ o.c., f. 12 v°.

⁽⁶⁹⁾ PV2, 15.

⁽⁷⁰⁾ Debrabandere, 2003, p. 531.

Fig. 16. – Hoek Sint-Truidensesteenweg en Overhespenstraat.
De woningen achter het opschrift “garage Debot”
behoorden tot het Koningsbunder.

een stuk land, geheten *die lange iij [= 3] sillen*, aan de Heerweg naar Tienen (= weg 1) en de Scholieren van Leeuw (= A 460-461)⁽⁷¹⁾.

7.5.3. *Andere terreinwoorden*

Tussen Helen en Orsmaal :

Grond, 12 september 1364 *in loco uulgariter dicto inden gront*⁽⁷²⁾, 1605 *jnden gront*⁽⁷³⁾, was in 1364 een veld gelegen tussen Helen en Orsmaal en in 1605 tussen Orsmaal en

⁽⁷¹⁾ SG 3903, f. 68.

⁽⁷²⁾ KAB 967, 120.

⁽⁷³⁾ SG 1520/2, f. 31.

Wezer. Voor grond : vergelijk met de Grondbeek in Rummen⁽⁷⁴⁾.

Hola, 1697 *den hola*⁽⁷⁵⁾, 1723 *boven Heelen rgt. den hoela*, 1736 *den houlla onder orsmael*⁽⁷⁶⁾. Veld op de grens tussen Helen en Orsmaal (zie kaart 1). Men zou kunnen denken aan een verkorting uit “hol-land”, maar deze gesteldheid komt niet overeen met de werkelijkheid.

Vonderman, 1546 *bouen wondelman*⁽⁷⁷⁾, 1569 *byden vondelman/naer den wandelman*⁽⁷⁸⁾, 1601 *by vondersmans*⁽⁷⁹⁾, 1610 *bouen naer vonderman*⁽⁸⁰⁾, 1620 *den Vondelman*⁽⁸¹⁾, enz. tot heden. Vonderman is het grote veld in het noordwesten van Orsmaal, nabij Walsbergen (zie kaart 3 en 4). Vonderman is een nog bestaande persoonsnaam⁽⁸²⁾, afgeleid van vondel of vonder, “kleine brug”, zoals in de Vondermanshoeve in Waanrode⁽⁸³⁾.

Tussen Overhespen en Gussenhoven :

Kweling. In de Franstalige tekst van de Abdij van Heilisseem circa 1690 heette deze plaats *inden Culinghen*, en met differentiatie *in den groot Culinghen*⁽⁸⁴⁾. Andere attestaties : 1656 *Den quilinck Couter*⁽⁸⁵⁾, 1773 *in den tweelinck* en 7 september 1787 *inden quilinck*⁽⁸⁶⁾, 1800 een bunder land onder Gussenhoven *in den Quekelinck*⁽⁸⁷⁾.

⁽⁷⁴⁾ Kempeneers, in : Naamk. 1983, p. 62.

⁽⁷⁵⁾ SG 3904, f. 46 v°.

⁽⁷⁶⁾ SG 3903, f. 8 en 68 v°.

⁽⁷⁷⁾ KAB 10.246, f. 4 v°.

⁽⁷⁸⁾ SG 3903, f. 150.

⁽⁷⁹⁾ SG 1520/2, f. 23.

⁽⁸⁰⁾ SG 3784, f. 54 v°.

⁽⁸¹⁾ PVI, 12.

⁽⁸²⁾ Debrabandere, 2003, p. 1281.

⁽⁸³⁾ Kempeneers, Waanrode, 1998, p. 92.

⁽⁸⁴⁾ KAB 8619, nr. 1 en 2.

⁽⁸⁵⁾ K. Parkabdij, nr. 38.

⁽⁸⁶⁾ SG 819, f. 24 en 93 v°.

⁽⁸⁷⁾ KAB 3770, f. 2.

Op de kaart van Meyers in 1828 vinden we *De Kweiling*. Dit veld ligt tussen de Geldenakenstraat en de Gete, op grondgebied Gussenhoven en Overhespen (zie kaart 6). Misschien duidt Kweling op land, gelegen naast eertijds slechte weiden aan de Gete, met -ing/-ink afgeleid van Mnl. *quilen* "kwijlen, zeveren" (Mnl. Wdb.). Op deze plaats moeten nog heden talrijke vloedgrachten het gebied ontwateren.

In Melkwezer :

Dullen Wauter. In 1733 bezat Jan Bruggen zes roeden op de Hazenberg, genoemd *den dullen wauter*, waar de Melkweg doorheen liep⁽⁸⁸⁾. Waarschijnlijk genoemd naar een persoon : dul = dol "dwaas".

Eggerling. In 1702 was Everaet van Engel de bezitter van een huis en hof, een zille groot, met hiernaast een halve bunder *erfue gelegen inden eggelinck*⁽⁸⁹⁾. In 1733 lag *den Engerlinck* of *eggerlinck* aan de straat van Wezer naar Tienen⁽⁹⁰⁾. Dit toponiem is een afleiding op -ink van *egger* "stuk land met een uitspringende hoek"⁽⁹¹⁾, dat ik nog niet precies heb kunnen lokaliseren. Volgens Hendrickx is Engerling een stuk land, maar ook de naam voor het Kasteel of Hof van Wezer⁽⁹²⁾.

Malant : 1330 *malant*⁽⁹³⁾, 26 juli 1349 *versus locum dictum malent*⁽⁹⁴⁾, 20 mei 1387 *in loco dicto malant*⁽⁹⁵⁾, 1417 *apud wesere ... dmailand*⁽⁹⁶⁾, 1631 *straete gaende wten maelant naer nederlintere*⁽⁹⁷⁾, enz. tot heden. De Malant is

⁽⁸⁸⁾ SG 3885.

⁽⁸⁹⁾ SG 3882.

⁽⁹⁰⁾ SG 3885.

⁽⁹¹⁾ Lindemans, in : Hand. 1928, p. 149 en 154.

⁽⁹²⁾ Hendrickx, 1932, p. 103-104 met foto.

⁽⁹³⁾ KAB 14.649, f. 71.

⁽⁹⁴⁾ KAB 967, 91.

⁽⁹⁵⁾ KAB 968, 176.

⁽⁹⁶⁾ KAB 970, 280.

⁽⁹⁷⁾ SG 3889, f. 72 v°.

het groot veld tussen Wezer en Helen-Bos. Meer bepaald is de Grote Malant het veld ten noorden van de Dorpsweg (nu Galerijstraat), en de Kleine Malant het veld ten zuiden hiervan (zie kaart 14). Oude vormen : 1546 *aen die grooten malant*, en in het Frans *le grand malant*⁽⁹⁸⁾, 1820 *Grooten Maijland*⁽⁹⁹⁾, 1845 *de Grooten Meyland*⁽¹⁰⁰⁾, tegenover 25 mei 1500 *den wech ... te cleynen marlande toe*⁽¹⁰¹⁾, 1546 *den cleynen malant*⁽¹⁰²⁾, 1845 *Kleyn Meyland*⁽¹⁰³⁾. Het is verleidelijk om in Malant een afleiding te zien van het bekende *maal* uit *mapla "volksvergadering". Een niet geattesteerd *malelant is dan al in 1330 verkort tot *malant*, door het samenvallen van de dubbele l, wat fonetisch mogelijk is. De plaats van de volksvergadering kunnen we situeren aan het begin van de driesprong, op de plaats van de Kapel van De Hertoghe (kaart 13 en 14).

Koning. In 1666 hoorden drie zillen, *geheeten den Coninck*, toe aan de erfgenamen van Jan Bries⁽¹⁰⁴⁾. In 1733 waren de *dry zillen erve geheeten den Coninck* eigendom van Geert Bruggen⁽¹⁰⁵⁾. De ligging is onbekend. Ik verneem enkel dat door *den Coninck* in 1777 een Melkweg liep⁽¹⁰⁶⁾.

Stautenborg. In 1690 bezaten de Scholieren een halve zille lands in Bos bij Leeuw, *ontrent St Rochus bij Stautenborgh*⁽¹⁰⁷⁾ en in 1735 lagen drie zillen lands *tot stautenborch in de melgercuyte*⁽¹⁰⁸⁾. Het toponiem is te situeren

⁽⁹⁸⁾ KAB 10.246, f. 25 en 66.

⁽⁹⁹⁾ ABu 1820.

⁽¹⁰⁰⁾ ABu 1845, detailplan 2.

⁽¹⁰¹⁾ KAB 10.933, 527.

⁽¹⁰²⁾ KAB 10.246, f. 25.

⁽¹⁰³⁾ ABu 1845, detailplan 2.

⁽¹⁰⁴⁾ PV2, 15.

⁽¹⁰⁵⁾ SG 3885.

⁽¹⁰⁶⁾ PV2, 44.

⁽¹⁰⁷⁾ KAB 14.654, f. 6.

⁽¹⁰⁸⁾ KAB 3505, nr. 8.

aan de grens tussen Bos en Melkwezer, op het uiteinde van de Linterseweg. Stautenborg is een persoonsnaam met stout “moedig, dapper” + borg “burg, versterking”⁽¹⁰⁹⁾.

⁽¹⁰⁹⁾ Debrabandere, 2003, s.v.

8. Kerkelijke gebouwen

8.1. OUDE EN NIEUWE KERKEN

8.1.1. *Een kerk voor Sint-Lambrecht*

Gussenhoven bezat al een kerk in 1139. In dit jaar staat het dorp vermeld tussen de kerken van de dekenij Leeuw, opgesomd in het cartularium van Sint-Trudo⁽¹⁾. Sint-Lambrecht is de patroon van de kerk, met feestdag op 17 september. Wegens zijn naam is hij de schutspatroon van de lammen. Soms wordt Sint-Lambrecht afgebeeld met een lamp, ook een verwijzing naar zijn naam, omdat op zijn feestdag de lampen opnieuw worden aangestoken⁽²⁾.

Fig. 17. — De plaats waar de kerk van Gussenhoven heeft gestaan.
Juni 2003.

⁽¹⁾ Cartularium Sint-Trudo, f. 43 en 137.

⁽²⁾ Sanctus, p. 295-296.

Het begeavingsrecht voor de kerk van Gussenhoven hoorde toe aan de abdij van Sint-Laurens in Luik, net als voor de kerken van Melkwezer en Neerhespen (de “drie verenigde kerken”). Na de godsdiensttroebelen was er slechts één pastoor voor de drie kerken. In 1768 liet de abdij een nieuwe kerk bouwen, wat de abt als volkomen nutteloos beschouwde. In 1825 brandde een deel van de kerk af tijdens een brand die enkele particuliere woningen in de as legde.

De oude kerk bezat in 1559 een stenen tabernakel met een vergulde monstrans en in 1654 was het hoofdaltaar nog getooid met een retabel die het Lijden van Christus voorstelde⁽³⁾. De nieuwe kerk stelde niet veel voor. Naast een koor met één travee bestond de Sint-Lambertuskerk uit een beuk met drie traveeën. In de voorgevel stond een vierkante toren boven een portaal met als opschrift: SIT NOMEN / DOMINI / BENEDICTUM, “de naam van de Heer zij gezegend”. Deze spreuk, nu gedeeltelijk overwasen door zelfklimmende wilde wingerd, bleef bewaard na de afbraak van de kerk in 1992. Te midden van de fundamenten van de kerkmuren staat een treurwilg.

De kerk, met nummer B 426bis, had een oppervlakte van 2 a en was omgeven door het kerkhof B 426ter met een oppervlakte van 24 a 30 ca (zie kaart 7). Het was eertijds een parochiekerk, waarvan de oudste gegevens opklimmen tot 1550. Rector van de parochiekerk, in het Latijn *rector ecclesie parochialis de ghosenhoven*, was toen Herman Stenberghe. Tijdens zijn afwezigheid werd hij vervangen door priester Peter de Langhe⁽⁴⁾. In het Nederlands heet het gebouw gewoon de kerk van Gussenhoven, zoals in 1656 *Kerk van Guessenhove*⁽⁵⁾ of 1828 *Kerk van Gussenhoven*⁽⁶⁾.

⁽³⁾ Wauters, 1887, p. 109.

⁽⁴⁾ KAB 3049.

⁽⁵⁾ K. Park, 38.

⁽⁶⁾ K. Meyers.

Pastoor Joannes Dionantus of Jan van Dionant werd in de nacht van 25 op 26 februari 1619, samen met zijn zuster, in zijn huis vermoord. De moordenaars staken daarop het huis, met de lijken erin, in brand⁽⁷⁾. In 1759 werd Gushoven geplaagd door muizen. Daarom organiseerde pastoor Martinus Warin een plechtige bedevaart naar Sint-Geertruid in het naburige Landen. Deze heilige werd aangeroepen tegen mollen, muizen en ratten⁽⁸⁾.

8.1.2. Een kerk voor Sint-Peter

De Sint-Peterskerk bestond al in 1139, vermits ze voorkomt in de opsomming van de kerken van de dekenij van Leeuw. Deze parochiekerk heet dikwijls gewoon de kerk van Orsmaal. Meermaals wordt de kerk verduidelijkt met de naam van patroonheilige Sint-Peter, met feestdag op 29 juni. Deze heette aanvankelijk Simeon of Simon, maar werd door Jezus *Petrus* of “rots” genoemd⁽⁹⁾. Enkele voorbeelden : 13 maart 1271 *ecclesiam de orsemale*⁽¹⁰⁾, 1340 *sinte peter van orsmale*⁽¹¹⁾, 1457-1460 *ecclesie beati petri jn orsmale* en *die kercke van orsmale*⁽¹²⁾, 1550 *ecclesie parochialis diui petri ville de orssmael*⁽¹³⁾, 27 april 1565 ... *der parochien kercken van Sincte peeters kercke torsmaele*⁽¹⁴⁾, 1705 *die kercke van st peeters tot orsmael*⁽¹⁵⁾, enz.

De tiendheffers waren verplicht om de kerk te onderhouden, maar deden dit met weinig zorg en overtuiging. Na een klacht van de inwoners kwam er op 15 augustus

⁽⁷⁾ Past. f. 9; Frenay, 1892, p. 31.

⁽⁸⁾ Kempeneers, Landen, 2000, p. 66.

⁽⁹⁾ Sanctus, p. 247.

⁽¹⁰⁾ KAB 10.110, nr. 92.

⁽¹¹⁾ LM f. 21c.

⁽¹²⁾ SG 1520, f. 2 v° en 43 v°.

⁽¹³⁾ KAB 3766.

⁽¹⁴⁾ KAB 38.487/15.

⁽¹⁵⁾ SG 1528/2, p. 5.

1499 een overeenkomst tot stand. Het klooster van Rameien zou instaan voor de drie vierden en de commanderij van Chantrijn voor het overige kwart⁽¹⁶⁾. Een halve eeuw later laaide de twist opnieuw op. Rameien kwam zijn verplichtingen na en herstelde de beuk, maar Chantrijn liet op zich wachten voor de betaling van zijn deel. Henrick Andries en Jan Vriesen, als fabriekmeesters, en Daniel de Lange en Joos Fastrarts, als *goede mannen vanden dorpe van osmale*, bekwamen op 28 november 1555 dat Chantrijn ten voordele van het klooster van Rameien een jaarlijkse rente van 6 rijns gulden zou betalen, als flossing op de voorschotten die het klooster had betaald⁽¹⁷⁾

Fig. 18. – De Sint-Peterskerk van Orsmaal op 23 maart 2003.

In 1606 vloog het dak door een storm weg en in 1635 werd de kerk door de Frans-Hollandse troepen in brand

⁽¹⁶⁾ Wauters, 1887, p. 107.

⁽¹⁷⁾ KAB 10.133, nr. 838.

gestoken. Honderd jaar later, in 1735, brandde de toren nogmaals af. In 1759 was het hoofdaltaar nog niet gewijd. Toen begon men zich af te vragen of het niet beter was om een nieuwe kerk te bouwen. Dit gebeurde ten slotte in 1765. Het kostte Rameien 8000 gulden.

De kerk is met bakstenen opgebouwd, behalve enkele details zoals hoekkettingen en vensteromlijstingen die bestaan uit witte steen. Het geheel omvat een 37 meter hoge toren in de voorgevel, een beuk met drie traveeën, een smaller koor met twee traveeën en een sacristie. De kerk op B 186 heeft een oppervlakte van 3 a 60 ca, met eromheen een kerkhof op B 185, met een oppervlakte van 24 a 40 ca (zie kaart 8).

8.1.3. *De kerk van Melkwezer*

Volgens een overlevering had Wezer zijn oude kerk te danken aan een heer of rijke burger, Peylenpeerdt genaamd, die "tot boetpleging eener euveldaad de bedevaart naar Rome ondernam". Daar legde de paus hem op in Wezer een kapel te bouwen en te begiftigen. Hij volbracht die last en stichtte daarbij in de kapel het beneficie van de H. Pancratius⁽¹⁸⁾. De naam Peylenpeerdt is bij Frenay verkeerd geschreven. De familienaam Pylicpeert was bekend in Wezer, Helen en Zoutleeuw. Ik ontmoet circa 1470 een Vrancke Pilecpert⁽¹⁹⁾, in 1498 genoemd Vranck Pilicpeert Arnts sone⁽²⁰⁾. In het cijnsboek van het Klooster van Rameien heet een nazaat in 1546 Vrancke Pylicpeert en in Franse vertaling Franque Pilicpeert⁽²¹⁾, die wel dezelfde is als Meester Vranck Pylicpeert vermeld

⁽¹⁸⁾ Frenay, 1892, p. 7-8.

⁽¹⁹⁾ R 44.687.

⁽²⁰⁾ R 44.705, f. 42.

⁽²¹⁾ KAB 10.246, f. 6 v° en 41 v°.

in 1569⁽²²⁾. Meester Aert Pylicpeert trouwde met Elisabeth, dochter van Peter van den Kerckhove, en kwam aldus, op 6 november 1537, in het bezit van het Goed van Nuwenhuysse⁽²³⁾.

Het gebouw was gewoon bekend als de kerk van Wezer: 1546 *die kerke van wesere*⁽²⁴⁾, 1574 *onser lieuer vrouwen altaer ... inder kercken van wesere*⁽²⁵⁾. In 1600 was het een dochterkerk van Gussenhoven, of in het Latijn: *Wesere filia de Geusenhoue*⁽²⁶⁾. Patroonheilige was de H. Pancraas of Pancratius, één van de ijsheiligen, met feestdag op 12 mei. In Melkwezer wordt Pancraas voorgesteld als een tijdgenoot van keizer Karel, met een vogel op de linkerhand en een degen in de rechter. Volgens Hendrickx werd Pancraas in Melkwezer vooral aanbeden voor haarziekten en het gehuil van kinderen. Daarom was de heilige in de volkstaal bekend als *Huilmuil*, een typische benaming voor een huilend kind⁽²⁷⁾.

Het schijnt dat het pastoraat in Wezer erfelijk was. Dit gebeurde door begiftiging van het persoonschap. De erfelijkheid van het parochiaal beneficie kan men opmaken uit het testament van 7 december 1562. In tegenwoordigheid *myns openbaers erffpersoens* (erfelijke pastoor) en *twee eerlycke ende discrete personen*, namelijk Johannes Gheerberghen en Wouter Speelmans, dicteerde Katherynen der Haen haar uiterste wil. Zo liet ze voor haar jaargetijde aan de persoonschap van Wezer vijf stuivers, en voor haar licht aan de fabriek van Wezer 2,5 stuivers, en aan de kosten 1 stuiver. Parochiepastoor Frans van Landen schreef

⁽²²⁾ KAB 14.652, p. 129.

⁽²³⁾ Wauters, 1887, p. 123.

⁽²⁴⁾ KAB 10.246, f. 5 v°.

⁽²⁵⁾ SG 6124, f. 38.

⁽²⁶⁾ Vis. Z1.

⁽²⁷⁾ Hendrickx, 1932, p. 122 met foto op p. 119.

er als bevoorrechte getuige zijn naam in het Latijn onder als volgt : *Et ego dominus franciscus de Landen curatus parochialis ville de wesere hec fieri vidi et audiui et proprio meo signo consueto signavi.* (En ik, heer Frans van Landen, parochiepastoor van het dorp van Wezer, heb dit zien en horen gebeuren, en heb met mijn eigen gewone handtekening getekend.) Van dit testament schreef notaris Adriaen Stroycoerff een gelijkkluidende kopie op 22 mei 1570, thans in het bezit van dr. Hans Jacobs te Tienen⁽²⁸⁾.

In 1600 was Mathias de Mera of Van der Meren pastoor in Wezer⁽²⁹⁾. Niet lang daarna was de kerk verlaten. Zo trok in 1606 Adriaen Vreven met zijn gezin de kerk in om er te wonen⁽³⁰⁾. Wezer had herhaalde malen te lijden onder de oorlogsomstandigheden, onder meer in 1705.

De oude kerk had het uitzicht van een tamelijk grote kapel, bestaande uit een koorgedeelte met één travee en een halfronde apsis, verder een enkele beuk, een grote huiskapel in de linker kruisbeuk en een sacristie in een kleinere rechter kruisbeuk. Het grondplan van de kerk is getekend in de rechter benedenhoek van de plattegrond van C.J. Everaert⁽³¹⁾.

De oude kerk werd op 31 mei 1867 afgebroken en vervangen door een nieuwe, volgens de plans van Louis Van Arenbergh. De eerste steen werd gelegd op 1 juni, de dag na de afbraak. De pastoor nam de nieuwe kerk in gebruik op 1 maart 1869. Twee jaar lang had hij de mis opgedragen in de schuur van de pastorie die tijdelijk als kapel was ingericht. Volgens Hendrickx vond men bij het afbreken van de oude kerk in de grond een witte stenen vloer en mu-

⁽²⁸⁾ Frenay, 1892, p. 9-10; Jacobs 3.

⁽²⁹⁾ Vis. Z1; Frenay, 1892, p. 10.

⁽³⁰⁾ Wauters, 1887, p. 122; Frenay, 1892, p. 11.

⁽³¹⁾ KPH 2345.

ren, overblijfselen van de eerste kapel. Men liet deze stenen in de grond⁽³²⁾.

De nieuwe kerk, hoofdzakelijk uit baksteen opgetrokken, oogt zeer fraai. Ze bestaat uit een koorgedeelte, een beuk met 4 traveeën, en een toren. De zijaltaren zijn toegewijd aan de H. Maagd en Sint-Elooi. De kerk op A 243 heeft een oppervlakte van 1 a 80 ca, met errond een kerkhof op A 242, groot 14 a 20 ca. In 1735 stond *opt kerckhoff alhier* het huis van Francis Driesmans, grenzend aan de straat en het kerkhof, overeenkomend met A 244⁽³³⁾. Zie kaart 15.

8.2. DE BROEDERSCHAP VAN SINT-HUIBRECHT

Orsmaal kende verscheidene broederschappen, door pastoor Lamal in 1900 opgesomd, zoals de Broederschap van het Allerheiligste Sacrament des Altaars, door Thomas aartsbisschop van Mechelen ingesteld op 11 mei 1731⁽³⁴⁾, of de Broederschap van de H. Rozenkrans, door pastoor Ludovicus Lenaerts ingesteld op 26 mei 1895, die in 1900 500 leden telde⁽³⁵⁾. De voornaamste was echter de Broederschap van Sint-Huibrecht, ingesteld in de kerk van Orsmaal in 1641 door pastoor Jan Villeers⁽³⁶⁾. Deze kwam in Orsmaal op 19 juli 1632 en overleed in 1665⁽³⁷⁾.

Sint-Huibrecht, of met zijn Latijnse vorm Sint-Hubertus, werd omstreeks 655 geboren als zoon van Bertrand van Aquitanië en overleed in Tervuren op 30 mei 727. Hij

⁽³²⁾ Hendrickx, 1932, p. 118.

⁽³³⁾ KAB 3505, nr. 27.

⁽³⁴⁾ KAB 30.948; Frenay, 1892, p. 43.

⁽³⁵⁾ Lamal, 1900, p. 2.

⁽³⁶⁾ KAB 30.948.

⁽³⁷⁾ Past. f. 35.

Fig. 19. — De fraaie kerk van Melkwezer op 23 maart 2003.

is de patroon van de jagers en werd aanbeden tegen honds-dolheid. Zijn feestdag valt op 3 november⁽³⁸⁾. Op deze dag worden de zogenaamde Sint-Huibrechtsbroodjes gebakken en op een nuchtere maag gegeten. Ook huisdieren krijgen een stukje van het brood. Andere rituelen zijn verdwenen, zoals het inbranden met de Huibrechtsleutel en het inleggen van een stukje draad van de stola in een sneetje op het voorhoofd. Uitgebreider over de verering van Sint-Huibrecht in Orsmaal schreef notaris Luc Van Eeckhoudt⁽³⁹⁾.

8.3. SPREKENDE GRAFSTENEN

Tegen de kerkhofmuur van Orsmaal staan 8 grafstenen, die al in 1900 door pastoor Lamal werden aangehaald⁽⁴⁰⁾.

Lenaerts. Een grafsteen vermeldt het afsterven van Ludovicus Lenaerts in 1897. Deze pastoor werd geboren in Neerlinter op 26 september 1823.

Dewolffs. Maria Anna Dewolffs was de dochter van Josephus Dewolffs, heer van Ten Steen, en van mevrouw Joanna Petronilla Paridaens. Ze overleed op 23 mei 1769, 48 jaar oud. De vlakke grafsteen is beschadigd.

Bosmans. Pastoor Franciscus Bosmans was 37 jaar pastoor in Orsmaal. Hij overleed op 14 april 1774.

Meys. Aert Meys woonde in het Stenen Huis dat enige tijd dienst heeft gedaan als pastorie (zie aldaar). Op een kruisvormige grafsteen zien we een gestileerde afbeelding van de gekruisigde Christus. Hier omheen staat de tekst in een soms afwijkende spelling. De tekst luidt als volgt: *Hier leedt beghraeven aert meis die stoerf int iaer 1631 den*

⁽³⁸⁾ Sanctus, p. 103; Ter Laan, 1949, p. 154 en 353.

⁽³⁹⁾ Van Eeckhoudt, in: Oost-Brabant, 2002, p. 83-103.

⁽⁴⁰⁾ Lamal, 1901, p. 42-44.

27 october ende mabelia mves seyn huysvrou [uw] die sto[erf] int iaer 1632 den 31 desember. Bidt voor die siellen.

Valentin. Op de grootste grafsteen staat het overlijdensbericht van pastoor Valentin en zijn moeder. De steen is gebarsten en op enkele plaatsen onleesbaar. Wauters vermeldt de tekst onvolledig en met enkele fouten⁽⁴¹⁾. Roumieux maakte er een tekening van, met onjuiste weergave van de tekst⁽⁴²⁾. Met veel moeite heb ik de ontbrekende gegevens kunnen aanvullen. In een banderol onder het wapenschild lezen we : *Virtus ad sidera ducit* of De deugd leidt naar de sterren, een verwijzing naar de twee sterren in het schild. In een tweede, maar half zichtbare banderol staat de datum 1693. Hieronder vinden we in een groot vierkant de eigenlijke tekst in hoofdletters (V is soms te lezen als U). In kleine letters zijn later wat gegevens bijgeschreven. Ik noteer : *Hic iacet virtvosa matrona Margareta de Dion vidva [42 annos obiit 25 7bris 1680] cvm filio svo R(everen)do D(omi)no Stephano Valentin, pastore hvivs ecclesiae vigilant qui hoc sac[e]llvm decoravit templum reparari ivssit qui [64 obiit]. Reqviescant in pace.* Valentin stierf in 1712⁽⁴³⁾.

8.4. EEN HUIS VOOR DE PASTOOR

8.4.1. *Het Stenen Huis*

Gussenhoven heeft nooit een pastorie gehad. Pastoor Henricus Vroninex woonde van 1634 tot 1637 in het oud pastoreel huis in Neerhespen. In 1637 kocht de pastoor het Stenen Huis van de erfgenamen van Aerdt Meys in Gus-

⁽⁴¹⁾ Wauters, 1887, p. 108.

⁽⁴²⁾ Roumieux, Ripova, 1998, p. 114.

⁽⁴³⁾ Past. f. 35.

Fig. 20. — Grafsteen van pastoor Stefaan Valentin en zijn moeder.

senhoven en ging zich daar vestigen⁽⁴⁴⁾. Aerdt was in 1631 overleden en zijn vrouw in 1632 (zie Graftschriften onder 8.3). Het Stenen huis stond op B 445d, maar tot het erf hoorden ook de panden B 444 en B 446, op de hoek van de Helenbosstraat en de Ezelsbaan (zie kaart 7).

In 1607 bezat Frans Jacops een halve bunder lands (namelijk A 397), gelegen *teghen ouer het steenen huys*⁽⁴⁵⁾. In 1620 stichtte Arnold van Batsheer een jaargetijde en belastte hiervoor zijn Stenen Huis met een rente van twee halsters koren, in het Latijn *supra domo lapidea in Guesenhouen*⁽⁴⁶⁾. De erfgenamen van Aerdt Meys lieten na om een rente van 6 guldens 11 stuivers 's jaars te betalen. Daarom liet Leonaert Meys in 1636 het huis *becommeren*. Het heette toen *huys ende hoff geleghen onder Guessenhouen geheten het steenen huijs*⁽⁴⁷⁾. Wegens deze *faute van betaelinghe* verkochten de erfgenamen in 1637 het Stenen Huis aan pastoor Vronincx. Ook deze had het moeilijk met de betaling van renten die op het huis stonden. Zo liet Hendrick Naeghels, op 20 november 1640, *beclaeghen een huys ende hoff ... geheeten het steynen huys toebehoerende heer hendrick vronix pastor tot guesenhoeuen*⁽⁴⁸⁾. Toch bleef Vronincx het huis bewonen tot in 1669.

De pastoor was allesbehalve gelukkig met zijn *roofnest*, dat naast een gevaarlijke weg lag, in een tijd dat de Sint-Truidensesteenweg nog niet was aangelegd. In 1666 lezen we in een visitatie over zijn klachten als volgt: *Dese Pastorye en heeft geen huys haer toebehoerende noch bequame plaetse om een op te stellen, soo dat den tegenwoordigen pastoor gedwongen is geweest sigh een huys te besorgen, het welck van te*

⁽⁴⁴⁾ Frenay, 1892, p. 33-34.

⁽⁴⁵⁾ SG 1520/2, f. 38.

⁽⁴⁶⁾ PV1, 12.

⁽⁴⁷⁾ SG 1524/3, f. 3-4.

⁽⁴⁸⁾ SG 1524/3, f. 16.

voren genoemp wirde een roofnest ter oorsaecken dattet gelegen is op de heerbane komende van brussel op st truyden naer maestricht, onder de parochie van goessenhouen. Door deze ligging moest de pastoor grooten aenstoedt lyden soo van soldaten als andere passanten, wat hem heel wat schade berokkende⁽⁴⁹⁾. Intussen had Vroninx zijn neef Henricus Henotte voor priester laten studeren. Deze werd rector van de kapel en de kostertij van Booienhoven. Vroninx kon zijn neef in 1669 overtuigen om dit rectoraat te vermangelen met het pastoorschap van de drie verenigde kerken, op voorwaarde dat Henotte hem een derde van de inkomsten afstond⁽⁵⁰⁾. Aldus kwam pastoor Henotte in het Stenen Huis terecht. Hij overleed op 27 september 1693⁽⁵¹⁾.

Fig. 21. – Het Stenen Huis in juni 2003. Op de foto : P. Kempeneers (met kaart) naast apotheker A. Respen.

⁽⁴⁹⁾ PV1, 14.

⁽⁵⁰⁾ Frenay, 1892, p. 37.

⁽⁵¹⁾ Past. f. 9.

Intussen betaalden Arnold Henotte, een broer van de pastoor, en zijn huisvrouw Clementia vander Borcht, de renten die op het Stenen Huis stonden. Zo betaalde hij op 16 februari 1681 een rente van 9 guldens 10 stuivers, *bepandt op sekere steen huis*, gelegen in Gussenhoven⁽⁵²⁾. In 1692 verloor Arnold Henotte zijn vrouw. Ze liet hem 4 minderjarige kinderen achter. Hij hertrouwde met Gertrudis Balin. In 1704 verkocht Arnold het Stenen Huis aan Hans Joris De Wolffs.

Vermits er in Gussenhoven geen pastorie was, maakte pastoor Cornelius Ignatius Dinghmans zijn beklag bij de Raad van Brabant. Op 11 december 1736 besliste de Raad dat de commanderij van Chantrijn aan de pastoor een nieuwe woonst moest bezorgen. In afwachting zou de abdijs van Sint-Laurens hem een rente van 63 gulden betalen. Maar vermits Gussenhoven nog met Neeshespen verbonden bleef, kwam er toch geen pastoreel huis in Gussenhoven⁽⁵³⁾.

8.4.2. De pastorie in Orsmaal

Rond 1600 zat Orsmaal zonder pastoor. De abdijs van Heilisseme was bereid om een monnik als priester te sturen. Het werd Erardus Moffrant of Montferrant die al in 1603 als pastoor in Orsmaal fungeerde⁽⁵⁴⁾. Moffrant had geen pastorie, maar bouwde er zelf één, met toestemming van zijn prelaat. Het visitatieverslag van 1624 noteert hierover in het Latijn : *non est domus pastoralis, edificavit quidem presens pastor domum cum licentia sui prelati*⁽⁵⁵⁾. Deze

⁽⁵²⁾ SG 3907, f. 31-32.

⁽⁵³⁾ Wauters, 1887, p. 108-109.

⁽⁵⁴⁾ Past. f. 35; PV2, 25; Wauters, 1887, p. 107.

⁽⁵⁵⁾ Vis. Z1.

pastorie brandde in 1635 af, maar werd door de nieuwe pastoor Jan Villeers weer opgebouwd.

In 1683 kwam het tot een proces tussen enerzijds pastoor Stephanus Valentin en de kasteelheer Ferdinand Beeckman, en anderzijds de gemeentenaren. Valentin eiste een nieuw pastoreel huis, ofwel de terugbetaling van de *cooppenninghen van het huijs ... mette reparatien daer aen sedert gedaen*, tot profijt van de Tafel van het dorp. De pastoor kreeg gelijk. Bij vonnis van 10 juli 1683 zou het huis, door Jan Villeers opgebouwd, *ten eeuwighen daeghe* blijven dienen als woonplaats van de heer pastoor en zijn opvolgers⁽⁵⁶⁾.

Op 15 november 1732 bleven enige arme passanten slapen in de schuur. Door onvoorzichtigheid ontstond een brand die de pastorie in de as legde. Pastoor Petrus de Bruyn diende een klacht in bij de aartsbisschop en de Raad van Brabant. De Raad besliste dat de tiendheffers de pastorie dienden te herstellen, wat in 1734 met zorg gebeurde⁽⁵⁷⁾. In 1783 betaalde Rameien 2/3 en Chantrijn 1/3 voor de reparatie van de pastorie, een nieuwe keuken en een stal. In de 19de eeuw liet pastoor Ludovicus Lenaerts nog herstellingen uitvoeren. De pastorie van Orsmaal stond op B 195 en was 8 a 20 ca groot. De pastorietuin op B 194 had een oppervlakte van 34 a 30 ca (zie kaart 8).

In 1897 werd pastoor Emiel Franciscus Marie Lamal tot pastoor benoemd. In zijn verslag van 1900 noteerde hij dat de pastorie in ellendige staat verkeerde. Op 12 mei 1905 gaf de bestendige deputatie de toelating voor een tussenkomst van de provincie, voor het bouwen van een nieuwe pastorie⁽⁵⁸⁾.

⁽⁵⁶⁾ SG 3907, f. 74-75.

⁽⁵⁷⁾ Lamal, 1901, p. 46.

⁽⁵⁸⁾ Gemeentearchief Orsmaal, reg. 3.

8.4.3. Een pastorie in Melkwezer

Melkwezer had een eigen pastorie, gelegen achter de kerk. In 1598 waren echter noodzakelijke en grote herstellingen nodig. Zo lezen we in het Latijn: *domus pastoralis necessaria et magna eget reparatione* ⁽⁵⁹⁾. De toestand was zo erg dat het pastoreel huis in 1600 helemaal was ingestort: *domus pastoralis multum collabatur* ⁽⁶⁰⁾. Melkwezer hoorde tot de 3 verenigde kerken. De enige pastoor verbleef in Neerhespen. Deze toestand duurde tot op het einde van de 18de eeuw. De gemeentenaren dienden een klacht in tegen de abdijen van Sint-Laurens en Rameien, en de commanderij van Chantrijn. Op 21 november 1788 besliste de Raad van Brabant, op advies van de aartsbisschop van Mechelen, dat de gemeente recht had op een pastorie. Bovendien kreeg de bedienaar een vergoeding van 500 gulden. De tiendheffers poogden de bouw uit te stellen, maar de Raad stelde dat de pastorie er moest staan voor 1 september 1791 ⁽⁶¹⁾. De nieuwe Pastorie op A 241 was 3 a 90 ca groot (zie kaart 15). Ook deze pastorie werd bouwvallig. De pastoor verhuisde in 1895 naar het huidige 's-Hertogenhof.

8.5. ZORG VOOR DE ARMEN

Armentafel. Volgens pastoor Lamal werd de Tafel van de Heilige Geest in Orsmaal gesticht door Jan van Hoksem (1278-1348) ⁽⁶²⁾

⁽⁵⁹⁾ Vis. Z2.

⁽⁶⁰⁾ Vis. Z1.

⁽⁶¹⁾ Wauters, 1887, p. 125.

⁽⁶²⁾ Lamal, 1901, p. 46.

Fig. 22. – De Tafelhof van Henricus Henot langs de Geteweg
in juni 2003.

In het Latijn heet de instelling in 1340 *mensa*⁽⁶³⁾, in het Nederlands in 1569 *die tafel van orsmael*⁽⁶⁴⁾. Dikwijls vinden we ook de Armen : 1467 *inter bona pauperum jn orsmale*, of in 1474 in het Nederlands *byde goede der armen van orsmale*⁽⁶⁵⁾. Ook Wezer had zijn Armentafel. In 1546 bezat *die tafel van wezere* een stuk land (A 162) onder Orsmaal⁽⁶⁶⁾.

In 1598 bezat *die Tafel van Guessenhouden ... een huys ende hof*, gelegen bij de kerk aldaar⁽⁶⁷⁾. Dit erf bestond uit een pachthof, een tuin, een boomgaard en een stuk land (B 427-430), samen 53 a 50 ca groot, grenzend aan de Gete en

⁽⁶³⁾ LM f. 59a v°.

⁽⁶⁴⁾ SG 3903, f. 121 v°.

⁽⁶⁵⁾ SG 1520, f. 12 en 61.

⁽⁶⁶⁾ KAB 10.246, f. 12 en 12 v°.

⁽⁶⁷⁾ SG 3891, f. 9.

de Geteweg nummer 27 (zie kaart 7). In 1787 woonde Henricus Henot in de *Tafelhof*⁽⁶⁸⁾. In 1850 hoorde het pand toe aan de weduwe en kinderen van Henricus Henot⁽⁶⁹⁾.

Gasthuis van Orsmaal: 1469 *juxta hospitalet de orsmale*⁽⁷⁰⁾, circa 1470 *Hospitale ville de orsmale*⁽⁷¹⁾, 1498 *Tgasthuys van orsmale* met 2 bunders beemds, gelegen bij de Molenbeemd aan de Gete⁽⁷²⁾, enz. tot 1723 *het Gasthuys van Orsmael*⁽⁷³⁾. De goederen van het Gasthuis werden toegevoegd aan die van de Armentafel.

Leprozerij. In 1324 bezaten de Scholieren van Zoutleeuw een stuk land, tussen Orsmaal en Dormaal, nabij de plaats waar vroeger een leprozerij was geweest, *juxta locum ubi quondam fuit leprosia*⁽⁷⁴⁾. Het land van de Scholieren komt overeen met B 33 + B 30. De Leprozerij stond derhalve op B 35, dat eigendom was van de Armentafel van Dormaal, naast de Donkersteeg (zie kaart 11). Melaatsen verbleven altijd op een afgelegen plaats, die eigendom was van de Armentafel.

Lazerij: 1569 *by die laserije bij weser*⁽⁷⁵⁾, 1587 *int clyn veldeken aen die lazerye van weser*⁽⁷⁶⁾. De Lazerij in het Klein Veldeken stond op perceel B 254, eigendom van de Armentafel van Melkwezer (zie kaart 16).

⁽⁶⁸⁾ KAB 3050, p. 20.

⁽⁶⁹⁾ Legger Popp.

⁽⁷⁰⁾ SG 1520, f. 18 v°.

⁽⁷¹⁾ R 44.703, f. 47.

⁽⁷²⁾ R 44.705, f. 12 v°.

⁽⁷³⁾ SG 3903, f. 5 v°.

⁽⁷⁴⁾ KAB 14.649, f. 26.

⁽⁷⁵⁾ SG 3903, f. 155.

⁽⁷⁶⁾ Vis. Z2.

8.6. KAPELLEN VOOR O.L. VROUW

Volgens het visitatieverslag van 1725 waren er in Orsmaal 3 kapellen of *tria sacella*⁽⁷⁷⁾. Lamal noemt er in 1901 vier : 1) een kapel van O.L. Vrouw gebouwd door de familie Lowet, 2) een kapel van O.L. Vrouw van Lourdes op de weg naar Helen, 3) een kapel van O.L. Vrouw van Lourdes in de Dorpstraat, en 4) een kapelleken op de kassei van Tienen naar Sint-Truiden⁽⁷⁸⁾. De meeste kapellen hebben geen aparte benaming.

O.L. Vrouwkapel 1 : Een eenvoudig kapelletje op een paal met een beeld van O.L. Vrouw staat op de hoek van de Kapelstraat en de Helenbosstraat, aan perceel B 131 (zie kaart 9).

O.L. Vrouwkapel 2 : Deze effen grijs geschilderde kapel staat vlak voor het huis B 145, op de hoek van 3de Regiment-Lansiers- en Paardskerkhofstraat (zie kaart 9).

O.L. Vrouwkapel 3 : Vast aan het huis op B 468, op de hoek van de Sint-Truidensesteenweg en de Overhespenstraat, staat een kapel met als opschrift in de blauwe steen : *Onze Lieve Vrouw van Lourdes* (zie kaart 7).

O.L. Vrouwkapel 4 of Witte Kapel : Deze fraaie kapel staat schuin tegenover het Gemeentehuis, vlak bij het huis op B 174. De kapel zou gebouwd zijn door Jan Lowet.

Tot onderhoud van deze kapel dienden de inkomsten van 97 roeden bos gelegen onder Neerlinter. Met een eventueel overschot moesten missen gelezen worden voor de testateur en zijn broer Franciscus Lowet⁽⁷⁹⁾. De benaming Witte Kapel verwijst naar de eertijds witte kleur van de muren. Heden zijn de bakstenen blootgemaakt. In de

⁽⁷⁷⁾ Vis. Z8.

⁽⁷⁸⁾ Lamal, 1901, p. 6.

⁽⁷⁹⁾ Lamal, 1901, p. 6.

Fig. 23. — De Witte Kapel met rechts het Gemeentehuis van Linter.
(Foto S. Vandervesse).

volksmond heet ze ook *Smetskapel*. In B 174 woonden in 1796 Henry, François en Jean Lenaerts met hun moeder Marie Catherine Smets⁽⁸⁰⁾. In 1802 komt de moeder voor als de weduwe van Arnold Lenaerts, die echter tekent als M. Cath. Smets⁽⁸¹⁾. Arnold was overleden op 15 april 1783. In dit huis woonde ook de blinde Jean de Rogné, die in 1802 77 jaar oud was.

Kapel het Eikske : 1777 *Chapelle T'eyckxke*⁽⁸²⁾, 1831 *Teyckxke*⁽⁸³⁾, genoemd naar een Eik. Vgl. 1666 *op den galgenberch by d'eycken*⁽⁸⁴⁾. Deze kapel ligt net buiten Orsmaal, namelijk op de grens van Dormaal en Neerlanden, op de Romeinseweg. Reeds in 1567 zou op deze plaats een eik hebben gestaan, waarin een Mariabeeldje hing. In 1713 liet pastoor Von Brachell een kapel bouwen en een eik planten. Het huidige kapelletje dateert van 1878. Volgens Jos Lenaerts nam de moeder van een ziek kind een draad uit het hemdje en ging ermee naar het Eikske om te bidden. Ze hing het draadje vlug aan de tralies van het deurtje en liep dan zo snel mogelijk naar het dorp terug, in de hoop dat de koorts haar niet zou inhalen⁽⁸⁵⁾.

Naast de kapel staat nu een linde. Aanplantingen rond het gebouwtje maken de plaats uniek. Het vormt als het ware een bosje te midden van de akkers⁽⁸⁶⁾.

Kapel van Dehertoghe. Deze kapel, op de hoek van A 119e naast de Bosbaan in Melkwezer (zie kaart 14), staat aangeduid op de plattegrond van Everaert in 1786⁽⁸⁷⁾. Ze werd gebouwd door Laurentius de Hertoghe die overleed

⁽⁸⁰⁾ Bevolking kanton Zoutleeuw, 1796.

⁽⁸¹⁾ Gemeentearchief, reg. 4, f. 171 v°.

⁽⁸²⁾ K. Ferraris.

⁽⁸³⁾ K. Vandermaelen 16.

⁽⁸⁴⁾ PV1, 14.

⁽⁸⁵⁾ Jos Lenaerts, in : Brab. Folklore, 1928, p. 113-114.

⁽⁸⁶⁾ Vandeput, 1996, p. 86-87; Van Eeckhoudt, in : Oost-Brabant, 2003, p. 38-41.

⁽⁸⁷⁾ KPH nr. 2345.

op 9 januari 1759. In 1820 heet ze *la petite chapelle de Mr. Dehertoghe* ⁽⁸⁸⁾. Op de kaart van het NGI 33/1 zuid staat de kapel aan de noordzijde van de Bosbaan.

Fig. 24. – De Kapel van De Hertoghe in Melkwezer
naast de Bosbaan.

Volledigheidshalve vermeld ik de verdwenen **Kapel van Sint-Jan**: 1580 *cappelle St. Jan* ⁽⁸⁹⁾. Deze kapel stond op B 303 naast de Molenweg in Gussenhoven (zie kaart 8). Ze hoorde toe aan Chantrijn en verdween in de 18de eeuw. De grond werd eigendom van de kerkfabriek van Overhespen. Op het plannetje van Roumieux (p. 16) staat de kapel op de verkeerde plaats. In 1668 was perceel B 303 een hof geheten *den omloop oft careelhouden*, gelegen bij het Kasteel van Orsmaal. Op 26 september was er een twist gerezen tussen Silvester van Crest, in naam van de

⁽⁸⁸⁾ ABu 1820.

⁽⁸⁹⁾ Roumieux, 1998, p. 52 en 237.

commandeur van Chantrijn, en de representanten van Maria de Linden⁽⁹⁰⁾.

8.7. MONUMENTEN

H. Michael. Vooraan links van het Parochiecentrum in de Oude Kerkstraat te Gussenhoven, op B 441, staat het beeld van de heilige met volgend opschrift: *Heilige Michael | bescherm ons | 1943*. Onderaan, bijna onleesbaar in de blauwe steen, lezen we: *Gift uit dank van de familie Vanwelkenhuyzen Vanhoebroeck*.

Koning Jezus. In Melkwezer staat op B 173 een beeld van Jezus op een sokkel, op de hoek van de Waterhofstraat en de Dorpstraat. Dit beeld draagt volgende tekst in oude spelling: *Koning-Jezus Heersch in Melckweser. U zij altijd lof en glorie*.

⁽⁹⁰⁾SG 1525, f. 14.

9. Burgerlijke gebouwen

9.1. NAMEN MET HOF

9.1.1. *Hof en Hoeve*

Hof. In de betekenis van boerderij wordt hof dikwijls verduidelijkt met de naam van de eigenaar in de genitief: 1569 *achter pieter jacops hof*, aan het voetpad van Orsmaal naar Wezer, of *achter meggelincx hof* in Melkwezer⁽¹⁾, 1588 *achter wouter hamers hof*, onder Orsmaal op het voetpad gaande van het Schuttershuis naar Wezer⁽²⁾, idem als in 1590 *achter wauter hannaerts hof*⁽³⁾. De naam herinnert aan Wouter Hannaerts die op 23 april 1472 optrad als *richtere* van wege jonker Joes van Coleem in zijn hof bij Orsmaal⁽⁴⁾. Soms wordt de oorspronkelijke naam verminkt, zoals in Coms Hof: 1586 *het Coms hof*, een blok van 12 roeden, gelegen *vast aen thuys van Orsmael*⁽⁵⁾, maar in 1588 geschreven *het Roms hof*⁽⁶⁾, en in 1589 *het roems hof*⁽⁷⁾.

Hofstad: 1492 *een hofstad tot orsmale*⁽⁸⁾, heeft dezelfde betekenis als winning en hoeve “boerderij”.

Winning: 1712 *de winninghe cum annexis, waerinne tegenwoordich is woonende peeter lowet*⁽⁹⁾, 1800 *die weduwe Jan de Catte van haer winninge tot orsmaal* (= B 201-205)⁽¹⁰⁾.

⁽¹⁾ SG 3903, f. 47 v° en 67.

⁽²⁾ R 18.689, f. 41.

⁽³⁾ R 18.691, f. 34 v°.

⁽⁴⁾ KAB 1055.

⁽⁵⁾ R 18.687, f. 52 v°.

⁽⁶⁾ R 18.689.

⁽⁷⁾ R 18.690, f. 46 v°.

⁽⁸⁾ SG 1520, f. 37 v°.

⁽⁹⁾ SG 1528, f. 87.

⁽¹⁰⁾ KAB 3770, p. 25.

Pachthof was zeker in gebruik in de 18de eeuw als boerderijnaam : 1733 (de malant) *den wegh gaende naer t'pagthoff*⁽¹¹⁾, in 1786 op de kaart van Everaert : *plaetse alwaer voortyds gestaen heeft een pachthof*⁽¹²⁾. Dit pachthof komt overeen met het **Hof ten Broeke** in Melkwezer. Op 1 april 1467 verhuurde Maagdendaal een bos gelegen *achter den muer vanden houe ten broecke*⁽¹³⁾. Dit hof in de omgeving van Stautenburg verdween in de 18de eeuw.

9.1.2. Grote pachthoven

De meeste boerderijen hebben geen specifieke benaming. Ze zijn enkel bekend met de naam van de eigenaar : in 1887 in het Frans *Ferme Brees, Ferme De Becker*⁽¹⁴⁾ en recent in vertaling *Hoeve Beckers (hoeve Luitenant Halleux)*⁽¹⁵⁾. Ik noem in Orsmaal-Gussenhoven enkele grote boerderijen.

H. Lowet. De hoeve van Henricus Lowet (1850) langs de Helen-Bosstraat op B 74 (zie kaart 11)⁽¹⁶⁾, gebouwd in 1729, werd daarna bekend als het pachthof van Marcoer. In 1867 woonden op de hoeve : Henricus Marcoer uit Helen-Bos, zoon van Ludovicus Marcoer en van Anna Barbara Lowet, en zijn drie zusters Maria, Joanna en Josephina Marcoer⁽¹⁷⁾. Henricus Marcoer stierf op 4 december 1891, 84 jaar oud. Een maand later, op 5 januari 1892, overleed Joanna Marcoer (79 jaar) en een week later, op 12 januari, haar zuster Anna Maria (82 jaar). Josephina Marcoer overleefde ze allen en stierf op 18 september 1911 op 95-jarige

⁽¹¹⁾ SG 3885.

⁽¹²⁾ KPH nr. 2345.

⁽¹³⁾ KAB 10.931, nr. 486.

⁽¹⁴⁾ Wauters, 1887, p. 97.

⁽¹⁵⁾ K. Linter 1992.

⁽¹⁶⁾ Legger Popp.

⁽¹⁷⁾ Gem.archief 17 en 18.

leeftijd. Volgens pastoor Lamal bevond zich een afzonderlijke bidplaats in het *pachthof der kinderen Marcoer*, waar de E.H. Marcoer, oud pastoor van Pietrebais de H. Mis las. Deze priester, Jan Hendrik Marcoer, werd geboren in Helen-Bos op 29 januari 1820 en overleed bij de Alexianen te Tienen op 28 september 1909⁽¹⁸⁾.

Fig. 25. — De hoeve van Marcoer, nu genoemd Luitenant Halleux.

Recenter was de hoeve bekend als de hoeve Beckers. Op 10 augustus 1914 werd rond deze plaats hevig gevochten. Door Duitsers omsingeld probeerde het 3de Regiment Lansiers, onder leiding van commandant Knapen en luitenant Halleux, stand te houden. De luitenant werd neergeschoten onder het poorthuis. Als eerbewijs voor zijn heldenmoed wordt deze hoeve sindsdien naar hem genoemd.

J.F. Lowet. De hoeve van Joannes Franciscus Lowet (1850) langs de Helen-Bosstraat op B 76, met een vijver in

⁽¹⁸⁾ Gem. archief, Orsmaal, overlijdens.

kruisvorm, was eertijds bekend als de **Vogelaar**. In 1586 was Jan Nagels (en na hem Reynier van Ausseloo) de bezitter van een *huys ende hoeue ... op den vogeler*⁽¹⁹⁾. In 1710 liet Henricus Nijs, pastoor en *intendant momboir* van de Armentafel van Gussenhoven, *sekere erue genoempt den vogelaer* beklagen, omdat de eigenaar, Sieur Franciscus vander Hucht of Heucht, een rente van 15 stuivers 's jaars niet had betaald⁽²⁰⁾. Deze hoeve is verdwenen.

Fig. 26. – Het fraaie pachthof van Brees, Kleine Getestraat 1, op 6 juli 2003.

Beckers : 1796 hoeve van Michel Beckers en Gertrude Gijzen⁽²¹⁾, langs de Kleine Getestraat nr. 10, kadastrummer B 5a (zie kaart 12). In 1802 was Michel 70 jaar oud en Gertrude 54. Nu een moderne hoeve.

⁽¹⁹⁾ KAB 14.667, f. 32 v°.

⁽²⁰⁾ SG 1528, f. 49 en 51.

⁽²¹⁾ Bevolking, kanton Zoutleeuw.

Brees : 1796 hoeve van Gerard Brees, 46 jaar in 1802, echtgenoot van Claire de Catte⁽²²⁾. De originele hoeve in de Kleine Getestraat 1, kadasternummer B 13, is thans mooi gerestaureerd (zie kaart 12).

9.1.3. Hof met voorbepalingen

Achterste Hof : 1777 *een stuck landt genaemt den achtersten hof*, gelegen achter het huis van Jacobus Stiers⁽²³⁾. Naam voor een weide tussen de Gete en het pachthof van Stiers in Orsmaal, kadasternummer B 240a (zie kaart 8).

Begijnhof : 1820 (*Rue*) *vers l'endroit dit Beguinage*⁽²⁴⁾, bewaard in de Begijnhofstraat in Melkwezer. Hier was nooit een Begijnhof. De naam is te vergelijken met het Begijnhof in Landen of het Klein Begijnhof te Tienen, benamingen voor een omgeving met een smalle straat die doet denken aan een echt Begijnhof⁽²⁵⁾.

Gulden Hof : 10 maart 1600 ... *hoffs genaempt den gulden hof gelegen torsmael*, eigendom van Cathelyn Winckelseels en Symon Schotmaekers *haeren wettigen man*⁽²⁶⁾.

Kemphof : 1586 *eenen kemphoff groot omtrint drye viendeels sayens*, in Orsmaal⁽²⁷⁾; ook in Melkwezer : 16 januari 1631 *huys hof metten boghaert ende kemphoff ... te weser*, eigendom van de weduwe van Davidt Bertens⁽²⁸⁾. Kemp of hennep werd gebruikt voor het maken van netten en het slaan van zware touwsoorten. Van het fijnere lint maakte men pakgaren en henneplinnen⁽²⁹⁾.

(22) Gem.archief 4, f. 17 v°.

(23) SG 3908, f. 369 v°.

(24) ABu 1820.

(25) Kempeneers, Landen, 2000, p. 146.

(26) SG 1520/2, f. 19 v°.

(27) R 18.687, f. 52 v°.

(28) SG 3889, f. 71 v°.

(29) Molemans, Zonhoven, 1982, p. 447-448.

Molenhof : 1587 *den molene hof*⁽³⁰⁾, 1589 *een kemphoff geheten den molenhoff*⁽³¹⁾, genoemd naar de Molen van Orsmaal.

Paanhuishof : 7 november 1680 *huijs ende hof gheheten den panishoff*, gelegen binnen Orsmaal, eigendom van Nicolaes Mertens⁽³²⁾. Panis = paanhuis. En 1748 *eenen paenhuys hove*, gehuurd door Laurentius De Hertogh⁽³³⁾. Hof bij het Paanhuis op A 77bis bij het Hof van Wezer.

9.1.4. *Het nieuwe huis van De Hertoghe*

's-Hertogenhof : door Hendrickx in 1932 genoemd *Hof de Hertoghe*⁽³⁴⁾, recent *'s-Hertogenhof* als opschrift van een deel van de woning op A 286b in Melkwezer. Hiertoe hoorde eveneens A 108 (zie kaart 15). Tussen A 108 en het gebouw liep eertijds weg 20, in het verlengde van de Waterhofstraat. De naam 's-Hertogenhof verwijst niet naar de Hertog van Brabant, maar herinnert aan de familie De Hertoghe. Zo woonde er in 1847 landbouwer Theophilus De Hertoghe uit Aarschot. Hij was toen 27 jaar en getrouwd met Paulina De Hertoghe, 26 jaar, uit Grazen. Ze hadden 11 kinderen⁽³⁵⁾. Ankers in de gevel lijken op de datum 1747 (Wauters leest 1791), maar in 1820 begon weg 20 *derrière la ferme neuve de Mr. de hertoghe*⁽³⁶⁾. We moeten derhalve 1797 lezen, wat overeenkomt met de "nieuwe hoeve" van De Hertoghe in 1820. Het hof komt voor op de plattegrond van Everaert in 1786 en was toen eigendom van Ferdinand van der Linden. Bij de volkstelling van

⁽³⁰⁾ R 18.688, f. 45 v°.

⁽³¹⁾ R 18.690, f. 46.

⁽³²⁾ SG 3907, f. 13.

⁽³³⁾ SG 3893.

⁽³⁴⁾ Hendrickx, 1932, p. 111.

⁽³⁵⁾ Gem. Melkwezer, bevolking 1847.

⁽³⁶⁾ ABu 1820

1796 worden echter geen inwoners voor dit huis vermeld, wat de bouwdatum 1797 bevestigt. Het diende in 1895 als pastorie (zie aldaar). Het *wynmagazyn* op A 286c hoorde in 1845 toe aan de stoker Arnold Vandenhove.

Fig. 27. — 's-Hertogenhof in Melkwezer op 1 juni 2003.

9.1.5. Een Waterhof met valbrug

Waterhof : 1569 *achter het waterhof*⁽³⁷⁾, 1651 *achter Jan minten waterhof*⁽³⁸⁾, 1820 *étangs de la ferme dite Waterhof*⁽³⁹⁾, enz. tot heden. Tot het Waterhof hoorden nog in 1850 de percelen A 287 tot A 292, en de weide A 295a, met een totale oppervlakte van 9 ha 25 a 60 ca. Het pachtthof op A 290 was 5 a 80 ca groot. Hierbij lag de tuin op A 291, groot 58 a, dit alles omgeven door een gracht A 289, in

⁽³⁷⁾ SG 3903, f. 37 v° en 119.

⁽³⁸⁾ KAB 14.652, p. 120.

⁽³⁹⁾ AW 1820.

1850 *Lustwater* genoemd, met een oppervlakte van 22 a 60 ca.

Over de oudste bewoners van dit complex bestaan slechts gissingen, geopperd door Wauters en Bets, die echter overeenkomen met de gegevens die ik zelf vond in andere bronnen. Wauters citeert als oudste bezitter de familie Van Wezer, waaronder Librecht van Wezer en na deze Michiel van Wezer, geciteerd in 1271 en zijn zoon Jan van Wezer in 1304⁽⁴⁰⁾. Hierna vermeldt Wauters een reeks nazaten van de familie Van Wezer, die dan voorkomen onder de naam Van den Kerckhove, gelatiniseerd als *De Atrio*, maar ook als Van den Nuwenhuyze. Wauters veronderstelt dat de familie verdween door de godsdiensttroebelen van de 16de eeuw. Volgens de hertogelijke cijnsboeken blijkt deze veronderstelling onjuist. Het pachthof verdween niet.

Het Waterhof was slechts bereikbaar langs een valbrug. Hiervoor betaalde Peeter vanden Kerchoeue (= Kerckhove) een cijns van 1 obel voor *zynder valbruggen van zyn woeninge tot wezere*⁽⁴¹⁾. Dank zij deze obel kunnen we de opvolgers nog meer dan een eeuw volgen. Circa 1560 werd de obel voor de valbrug betaald door Jan Minten⁽⁴²⁾, daarna door de weduwe van Jan Minten en in 1623 door Bernaert Braes⁽⁴³⁾.

In een document van 20 september 1723 wordt volgens Wauters een grote hoeve vermeld, gebouwd door Maria Catharina Van der Smisse de Bierset, *douairière de Menten*⁽⁴⁴⁾. Menten is dezelfde naam als Minten, die in de hertogelijke cijnsboeken voorkomt als eigenaar van het Wa-

⁽⁴⁰⁾ Wauters, 1887, p. 123.

⁽⁴¹⁾ R 44.706, f. 37 v°.

⁽⁴²⁾ R 44.709, f. 37.

⁽⁴³⁾ SG 3, f. 52.

⁽⁴⁴⁾ Wauters, 1887, p. 124.

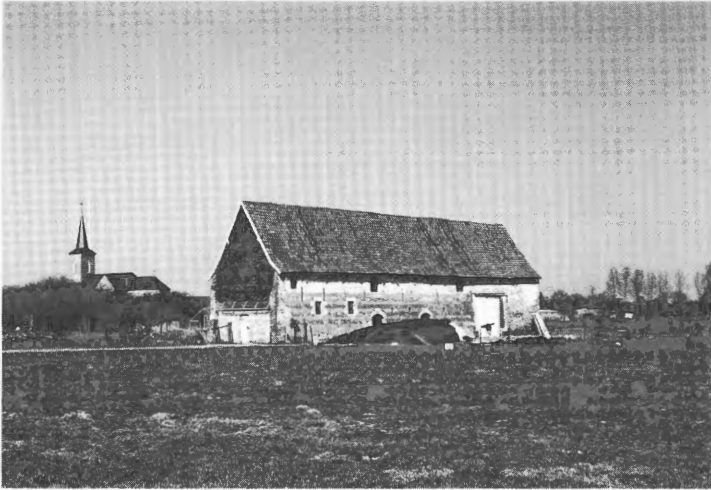

Fig. 28. – De schuur als enig restant van het voormalige Waterhof in 2003.

terhof. Op de kaart van Everaert lezen we dat het Waterhof in 1786 bewoond werd door Carolus Rouchet. De Hertoghe kocht het complex in 1827 of 1828 en verkocht het daarna aan zijn zuster Maria Dehertoghe, echtgenote van Ernest Lowet⁽⁴⁵⁾.

Na haar dood in 1885 kocht Remy Geens van Zoutleew het Waterhof voor 40.000 fr. Hij herstelde het volgens Bets *in zijnen vorigen bloeienden staat*⁽⁴⁶⁾. In 1932 werd het Waterhof uitgbaat door Th. Pieraerts-Geens uit Tienen. Toch raakte het sedertdien in verval. In 2004 rest enkel een schuur. De vijver werd toegeworpen in 1951-1952 en een deel van het gebouw ging in 1953 tegen de vlakke⁽⁴⁷⁾.

⁽⁴⁵⁾ Hendrickx, 1932, p. 112.

⁽⁴⁶⁾ Bets, 1887, I, p. 147.

⁽⁴⁷⁾ Toevoegingen in de Atlas der Waterlopen van 1883.

9.1.6. *Het Hof van Wezer*

In mei 1229 schonk Wouter van Zottegem, in het Latijn *Walterus dictus de Sottingheem*, samen met zijn vrouw Mabilia, een allodiaal goed in Wezer en Helen aan de abdij van Oplinter⁽⁴⁸⁾. De abdis van Maagdendaal was de zuster van genoemde Wouter. Een tweede zuster, Alaisa, was non in hetzelfde klooster. Op 2 oktober 1231 bevestigde paus Gregorius IX de nonnen in het bezit van alle goederen, die ze hadden bekomen. In de akte heet het goed in Wezer : *grangiam de wesere, cum censibus et redditibus bladi et capponum et omnibus aliis pertinentiis suis*⁽⁴⁹⁾.

In 1336 verhuurden de nonnen hun goed in Wezer aan Wouter van Hannuit⁽⁵⁰⁾. Intussen was hun goed bekend als het Hof van Wezer, zoals in 1383 *bi de lande ons hoefs van wesere*⁽⁵¹⁾, of in 1456 in het Latijn *retro curiam de wesere*⁽⁵²⁾. Op 1 april 1467 verhuurde de abdij *Thof te Wezere desselfs goidshuys* (namelijk van het Godshuis van Maagdendaal) aan Reyner Weer. Dit Hof lag tussen Walsberg en Leeuw en bestond uit *huysen houen stallen schueren boegarden ende anderen zynen toebehoirten ende met den wynnende lande daer toe behoerende*, samen 28 + 27 bunders⁽⁵³⁾.

Omstreeks 1370 betaalden de monniken van Wezer aan de hertog een jaarlijkse cijns van 12 deniers voor een zekere weg die eertijds liep bij hun muur, of in het Latijn : *monachi de wesere de quadam via eunte quondam prope murum ipsorum*⁽⁵⁴⁾. Honderd jaar later wordt deze cijns betaald

(48) Tekst bij Bets, 1876, p. 220.

(49) KAB 10.923, nr. 8; Tekst ook bij Bets, p. 224.

(50) KAB 10.925, nr. 117.

(51) KAB 10.934bis, f. 12.

(52) KAB 14.649, f. 3 v°.

(53) KAB 10.931, nr. 486.

(54) R 44.699, f. 11.

door *T' cloester van lintere*⁽⁵⁵⁾. Wauters en Bets opperden de veronderstelling dat de monniken voor de abdij werkten. De cijnsboeken spreken de veronderstelling tegen. De abdij had de goederen met de bewuste muur verkregen van de monniken, want circa 1470 luidde het : *Claustrum de lintris ex parte monachi de wesere*⁽⁵⁶⁾. “Ex parte” is de Latijnse variant van Nederlands “vanwege” of “te voren”. Het is wel eigenaardig dat *monachi* niet voorkomt in de genitief meervoud *monachorum*.

Het goed van de monniken is zeker niet hetzelfde als het Hof van Wezer, maar is eerder te vereenzelvigen met het Hof ten Broeke. In 1467 immers verhuurden de nonnen van Maagdendaal een bos, gelegen achter de muur van het Hof ten Broeke (zie 9.1.1).

In 1630 heet het goed ook het Hof van Maagdendaal. In dit jaar was Jan Bollen de oudste schepen *der houe van maechdendael te weser*⁽⁵⁷⁾. In 1792-1793 werd het pachthof van Wezer verhuurd aan de Hertoghe. In het document staan ook afschriften van verhuringen in 1635, 1639 en 1732. In 1732 bestond het domein uit 50 bunders land 3 zillen en 2 groot royen, en 21,5 bunders weiden, zonder de *Bijvanck van het Pachthoff*⁽⁵⁸⁾. Laurentius Dehertoghe stierf op 9 januari 1759 en werd als pachter opgevolgd door zijn weduwe Anna Catherina Close. Zijn zoon Ludovicus Laurentius Dehertoghe werd geboren op 4 juli 1748 en was bij de dood van zijn vader 11 jaar oud. Hij trouwde met Maria Ernestina Van de Vin en komt aldus als bewoner van het Hof van Wezer voor, in de volkstelling van 1796. Zijn vrouw draagt in dit document echter de voorna-

⁽⁵⁵⁾ R 44.702, f. 14.

⁽⁵⁶⁾ R 44.703, f. 18 v°.

⁽⁵⁷⁾ SG 3889, f. 71 v°.

⁽⁵⁸⁾ KAB 10.938, nr. 12.

Fig. 29. – De Villa Michotte, voorheen het Hof van Wezer, op 23 maart 2003.

men Anne Susanne. In 1796 heeft het echtpaar 3 zonen en 1 dochter, ouder dan 12 jaar, en 2 kinderen jonger dan 12 die niet bij naam worden genoemd. In 1807 kon Dehertoghe het Hof zelf kopen. Hij liet het in 1837 bij zijn dood na aan zijn kinderen. Zo vinden we circa 1850 als eigenaar Arnoldus Vandenhove, die met Ernestine Dehertoghe was getrouwd.

Het was toondichter Edmond Michotte die het Hof van Wezer liet afbreken. Hij bouwde een nieuwe villa, bekend als de *Villa Michotte* of ook als het *Kasteel*⁽⁵⁹⁾. De kern van het Hof van Wezer bestond uit het huis op A 77a (19 a 20 ca groot), de tuin op A 78 (35 a 20 ca) en de vijver op A 76a (19 a 30 ca).

⁽⁵⁹⁾ AW 1883.

9.1.7. *Het Hof ten Steen in Orsmaal*

a. *Benamingen.*

Het Hof ten Steen heeft het nummer B 183 met een oppervlakte van 19 a 30 ca. Samen met de omliggende weiden en boomgaarden is dit het imposantste domein van Orsmaal, ook al is het merkkelijk verkleind na de aanleg van de Sint-Truidensesteenweg (zie kaart 8). In de 16de eeuw strekte het domein zich uit tussen de openbare weg, de Gete en een wegje dat naar de kerk leidde⁽⁶⁰⁾.

Dit Hof is onder verscheidene benamingen bekend.

Hof van Orsmaal : 1330 *ad curiam de orsmale*⁽⁶¹⁾, 20 juni 1426 (Jonker Henric van Coleem) *in sinen hou te Dosmaele*⁽⁶²⁾, 1474 *achter thoff torsmale*⁽⁶³⁾.

Huis ten/van Steen : 19 februari 1554 (Meester Jan de Hertoge) *heere ten steene ende van orsmale*⁽⁶⁴⁾, 1586 *thuys van steenen*⁽⁶⁵⁾, 1599 *den chynshoff vanden huysse vanden steene onder orsmael* en 1603 *den huysse ten steene in orsmael*⁽⁶⁶⁾.

Hof ten Steen : 1635 (Van der Horst) *meyer inden hou ten steen*⁽⁶⁷⁾, 1656 *t'hoff te steen*⁽⁶⁸⁾.

Kasteel van Orsmaal : 1586 *het Casteel geheeten die wynhoff*⁽⁶⁹⁾, 11 december 1637 *het Castel t'orsmael*⁽⁷⁰⁾,

⁽⁶⁰⁾ Wauters, 1887, p. 101.

⁽⁶¹⁾ KAB 14.649, f. 70 v°.

⁽⁶²⁾ SG 6055.

⁽⁶³⁾ SG 1520, f. 61.

⁽⁶⁴⁾ KAB 10.133, nr. 823.

⁽⁶⁵⁾ R 18.687, f. 49.

⁽⁶⁶⁾ SG 1520/2, f. 18 v° en 28.

⁽⁶⁷⁾ SG 3904.

⁽⁶⁸⁾ K. Park 38.

⁽⁶⁹⁾ R 18.687, f. 49.

⁽⁷⁰⁾ Jac. 7, p. 1.

1668 bij het *casteel van Orsmael*⁽⁷¹⁾, 1777 *Chateau d'Orsmael*⁽⁷²⁾.

De benaming Hof van Orsmaal verdwijnt na 1550.

b. *De oudste geschiedenis*

In 1290 schonk hertog Jan I de heerlijkheid Orsmaal aan jonker Jan van Meldert. De edelen van Meldert, tevens de heren van Sint-Lambrechts-Woluwe, kunnen als de stichters van het Hof van Orsmaal beschouwd worden. Interessante gegevens vinden we bij rijksarchivaris A. Wauters. Het is wel jammer dat hij de namen uit het archief systematisch verfranst. Elke Jan wordt Jean, Willem wordt Guillaume, enz. Ook de namen in het Latijn krijgen een Frans uitzicht⁽⁷³⁾. Aan dit euvel leden ook al de Franstaligen in 1546. De rentmeester van Rameien of La Ramée noemt De Hertoghe in vertaling *Jacques le ducq dict de hertoghe*, en Vandenputte uit Melkwezer *Alys del fosse dict vanden putte*⁽⁷⁴⁾.

Een zekere Jan van Meldert, zoon van jonker Jan van Meldert, deed het verhef van het Hof van Orsmaal in 1386. Na deze kwamen Willem, Henric en Joanna. Deze laatste trouwde met jonker Henric van Coleem. Zijn zoon, met de gelijknamige naam *Joncker henric van Coleem* komt op 20 juni 1426 voor als grondheer *in sinen hou te Dosmaele*⁽⁷⁵⁾. Hierop volgde in 1441 de zoon van Henric, namelijk *jonckhere Joes van coleem in sijnen tsgijshoue te orsmale*⁽⁷⁶⁾, en in

⁽⁷¹⁾ SG 1525, f. 14.

⁽⁷²⁾ K. Ferraris.

⁽⁷³⁾ Wauters, 1887, p. 103 e.v.

⁽⁷⁴⁾ KAB 10.246, f. 58 v° en 62.

⁽⁷⁵⁾ SG 6055.

⁽⁷⁶⁾ KAB 10.930, 428.

1470 *Jonckhere Johannes van Oyenbrugge anders van Co-leem, gronthere ... jn synen hof torsmale* ⁽⁷⁷⁾.

In de tweede helft van de 15de eeuw was Jan de Hertoghe *grontheer ... in synen houe van orsmale* ⁽⁷⁸⁾. Hij maakte zijn testament in 1483 en werd dan opgevolgd door zijn erfgenamen. Eén van zijn opvolgers was meester Jan de Hertoghe. Deze sloot op 19 februari 1554 een overeenkomst met het klooster van Rameien betreffende de wijngaardhof. In dit document heet hij *jnde rechten licentiaet, heere ten steene ende van orsmale* ⁽⁷⁹⁾. Het is trouwens de eerste keer dat de benaming "Ten Steen" opduikt. De godsdiensttroebelen maakten het de eigenaars van het Huis ten Steen niet gemakkelijk. Symon de Hertoghe sloot zich aan bij het leger van Willem de Zwijger, zodat de hertog van Alva het domein in beslag liet nemen. Willem de Hertoghe bleef echter trouw aan Spanje.

In 1586 waren de genoemde Willem en Symon de bezitters van *zeker steenen huys rontsomme bewatert geheeten thuys van steenen ... wesende met een valbrugge, welck voirscreuen huys met zyn byvanghen, te weten thuys daer de pachter placht te woonen met andere huyszen, schueren ende stallen, geleghen voer ende rontsomme het Casteel geheeten die wynhoff*. Dit grote complex werd verhuurd aan Jacop de Hertoghe voor een termijn van 6 jaren voor 36 ponden artois ⁽⁸⁰⁾. Op dat ogenblik was het huis in slechte staat, want *midts de desolatie vande voirschreuen heerlycheyt* moesten sommige renten niet betaald worden. Wel bezat de kas-teelheer als vanouds bepaalde voorrechten: het recht om meier en schepenen te mogen aanstellen in Orsmaal, als-

⁽⁷⁷⁾ SG 1520, f. 17.

⁽⁷⁸⁾ SG 1520, f. 32.

⁽⁷⁹⁾ KAB 10.133, nr. 823.

⁽⁸⁰⁾ R 18.687, f. 49.

mede de pastoor, kerkmeesters en dorpsmeesters⁽⁸¹⁾. Aldus was Jacques de Hertoge in 1599 nog *grontheer ... jnden chynshoff vanden huysse vanden steene* te Orsmaal⁽⁸²⁾.

In 1616 kwam de heerlijkheid door verkoop in handen van jonker Dierick vanden Linden, gouverneur van Kuringen. Zijn zoon, jonker Charles vanden Linden, volgde hem in 1639 op als *heere vanden Steene*. Hij maakte zijn testament op 7 juni 1650 als *Charle de Linden Sieur temporel de Steen et Orsmael et Gouverneur de Curenge*⁽⁸³⁾. Van Charles ging het Hof gedeeltelijk naar zijn zusters: 1) Madalena de Linden, echtgenote van heer Jan Heytmers, en 2) Maria de Linden, echtgenote van Antoine Baron de Warlusel, heer van Sombrin, enz.⁽⁸⁴⁾. Vervolgens kwam het domein in handen van de kinderen van Maria en Madalena de Linden. Op 6 september 1662 deed Jan Heytmers, zoon van Jan Heytmers en Madalena de Linden, afstand van goederen en renten aan Andries Coenen, zoon van Aert Coenen en Ernestina de Linden, die haar deel had geërfd van haar tante Maria de Linden⁽⁸⁵⁾.

c. *Herrie om een zaagkuil*

In 1674 was Ferdinand van Beeckman, heer van Vieu-sart, eveneens *heere vanden houe ten steen in orsmael*⁽⁸⁶⁾. In 1681-1683 kwam het tot een maandenlang proces tussen de heer van Orsmaal als *impetrant* en sieur Jan Gilis en Laureijs Marcellis als *gedaegde*, respectievelijk *borghemeester ende deken van het timmertuydens ambacht* van de stad

⁽⁸¹⁾ R 18.692, f. 16.

⁽⁸²⁾ SG 1520/2, f. 18 v°.

⁽⁸³⁾ Jacobs 6.

⁽⁸⁴⁾ Wauters, 1887, p. 105; SG 6055.

⁽⁸⁵⁾ Jacobs 8.

⁽⁸⁶⁾ Jacobs 7.

Zoutleeuw⁽⁸⁷⁾. De kasteelheer beweerde dat de timmerlieden op zijn domein geen bomen mochten zagen zonder zijn toestemming. De timmerlieden meenden dat ze niet op zijn grond werkten. Op 14 maart 1682 legden de burgemeester en de deken van de timmerlieden een plattegrond van de heerlijkheid ten Steen voor, in hun proces tegen de aanlegger Ferdinand de Beeckman. Er waren twee zaagkuilen: een oude zaagkuil op het domein van de kasteelheer en een tweede buiten zijn domein. Zoutleeuw kreeg gelijk.

Het woord zaagkuil komt in de woordenboeken niet voor. In Zuid-Afrika is het heden de benaming van 4 grote boerderijen en Bokrijk heeft een zaagkuil gereconstrueerd. Ferdinand Beeckman was in 1683 nog *heere ten Steen*⁽⁸⁸⁾, maar circa 1690 is hij opgevolgd door zijn erfgenamen⁽⁸⁹⁾.

d. *Het tijdperk van De Wolffs*

Op het einde van de 17de eeuw vestigde Hans Joris De Wolffs zich in een *pachtwinninge*, in de huidige Verlatstraat te Tienen⁽⁹⁰⁾. Op het huis stonden verscheidene renten ten voordele van de Sint-Germeinskerk, die in 1697 en later voldaan werden door Sieur Hans Joris Wolffs⁽⁹¹⁾. Hij was getrouwd met Anna Maria Saels en kreeg van haar als eerste zoon Joannes Georgius, die op 12 januari 1681 in Tienen werd gedoopt. Hans en Jan zijn beide afkortingen van Johannes. In documenten zien we dat Hans Joris zijn

⁽⁸⁷⁾ Leenhof nr. 2547.

⁽⁸⁸⁾ SG 3907, f. 74.

⁽⁸⁹⁾ KAB 8619.

⁽⁹⁰⁾ Kempeneers, 1999, p. 952 met foto.

⁽⁹¹⁾ KAB 22.359, f. 26 v°-27 v°.

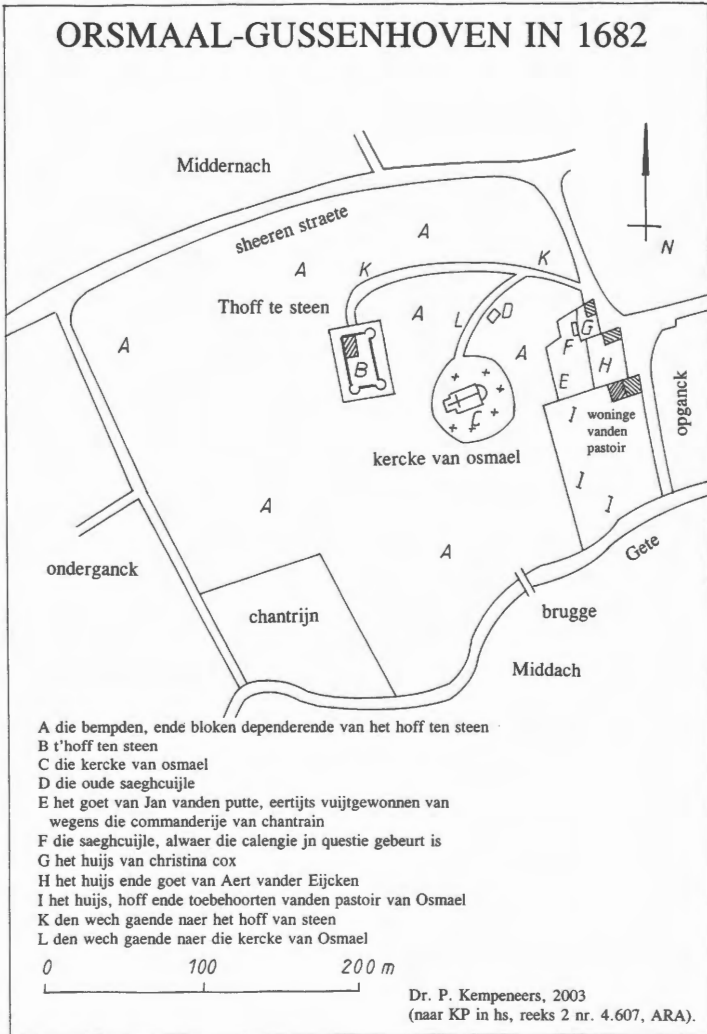

Fig. 30. Het Hof ten Steen in 1682 met twee zaagkuilen.

Fig. 31. – Een zaagkuil, in het Engels saw-pit,
was eertijds algemeen bekend.

handtekening plaatst als Jan Jorges de Wolffs, terwijl hij
in de tekst zelf Hans wordt genoemd.

In december 1699 kocht Hans Joris de Wolffs, in aanwezigheid van notaris L. Sannen te Tienen, het Hof ten Steen in Orsmaal⁽⁹²⁾. De verkoop werd bevestigd voor notaris Jan Loyaerts te Tienen op 5 februari 1700⁽⁹³⁾. De verkopers waren Sieur Gillis Coenen en Margareta Hoebancx *gehuijsschen*. Het domein in Orsmaal werd toen omschreven als *de heerelijckheijt van steen binnen Orsmael met het Casteel, Cheijnsboeck, weijden, bempden, jacht, visserije ende alle andere alsulcke rechten, gerechticheden, actien ende pretensien*, met inbegrip van de molens, *soo graenmolen als smoutmolen tot Orsmael*. Hans of Jan Joris was een vermogend man. In een document, getiteld *Staet ende specificatie der goederen*, worden op drie bladzijden de bezittingen opgesomd die De Wolffs bezat in Orsmaal⁽⁹⁴⁾: een blok in het Broek, een weide in de Molendijk, een zille *op den borne*, zes roeden kemphof, acht roeden land regenoten *het huijs ten steen*, enz.

Hans Joris de Wolffs maakte zijn testament voor notaris G. Wouters op 10 juni 1717. Twee jaar later liet hij op 8 maart 1719, voor notaris Jan Loyaerts, veranderingen aan zijn testament aanbrengen⁽⁹⁵⁾. Zijn oudste zoon Joannes was toen 38 jaar, maar misdroeg zich tegenover zijn gelijknamige vader. Het was zo erg, dat Hans Joris I besloot om zijn testament te wijzigen, wegens de *quaede ende infaeme wenschen, ende drijgementen*. Hij vreesde dat de oudste zoon, na de dood van vader of moeder, niet zou ophouden met *vexeren, turberen, injurieren, ende andere ongeoorloffde molestatiën aen te doen*. Daarom kreeg, wie het langst leefde, de *volle macht, pouvoir ende authorisatie* om het testa-

⁽⁹²⁾ Notaris L. Sannen, 1699. Let wel: de kopieën op microfilm zitten niet chronologisch.

⁽⁹³⁾ Notaris Jan Loyaerts, microfilm in doos 11b, in HDD te Tienen.

⁽⁹⁴⁾ Privé-archief Jacobs, nr. 4.

⁽⁹⁵⁾ Notaris Jan Loyaerts, 8 maart 1719, microfilm in HDD.

ment te wijzigen, ja zelfs om Joannes de Wolffs te onterven. Hans Joris tekende de notarisakte met een kruisje, omdat hij verklaarde *om sijnen hooghen auderdom, ende bevende handt niet te connen schryuen*. Zijn vrouw, Maria Saels, tekende wel.

Volgens pastoor Frenay stierf Hans Joris in 1707 te Tienen, 105 jaar oud⁽⁹⁶⁾. De sterftedatum is zeker onjuist. Hij werd op 21 juni 1721 begraven *in templo*, dus in de Sint-Germeinskerk. De notarisakte vermeldt enkel dat hij hoogbejaard was in 1719. Tot heden heb ik noch zijn geboorteplaats noch zijn geboortedatum teruggevonden. Wel komt de heer van Orsmaal nog verscheidene keren voor, na 1707, zo bv. op 9 maart 1718 in verband met zekere betwistingen *raeckende het vercrijgh van het casteel* in 1699 en 1700 voor de hierboven genoemde notarissen⁽⁹⁷⁾.

De volgende eigenaar van het Kasteel, vanaf 1 april 1722, was Josephus de Wolffs, een zoon van Hans Joris I de Wolffs (Hans Joris II was ontetfd). Josephus trouwde met Joanna Petronilla Paridaens, ook geschreven Paradans. Hun namen komen voor op een beschadigde grafsteen die ik besproken heb onder 8.3. Joanna stierf op 1 oktober 1737, amper 45 jaar oud. Josephus de Wolffs overleed als weduenaar op 1 december 1744, in de leeftijd van 55 jaar. Hij werd in de Tiense Sint-Germeinskerk begraven.

Dokter Hans Jacobs in Tienen bezit een *Inventaris der pampieren competerende d'Erffgenaemen wijlen d'heer josephus De Wolffs ende vrouwe joanna De Paradans*⁽⁹⁸⁾. De tekst geeft een beschrijving van 47 stukken, waaronder talrijke koopakten en hun testament. Het is jammer dat

⁽⁹⁶⁾ Frenay, 1892, p. 38.

⁽⁹⁷⁾ SG 1528, f. 126 en 126 v°.

⁽⁹⁸⁾ Jacobs 10.

de originele stukken onvindbaar zijn. Op 2 januari 1745 wordt Josephus opgevolgd door zijn zoon Henricus de Wolffs, *dominus ten steen et orsmael*. Deze trouwde met Christina Materne en kreeg van haar 6 kinderen. Op 25 april 1754 maakte Henricus, *sieck te bedde liggende*, samen met zijn vrouw, zijn testament. Hierbij liet de heer van Orsmaal *het Casteel ende hoff, hunne heerelijckhydt, chijns ende Leenboecken, Jacht ende visscherije*, aan zijn zoon Laurentius Henricus Dewolfs, die nog geen jaar oud was⁽⁹⁹⁾. Uiteindelijk stierf Henricus pas op 30 oktober 1783. Zijn vrouw volgde op 18 december 1788.

Henricus werd opgevolgd door Henricus Josephus de Wolffs op 12 oktober 1784. Hij was geboren op 26 mei 1752 en trouwde met de 10 jaar jongere Anna Barbara Lo-wet. In 1791 is hij nog *heere ten Steen*⁽¹⁰⁰⁾, maar in de bevolkingsregisters van 1801 *cultivateur ex seigneur*, 50 jaar oud⁽¹⁰¹⁾. Een merkwaardig feit deed zich voor in de vroege ochtend van 2 december 1789. Vander Mersch, commandant-generaal der patriotten van de Brabantse Omwenteling, tekende in de zaal van het Kasteel de historische wapenstilstand met kolonel Philippe Joseph baron De Brou, in naam van de Oostenrijkse keizer⁽¹⁰²⁾.

Op 11 augustus 1868 trof de bliksem het Kasteel, waardoor er een verwoestende brand ontstond. Rijksarchivaris Alph. Wauters was net van plan om naar de zaal te gaan kijken, waar de Wapenstilstand van Orsmaal werd getekend. Hij trof er slechts een ruïne aan met dikke, stevige muren. Een tiental jaren later keerde de archivaris terug. Het *Hof ten Steen* was wederopgebouwd, maar grondig ge-

⁽⁹⁹⁾ SG 1528/3, f. 27.

⁽¹⁰⁰⁾ SG 819, f. 104.

⁽¹⁰¹⁾ Ger. 4, p. 50.

⁽¹⁰²⁾ Voor uitgebreider informatie over de ondertekening, zie A. L'Homme, in: *Ons Landens Erfdeel*, jg. 17, nummer 46 (1994).

wijzigd. De noordvleugel met de grote ingang was hersteld en steunde op twee ronde torens. De noordoostelijke toren was gemoderniseerd, maar de noordwestelijke lag in puin en was slechts 3 à 4 meter hoog⁽¹⁰³⁾. Volgens pastoor Lamal werd deze toren in 1901 afgebroken⁽¹⁰⁴⁾. De oostelijke vleugel was in Wauters' tijd verdeeld in verscheidene woningen, terwijl de gebouwen aan de zuid- en westzijde bestonden uit aanhankelijkheden van de boerderij. De grachten waren toen al opgedroogd en omgevormd tot moestuin en akkergrond. De huidige eigenaars willen deze grachten weer uitgraven.

Fig. 32. — Het Hof ten Steen op 23 maart 2003. Rechts :
de enig overblijvende ronde toren.
Vooraan : een restant van de voormalige slotgracht.

⁽¹⁰³⁾ Wauters, 1887, p. 105-106.

⁽¹⁰⁴⁾ Lamal, 1901, p. 37

9.2. LEVEN IN DE BROUWERIJ

Een paanhuis is in Oost-Brabant het gewone woord voor brouwerij. Het lag altijd naast een waterloop om het water af te voeren.

Banpaanhuis : 1619 *het banpaenhuys*⁽¹⁰⁵⁾. Verdwenen paanhuis bij het Hof ten Steen aan de Gete, waar de inwoners verplicht waren om hun bier te brouwen.

Paanhuis 1. Rond 1370 betaalde juffrouw Yda van Wezer aan de hertog jaarlijks 3 deniers en 1 kapuin *de braxinia sua*⁽¹⁰⁶⁾. De latere eigenaars zijn in de hertogelijke cijnsboeken opgetekend. Circa 1400 werd de cijns betaald door de kinderen van Arnold vanden Steen uit Zoutleeuw, of in het Latijn : *liberi arnoldi de lapide de lewis*⁽¹⁰⁷⁾. Hierna volgden : Arnold vanden Steen de jonge (junior), Geert van Halle rond 1470 ook genoemd Gheert Staes⁽¹⁰⁸⁾, en in 1482 Jan Beckere⁽¹⁰⁹⁾. In 1508 is *braxinia* of *braxatorium* vertaald. Toen betaalde Lyebrecht van Winge de hertogelijke cijns voor *eenen paenhuyse gelegen bynnen wezere*⁽¹¹⁰⁾. Circa 1560 is hij opgevolgd door Henrick de Langhe⁽¹¹¹⁾. In 1587 was het paanhuis zeker niet meer in werking. In dit jaar heet het een *paenhuys nu een ledige plaetse met noch eenen kemphoff daer by*⁽¹¹²⁾. Toch wordt de brouwerij nog in 1623 vermeld als eigendom van Francois vander Eycken. Willem Willems volgde hem op *by successie nomine uxoris*, dus in naam van zijn vrouw⁽¹¹³⁾. In 1546

⁽¹⁰⁵⁾ SG 3899.

⁽¹⁰⁶⁾ R 44.699, f. 14 v°.

⁽¹⁰⁷⁾ R 44.700, f. 14 v°.

⁽¹⁰⁸⁾ SG 1520, f. 12; R 44.703, f. 18 v°.

⁽¹⁰⁹⁾ R 44.702, f. 14.

⁽¹¹⁰⁾ R 44.706, f. 37 v°.

⁽¹¹¹⁾ R 44.709, f. 37.

⁽¹¹²⁾ SG 1520/2, f. 8.

⁽¹¹³⁾ SG 3, f. 52.

lag het paanhuis op *die soude*⁽¹¹⁴⁾, dit is de Gorse der Keiberg nabij het Waterhof. De brouwerij lag derhalve op B 177 nabij de Waterhofstraat in Melkwezer (zie kaart 15). Op de kaart van Everaert in 1786 is de plaats nog altijd “ledig”, maar in 1831 staat er de *brouwerij* van Lodewijk Rouchet op⁽¹¹⁵⁾.

Paanhuis 2. Op 20 september 1737 bezaten Jacobus de Bent en zijn vrouw Elisabeth Noe een *huys ende hof gelegen op den steenwegh binnen orsmael met het paenhuys*⁽¹¹⁶⁾. Dit erf komt overeen met B 232 langs de Sint-Truidensesteenweg (zie kaart 9).

In de Jongheid : 1887 *l'estaminet In de Jongheid*, volgens Wauters een oude hoeve nabij de kilometerpaal n° 54, met de datum 1734⁽¹¹⁷⁾. Deze herberg is dezelfde als Paanhuis 2 hierboven. In 1800 woonden hier Jacques Matterne (42 jaar) en zijn vrouw Marie de Keijser (38 jaar)⁽¹¹⁸⁾.

Brouwerij. In 1800 was Jacobus Stiers de bezitter van *huys hof en brauwerie*, 12 roeden groot en gelegen in Orsmaal, *den steenwegh daer door loopende*⁽¹¹⁹⁾. Het bedoelde goed komt overeen met B 234-236 (aan de noordzijde van de Steenweg) en B 240-242 en B 244-245 (aan de zuidzijde). De Steenweg liep dwars door dit domein (zie kaart 8). Oorspronkelijk stond de brouwerij op B 235, met een oppervlakte van 80 ca, als deel van het grote pachthof op B 241. Stiers werd opgevolgd door Joannes Petrus en Henricus Stiers. Catharina Barbara Stiers trouwde met Francis Josephus Roumieux, *brouwer en landbouwer*. Door dit

⁽¹¹⁴⁾ KAB 10.246, f. 24 v°-25.

⁽¹¹⁵⁾ Kad. 447.

⁽¹¹⁶⁾ SG 1528/3, f. 14.

⁽¹¹⁷⁾ Wauters, 1887, p. 97.

⁽¹¹⁸⁾ Gem. 4.

⁽¹¹⁹⁾ KAB 3770, f. 20.

huwelijk werd het pachthof Stiers met de brouwerij gesplitst in B 241 a en b ⁽¹²⁰⁾.

In 1831 kende Orsmaal nog de brouwerij van Antoon Matteredne op B 84 en de brouwerij van de weduwe Peter Everaerts op B 100 ⁽¹²¹⁾. Melkwezer had 2 brouwerijen: één op B 177 (zie boven) en één op A 77bis bij het voormalige Hof van Wezer ⁽¹²²⁾.

Stokerij: 1831 *stokerij*, 40 ca groot, eigendom van Stephanus Lamotte, op B 176bis, langs de 3de Reg. Lansiersstraat (zie kaart 8 met het kruisje).

Herberg. Op 8 maart 1786 had een verkoop plaats *ten huuse ende herberge van Huybrecht Lintermans* ⁽¹²³⁾, overeenkomend met B 197 in de Dorpstraat van Orsmaal. In Melkwezer had op 24 augustus 1795 een verkoop plaats *ten huuse ende herberghe van Leonardus Winnen* ⁽¹²⁴⁾. Dit is het huis op A 244, eertijds gelegen voor de kerk van Melkwezer.

Hotel van Marasko, 1831 idem ⁽¹²⁵⁾. Dit hotel komt overeen met B 56 langs de Grote Steenweg. Hier woonde in 1796 Michel Lamotte en in 1831 Willem Lamotte.

Casino: z.j. ⁽¹²⁶⁾. Benaming van de hoeve van Robertus de Wolffs, op B 302a in de hoek van de Molenweg en de Sint-Truidenseseenweg. Dit perceel hoorde eertijds tot het goed van Ten Steen. Robert was de zoon van Henricus de Wolffs en Barbara Lowet. Op de kadasterkaart van 1937 staat het Casino niet meer aangeduid.

⁽¹²⁰⁾ Gem. 16.

⁽¹²¹⁾ Kad. 483.

⁽¹²²⁾ Kad. 447.

⁽¹²³⁾ SG 1524, f. 97 v°.

⁽¹²⁴⁾ KAB 3506.

⁽¹²⁵⁾ Kad. 483 bij nummer B 56.

⁽¹²⁶⁾ Roumieux, p. 52.

9.3. DRIE MOLENS

Molen 1 : 7 januari 1397 *versus molendinum*⁽¹²⁷⁾, 1498 *achter die moelen te orsmale*⁽¹²⁸⁾. Deze molen stond in Gushenhoven op de Kleine Gete. Al in 1559 was hij buiten gebruik. In 1623 was de *moelen van guessenhoeuen*, maar *nu ledich*, eigendom van heer Jacob de Hertoghe⁽¹²⁹⁾. Enkel het toponiem Molenbeemd op B 300 herinnert aan de eerste molen.

Molen 2 : 1656 *den molen*⁽¹³⁰⁾, 9 april 1665 *seckere molens tot Orsmael, le Moulin d'eau*. Molen door de familie De Hertoghe gebouwd op de Kleine Gete, met de molen op B 225bis en de woning op B 225 (zie kaart 9). In 1665 hoorde de molen toe aan Jan Belen, aan wie Baron de Warlusel en Maria de Linden achterstallige interessen moesten betalen⁽¹³¹⁾. De molen in Orsmaal was dubbel. Toen Hans Joris de Wolffs in 1699 het Hof ten Steen kocht, kwam hij tevens in het bezit van *de molens soo graenmolen als smautmolen tot orsmael*⁽¹³²⁾. Soms bleef het beroep van molenaar zeer lang in dezelfde familie. Zo was Joannes Basteyns in 1729 *molder*⁽¹³³⁾, Arnoldus Basteyns in 1748⁽¹³⁴⁾ en Pierre Basteyns in 1801⁽¹³⁵⁾, maar in 1843 is Henricus Geens *eygenaer van den waeter molen alhier*⁽¹³⁶⁾.

Wedemolen : 1340 *de strate ... ter weetmolen wert*⁽¹³⁷⁾, 20 november 1375 *in oppositum quasi mole dicte wedemo-*

⁽¹²⁷⁾ KAB 10.926, 213.

⁽¹²⁸⁾ R 44.705, f. 10.

⁽¹²⁹⁾ SG 3, f. 49.

⁽¹³⁰⁾ K. Park 38.

⁽¹³¹⁾ SG 1523, f. 128-129.

⁽¹³²⁾ Notaris L. Sannen.

⁽¹³³⁾ SG 3902, f. 4.

⁽¹³⁴⁾ SG 3904, f. 83 v°.

⁽¹³⁵⁾ Gem. 4, p. 170 v°.

⁽¹³⁶⁾ Gem. 1.

⁽¹³⁷⁾ LM f. 21c los blad.

len⁽¹³⁸⁾, 1470 *in oppositum molendini sandicis*⁽¹³⁹⁾. In 1498 betaalde Jan Gommans aan de hertog 2 deniers per jaar *om zynen weet te wasschen jnde geete vander wedemoelen torsmale*⁽¹⁴⁰⁾. De Wedemolen stond op de Kleine Gete aan het Broek. Hij werd waarschijnlijk gebouwd door Godfried van Meldert⁽¹⁴¹⁾. Hij verdween definitief in de 17de eeuw. Wede is een plant, waaruit een blauwe verfstof werd getrokken.

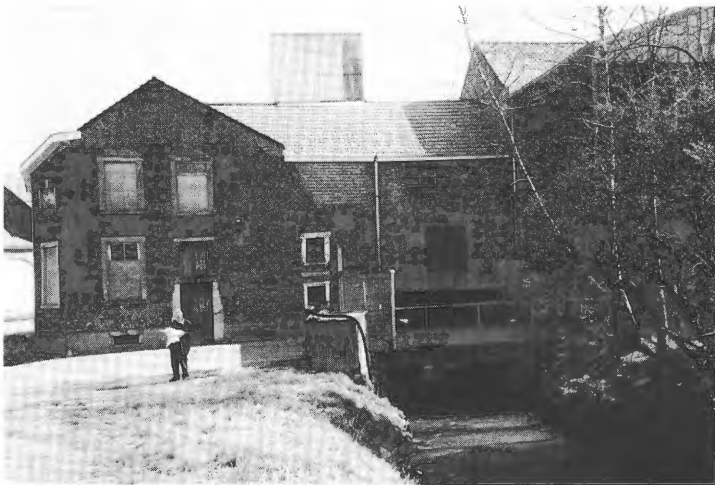

Fig. 33. – De Molen van Orsmaal in 2003. (Foto S. Vandervesse).

⁽¹³⁸⁾ KAB 10.926, 170.

⁽¹³⁹⁾ R 44.703, f. 46.

⁽¹⁴⁰⁾ R 44.705, f. 12 v°.

⁽¹⁴¹⁾ Wauters, 1887, p. 100.

9.4. SCHAARSE HUISNAMEN

Gebrand Goed : 1723 *het gebrant goet*⁽¹⁴²⁾, een erf in Orsmaal met een oppervlakte van anderhalve zille.

Hooghuis : 1787 De weduwe Hendrick Ausloos *van een block daer het hooghuys plagt op te staen*, gelegen in Gussenhoven. De rente, ten voordele van de kerk van Gussenhoven, werd in 1802 voldaan door de weduwe Van Roij uit Budingen⁽¹⁴³⁾.

Barrièrehuis : 1733 *aen de Barriere*⁽¹⁴⁴⁾, 1735 (een zille uit vijf bunders) *daer het barrier huys op staet*⁽¹⁴⁵⁾, 1748 Otto vanden Putte woonende *in 't huys van den Bareel*⁽¹⁴⁶⁾, 1821 *les jardins de la barriere*⁽¹⁴⁷⁾, enz. De Barrière of het Barrièrehuis was een tolhuis, net voor de kruising van de Sint-Truidensesteenweg en de Kleine Gete. Het is verkeerd te denken dat de brug de grens vormde tussen het hertogdom Brabant en het prinsbisdom Luik, zoals toeristische folders ons doen geloven. Er werd wel tol geheven voor de afbetaling van de nieuwe brug. De toestemming hiervoor werd verkregen op 19 augustus 1733⁽¹⁴⁸⁾. Zo mocht ook Tienen een tol heffen aan het Bareelhuis op de nieuwe Leuvensesteenweg⁽¹⁴⁹⁾.

In het begin van de 19de eeuw werd het Barrièrehuis gehuurd door de onderwijzer die er les gaf en woonde. In 1866 verbouwde de gemeente de woning tot school en gemeentehuis. De plannen voor deze verbouwing zijn thans in het bezit van dr. Hans Jacobs te Tienen. In 1904 nam de ge-

⁽¹⁴²⁾ SG 3903, f. 12.

⁽¹⁴³⁾ KAB 3050, p. 5.

⁽¹⁴⁴⁾ SG 3885.

⁽¹⁴⁵⁾ SG 3903, f. 13 v°.

⁽¹⁴⁶⁾ SG 3904, f. 80 v°.

⁽¹⁴⁷⁾ Tab. B, 1821.

⁽¹⁴⁸⁾ Wauters, 1887, p. 102.

⁽¹⁴⁹⁾ Kempeneers, 1999, p. 966.

Fig. 34. – Het Barrièrehuis in Orsmaal in maart 2003.

meente een nieuw gebouw in de Helen-Bosstraat in gebruik als school en gemeentehuis. Het is opvallend dat alle hoofdonderwijzers met de overheid last hebben gehad. Alphonse Vincx, onderwijzer en koster-organist, wasverkoper en verzekeringsagent, werd in 1871 voor drie maanden geschorst ⁽¹⁵⁰⁾. In 1913 moest Joseph Vincx ontslag nemen en in 1920 was er een klacht tegen Joseph Bruyninckx ⁽¹⁵¹⁾.

Het vroegere schoolgebouw was onbewoond en reeds bouwvallig. Daarom besliste de gemeente om de woning te verkopen. Molenaar Alfons Ponsaerts kreeg het in 1909 voor 7.150 fr ⁽¹⁵²⁾. Vanaf 1919 deed de Barrière dienst als molen met opslagruimte voor granen. Aanvankelijk werd er gemalen met stoommachines, maar vanaf 1936 met

⁽¹⁵⁰⁾ Gem. 2.

⁽¹⁵¹⁾ Gem. 3.

⁽¹⁵²⁾ Gem. 3.

elektrische motoren. Sedert 1989 is de molen niet meer in gebruik. Heden is het een privéwoning.

9.5. DE GILDEN VAN SINT-SEBASTIAAN

Schutterhuis : 1569 *t voetpat gaende ... na het Schutterhuijs*⁽¹⁵³⁾, 1586 *op den voetwech gaende van den schutterhuys ... naer weser*⁽¹⁵⁴⁾, 1723 (land van de Tafel van Orsmaal) *boven het schutterhuys*⁽¹⁵⁵⁾. Het Schutterhuis van Orsmaal bevond zich al in 1540 op het Hof ten Steen⁽¹⁵⁶⁾. Het bovengenoemde voetpad komt overeen met nummer 30. Het Schutterhuis lag dus op perceel B 181 (zie kaart 8).

Er waren 2 *Sint-Sebastiaansgilden*, één in Gussenhoven en één in Orsmaal, die beide aangesloten waren bij de Edele Handboog van Leuven. Volgens Lamal dateerde de oudste "schalie" van 1662. Ze werd gegeven door pastoor Jan Villeers aan de gilde van Orsmaal. Een nieuwe schalie werd geschonken door de eerste hoofdman en koning Jacobus Leemans in 1754. De schietingen voor koning hadden alle 3 jaren plaats, woensdag voor Sacramentsdag. Ook Melkwezer had een Sint-Sebastiaansgilde⁽¹⁵⁷⁾.

9.6. ANDERE CONSTRUCTIES

Brug 1. Circa 1370 lag de Molenbeemd *iuxta pontem in orsmale*⁽¹⁵⁸⁾. Deze brug over de Kleine Gete, tussen B 300 en B 301 nabij de oude Molen, is aangeduid als *brugge* op de plattegrond van 1682 (zie figuur 30).

⁽¹⁵³⁾ SG 3903, f. 47 v°.

⁽¹⁵⁴⁾ R 18.687, f. 59.

⁽¹⁵⁵⁾ SG 3903, f. 34 v°.

⁽¹⁵⁶⁾ Lamal, 1901, p. 22-25.

⁽¹⁵⁷⁾ Wauters, 1887, p. 103; Hendrickx, 1932, p. 125; Sacré, in : ESB 1933-1934, p. 240-241, en 377.

⁽¹⁵⁸⁾ R 44.699, f. 29.

Brug 2. In 1330 lag een perceel aan de Orbe *prope pontem de Orsmale*⁽¹⁵⁹⁾, of in 1470 *naest der bruggen*⁽¹⁶⁰⁾. Dit is de brug bij de kruising van Kleine Gete en de Oude Dorpsstraat, idem als Leeuwsebrug.

Leeuw(se)brug : circa 1650 den wegh oft stege vuyt hespen *naer die leeuwbrugge*⁽¹⁶¹⁾, 1705 *straete ... naer die Leeuwssche brugge*⁽¹⁶²⁾, 1846 *Pont dit : Leeuwbrug*⁽¹⁶³⁾. Zie Brug 2. **Helensebrug** : 1734 *ontrent die heelensche brugge*⁽¹⁶⁴⁾. Idem als Leeuwsebrug.

Grote Brug : 1733 *de groote brugghe*⁽¹⁶⁵⁾, gebouwd in 1733. Idem als **Maria-Theresiabrug**. Ik vond de benaming enkel bij Roumieux en in toeristische folders. Na de oorlog tussen Maria-Theresia en Lodewijk XV verving deze brug het vernielde bouwwerk op de Sint-Truidensesteenweg in 1756⁽¹⁶⁶⁾. Op 5 maart 1839 vond ik wel **Gemeentebrug** : *au pont nommé le pont communal ... situé sur la Rivier la Ghête*⁽¹⁶⁷⁾. Op de brug staat heden het opschrift : "Brug Lt Comte van der Burch 2e EsKadron 3e Lansiers 10-8-1914".

Afsluitingen kregen de naam gader of stichel.

Gaar : 1546 *tot op den gaer vanden boelart*⁽¹⁶⁸⁾, uit ouder *gader* "afsluiting", in Melkwezer aan de weiden van de Boelaard.

⁽¹⁵⁹⁾ KAB 14.649, f. 70 v°.

⁽¹⁶⁰⁾ R 44.703, f. 45.

⁽¹⁶¹⁾ SG 3904, f. 7 v°.

⁽¹⁶²⁾ SG 1528/2, p. 23.

⁽¹⁶³⁾ ABu detailplan 6.

⁽¹⁶⁴⁾ SG 3903, f. 67 v°.

⁽¹⁶⁵⁾ SG 3910, f. 49 v°.

⁽¹⁶⁶⁾ Wauters, 1887, p. 102.

⁽¹⁶⁷⁾ Gem. 1.

⁽¹⁶⁸⁾ KAB 10.246, f. 26.

Fig. 35. — De Kleine Gete aan de Leeuwsebrug.

Valgaar 1 : 1569 *voer orsmael by den valgaer*⁽¹⁶⁹⁾, 1728 *in den hoeck bij die valgaer*⁽¹⁷⁰⁾, aan perceel A 356-357 (zie kaart 3). Valgaar, uit ouder valgader. Val betekent dat de boom van de gaar naar beneden valt.

Valgaar 2 : 1546 *aen die walgaert te wezere*⁽¹⁷¹⁾, 1574 *inde weesersche couter byden valgaer*⁽¹⁷²⁾. Valgaar op de weg naar het Hof van Wezer (zie kaart 13).

Stichel : 1546 *pedeken tot op die stichel vanden beempden*, in het Frans *jusques a la passage des pretz*⁽¹⁷³⁾. In Melkwezer. Mnl. stichel : laag muurtje, afsluiting, omheining. Stichelke is in Hoegaarden nog een straatnaam.

⁽¹⁶⁹⁾ SG 3903, f. 44 v°.

⁽¹⁷⁰⁾ SG 6830.

⁽¹⁷¹⁾ KAB 10.246, f. 25 v°.

⁽¹⁷²⁾ SG 6124, f. 23.

⁽¹⁷³⁾ KAB 10.246, f. 25 v° en 66.

Fig. 36. — De Grote Brug of Maria-Theresiabrug
over de Kleine Gete.

10. Wegen en voetpaden

10.1. TYPE I VERSUS TYPE II

De meeste oude wegbenamingen bestaan uit een omschrijving die beantwoordt aan de formule "appellatief (komende) van A en (gaande) naar B". A is het beginpunt, B het eindpunt. Enkele voorbeelden uit Melkwezer: 1456 *penes viam qua de wesere itur bossche*⁽¹⁾, 25 mei 1500 *den wech die vyt der mergelcuyten gaet te cleynen marlande toe*⁽²⁾, 1546 *by die strate die van Wezere nae Thienen gaet*⁽³⁾, 1546 *dat voetpedeken gaende nae die beempden*⁽⁴⁾, 14 juli 1631 *tsheeren straete gaende wten maelant naer nederlinter*⁽⁵⁾, 1733 *de baene van Leeuwe naer Linter*⁽⁶⁾

appellatief	komende van	beginpunt A	gaande naar	eindpunt B
via wech strate voet pedeken tsheeren straete baene	qua de die vyt der die van - gaende wten van	wesere mergelcuyten wezere - maelant Leeuwe	itur gaet te ... toe naer ... gaet gaende nae naer naer	bossche cleynen marlande Thienen die beempde nederlinter Linter

Soms wordt het eindpunt B (een gemeentenaam) voorop geplaatst. Het bepalend element is niet altijd een adjectief: 1651 *den Linterschen wech*⁽⁷⁾, maar 1845 *Bosch*

(1) KAB 14.649, f. 60 v°.

(2) KAB 10.933, 527.

(3) KAB 10.246, f. 20 v°.

(4) o.c., f. 27.

(5) SG 3889, f. 72 v°.

(6) SG 3885.

(7) KAB 14.652, p. 13.

baen (= Baan naar gemeente Bos)⁽⁸⁾. Frans Claes noemt in zijn artikel "Tiensestraat contra Tienenstraat in Oost-Brabant" de onverbogen vorm type I, de verbogen vorm type II⁽⁹⁾. In de straatnamenlijst van Linter vond ik meestal type I in Eliksemstraat, Geldenakenstraat, Landenstraat, Neerwindenstraat, enz., naast type II in Sint-Truidensesesteenweg.

10.2. ALGEMENE BENAMINGEN

10.2.1. *Openbare wegen*

Gemeen, in het Latijn *communis* of *publicus*, duidt in het algemeen op een openbare weg. Voorbeelden : 1459 *inter communem stratam*, 1461 *communem viam tendentem a busscho versus wesere*, 1462 *juxta publicam stratam dictam de goesenhouensche strate*, 1463 *de gemeyn strate*, 1469 *opde orpbe jnter communem plateam*⁽¹⁰⁾.

's-Herenstraat : 1488 (twee woeninghe) rgt. *sheerenstrate*⁽¹¹⁾, 1546 *sur la rue ou grand chemyn du seigneur*⁽¹²⁾, 1705 *scheeren straete van orsmael naer ouerhespen*⁽¹³⁾, enz. De "straat des heren" is identiek met de gemene weg, niet te verwarren met samenstellingen met heer (zie aldaar).

Plein : 1681 *die pleyne*⁽¹⁴⁾, komt enkel voor als de plaats op de boomgaard bij het Kasteel van Orsmaal, waar de handwerklieden mochten werken.

⁽⁸⁾ ABu.

⁽⁹⁾ Claes : in : Naamk. 1979, p. 145-151.

⁽¹⁰⁾ SG 1520, *passim*.

⁽¹¹⁾ SG 1520, f. 33.

⁽¹²⁾ KAB 10.246, f. 57 v°.

⁽¹³⁾ SG 1528/2, p. 18.

⁽¹⁴⁾ Leenhof nr. 2547.

10.2.2. Gat

Gat : kleine toegangsweg, zoals in 1546 *opt gat vanden merger coute*⁽¹⁵⁾, naam voor de Hopblokstraat naar de Mergelkuit in Wezer, en in 1745 *in het gadt vanden minnenwegh*⁽¹⁶⁾, in Orsmaal.

Aardgat : wegje naar de aard. Circa 1700 bezat Goert Bertens in Melkwezer een huis met hof, grenzend aan *het aertgat van haesenberg*⁽¹⁷⁾.

Stevensgat : 1649 *den wech wt Steuensgat naer weser*⁽¹⁸⁾, 1709 *aen stevens gadt*⁽¹⁹⁾, 1750 *den voetwegh van stevengadt naerden roeden steen* (= weg 15)⁽²⁰⁾. Aan de knik van de huidige Waterhofstraat in Orsmaal, bij het begin van voetweg 15. Stevens is een persoonsnaam, zoals in Hanekeensgat in Hoegaarden.

10.2.3. Kruising van wegen

Kruis : 1687 *onder Orsmael by het Cruijs*⁽²¹⁾, 1738 *het cruys ende den minnenwegh daer door gaende*⁽²²⁾. Kruis duidt op de kruising van Helen-Bosstraat en Minnenweg. Kruis is een ontlening uit het Latijn *crucem*, accusatief van *crux* (lees : crucs). De ontlening gebeurde op een ogenblik dat de *c* voor een *e* reeds als *ts* uitgesproken werd⁽²³⁾.

Kruisstraat : 1586 *tot walsberghen by de cruystraete*⁽²⁴⁾, kruising van wegen aan de Blaasbalg. Ook in Melk-

(15) KAB 10.246, f. 27.

(16) SG 3903, f. 63 v°.

(17) SG 3890.

(18) SG 1522, f. 140 v°.

(19) SG 3900, f. 7.

(20) SG 3903, f. 47 v°.

(21) KAB 1955 Orsmaal.

(22) SG 3903, f. 12.

(23) De Vries, 1971, p. 367.

(24) R 18.687, f. 57 v°.

wezer-Helen : 1397 *supra cruyste* ⁽²⁵⁾, 1777 *op de cruijs straete van Thienen naer Weser gaende* ⁽²⁶⁾, 1847 *Kruisstraet* ⁽²⁷⁾, kruising van weg 1 (nu Lindestraat) en de Galerijstraat.

10.3. DE HOOFDWEGEN VAN ORSMAAL-GUSSENHOVEN

10.3.1. *De Oude Steenweg* [9]

Gussenhoven grenst in het zuiden aan de Romeinseweg, die loopt van Neerhespen naar Velm, aan de percelen B 367 tot B 361 (zie kaart 10). Deze weg gaat verder naar de Kapel het Eikske. Benamingen : **Katsei** : 1620 *iuxta de catsij* ⁽²⁸⁾, 1666 *op die catsije vuyt hespen naer deycken* ⁽²⁹⁾. **Oude Steenweg** : 1514 *sur le vieze voye* ⁽³⁰⁾, 1828 *Oude Steenweg van Neerhespen naer Velm* ⁽³¹⁾. **Langstraat** : 1992-2004 idem ⁽³²⁾.

10.3.2. *De Heerweg* [1]

Oude Romeinse, en misschien ook Karolingische wegen, worden aangeduid met *Heerweg*. Het is oorspronkelijk een weg voor het *heer*, uit Germaans *harja* "leger". Varianten zijn *Heerstraat*, en recenter *Heerbaan*. Weg 1 vormde de gemeenschappelijke grens tussen Orsmaal en Wezer. Al op 10 april 1910 was deze voorheen belangrijkste weg versmald tot 3 meter, terwijl de overschotten werden ver-

⁽²⁵⁾ KAB 3344, f. 60 v°.

⁽²⁶⁾ PV2, 44.

⁽²⁷⁾ Gem. 2.

⁽²⁸⁾ PV1, 12.

⁽²⁹⁾ PV1, 14.

⁽³⁰⁾ KAB 10.160, f. 45.

⁽³¹⁾ K. Meyers.

⁽³²⁾ K. Linter.

kocht⁽³³⁾. Later verdween een groot gedeelte van de weg. Wat overblijft, is de **Lindestraat** (kaart Linter). Zie kaarten 2, 3, 4, 14 en 16. Begin- en eindpunt waren Tienen en Leeuw (recenter Zoutleeuw) en omgekeerd, die men om de beurt kon weglaten. Met de appellatieven baan, grote baan, heerbaan, weg, straat, enz. ontstonden veel varianten voor dezelfde weg. Enkele voorbeelden.

Heerweg: 1470 *supra communem plateam dictam den heerwech tendentem de lewis versus opidum thenense*⁽³⁴⁾, 1546 *den heerwech die lyt van Leeuwe nae thienen*⁽³⁵⁾, 1695 *den heirwech naer thienen*⁽³⁶⁾. In de spelling *heir* dient *i* als verlengingsteken, wat voortleeft in thans verouderd *heirbaan*. Verkeerd is zeker in 1821 *Heirenweg*, dat werd begrepen als dialectisch "aardenweg". Vandaar de vertaling *Grand Chemin de Terre*⁽³⁷⁾.

Heerstraat: 1598 *op die heerstrate achter weser*⁽³⁸⁾.
Heerbaan: 1627 *op de heerbaene gaende van Leewe naer thienen*⁽³⁹⁾, circa 1650 *aenden heerbane*⁽⁴⁰⁾, 1729 *Heerbane van sautleeuw naer thienen*⁽⁴¹⁾, 1735 *de Heijerbaene naer thienen*⁽⁴²⁾. **(Grote) Baan**. Met dezelfde betekenis: 1600 *die baene van thienen naer leeuw*⁽⁴³⁾, 1656 *de groote baene van Tienen op Leuw*⁽⁴⁴⁾, 1786 *Baene van Thienen naer Sout-Leeuw*⁽⁴⁵⁾.

⁽³³⁾ Gem. 3.

⁽³⁴⁾ SG 1520, f. 16 v°.

⁽³⁵⁾ KAB 10.246, f. 9 en 9 v°.

⁽³⁶⁾ Jacobs 4, f. 2.

⁽³⁷⁾ Tab. B 1821.

⁽³⁸⁾ SG 3891, f. 3.

⁽³⁹⁾ SG 1521, f. 35.

⁽⁴⁰⁾ SG 3904, f. 8 v°.

⁽⁴¹⁾ Dal 12/5, p. 66.

⁽⁴²⁾ KAB 3505, nr. 6.

⁽⁴³⁾ KAB 10.951, f. 2.

⁽⁴⁴⁾ K. Park.

⁽⁴⁵⁾ KPH 2345.

10.3.3. *Van Leeuw naar Hespen [2,7]*

Door de aanleg van de Sint-Truidensesteenweg is de weg van Helen of Zoutleeuw naar Overhespen onderbroken. Weg nummer 2, ten noorden van de Steenweg, heet in 1911 *Heelenboschstraat* ⁽⁴⁶⁾, nu geschreven *Helen-Bosstraat*; het zuidelijke deel, nummer 7, heeft twee namen : *Overhespenstraat* en verder *Geldenakenstraat* ⁽⁴⁷⁾.

Als begin- en eindpunt komen voor : Hespen of Overhespen, Leeuw of Zoutleeuw, en de "tussenstations" Gussenhoven, Orsmaal en Helen. De gebruikte appellatieven zijn : baan, straat of 's-herenstraat en weg. Soms wordt A of B weggelaten (type : Weg naar Helen). Combinaties met deze elementen leveren ons vlug een 50-tal namen op voor één enkele straat. Ik geef slechts enkele voorbeelden : 1456 *viam qua itur de helene ad orsmale* ⁽⁴⁸⁾, 1569 *op die strate van orsmael na heelen* ⁽⁴⁹⁾, 1590 *op de groenstraet comende vuijt Ouerhespen naer Guessenhouen* ⁽⁵⁰⁾, 1600 *den wech van orsmael naer heelen* ⁽⁵¹⁾, 1709 *op die baene van orsmael naer heelen* ⁽⁵²⁾, 1756 *le grand chemin de hespen a lieau* ⁽⁵³⁾, 1773 *de straete van overhespen naer Gussenhouen* ⁽⁵⁴⁾, enz.

Het type II is bijna volledig uit de naamgeving verdwenen : 1462 *de goesenhouensche strate* ⁽⁵⁵⁾, 1546 (op het einde) *vander Osmaelcher straten* (met Limburgse -

⁽⁴⁶⁾ Gem. 20.

⁽⁴⁷⁾ K. Linter.

⁽⁴⁸⁾ SG 1520, f. 1.

⁽⁴⁹⁾ SG 3903, f. 71 v°.

⁽⁵⁰⁾ R 18.691, f. 35.

⁽⁵¹⁾ KAB 10.951, f. 2 v°.

⁽⁵²⁾ SG 3900, f. 14.

⁽⁵³⁾ K. Naveau i.

⁽⁵⁴⁾ SG 819, f. 24.

⁽⁵⁵⁾ SG 1520, f. 8.

er!)⁽⁵⁶⁾, 1821 *Overhespenschen wegh*⁽⁵⁷⁾, 1828 *Heelsche baen*⁽⁵⁸⁾, naast 1856 *Heelenschebaen*⁽⁵⁹⁾.

10.3.4. De Tiense Heerweg [16,19]

De weg van de Helen-Bosstraat naar het voetbalveld S.C. Orsmaal is het begin van weg 16. Eertijds liep deze weg verder richting Wommersom als nummer 19. Dit was een zeer belangrijke weg die aansloot bij de Heerweg van Leeuw naar Tienen (nr. 1). Op de kaart van de Parkabdij heet de weg *baene van Tienen naer Orsmael*⁽⁶⁰⁾.

Begin- en eindpunt in de wegomschrijvingen zijn Tienen, Wommersom en Orsmaal. Enkele voorbeelden : 1330 *in via qua itur thenis*⁽⁶¹⁾, 1460 *juxta viam tendentem ab orsmale versus [opidum] thenense*⁽⁶²⁾, 1546 *op den wech die gaet vuyt osmale nae wommersom*⁽⁶³⁾. Dikwijls wordt Tienen als adjectief vooropgeplaatst (type II) : 1560 *opde thiensche strate*⁽⁶⁴⁾, 1624 *op den thienschen wech*⁽⁶⁵⁾. Niet zelden komt als appellatief Heerweg voor : 1383 *inden ondersten heerwech*⁽⁶⁶⁾, 1586 *bouen den cleynen heerwech*, in oppositie tot *den grooten heerwech* of weg 1⁽⁶⁷⁾, 1735 *op de heerbaene van orsmael naer thienen*⁽⁶⁸⁾.

⁽⁵⁶⁾ KAB 10.246, f. 7.

⁽⁵⁷⁾ Tab. B 1821.

⁽⁵⁸⁾ K. Meyers.

⁽⁵⁹⁾ Gem. 16.

⁽⁶⁰⁾ K. Park 38.

⁽⁶¹⁾ KAB 14.649, f. 70 v°.

⁽⁶²⁾ SG 1520, f. 40.

⁽⁶³⁾ KAB 10.246, f. 2.

⁽⁶⁴⁾ R 44.709, f. 75.

⁽⁶⁵⁾ PV2, 11.

⁽⁶⁶⁾ KAB 10.934bis, f. 17 v°.

⁽⁶⁷⁾ R 18.687, f. 56 en 59 v°.

⁽⁶⁸⁾ SG 3903, f. 45.

Recent is *Vondermanstraet*, in 1845 zo genoemd naar het veld Vonderman⁽⁶⁹⁾. Popp schrijft *Vonderman weg*.

10.3.5. *De nieuwe Kassei naar Sint-Truiden*

De *nieuwe casseijde* van Tienen naar Sint-Truiden in 1733 sneed een aantal panden in twee. Directeur Lardinois, vertegenwoordiger van de gedeputeerden van Brabant, stuurde op 6 november 1733 een brief naar Orsmaal om de geleden schade te taxeren. Op 2 december 1733 stelden meier, schepenen en leenmannen van het Hof ten Steen een antwoord op. De weg sneed een stuk weg uit het Hof van heer Wolfs. De schade beliep 1200 gulden. Ook de pastoor leed schade, niet alleen aan fruitbomen en vruchten, maar ook om *carelle [= karelen] te backen in het voors. goet* en voor het *doorsnijden van de Revier vande groote brugghe*. Vervolgens liep de weg door het goed van Joris Lenaers (B 234 e.v.) en door een weide (B 233). Ook werden er bomen gekapt bij Francis Mues.

De nieuwe weg veroorzaakte een omwenteling in de gemeenschap van Orsmaal-Gussenhoven. Al vlug werd de nieuwe ader belangrijker dan de twee dorpskernen. Er kwamen hotels, herbergen en particuliere woningen langs de Kassei, die tevens zorgden voor een betere bereikbaarheid van de markten in Tienen en Sint-Truiden. Zoutleeuw had de weg liever niet zien komen en bleef zo ver van de nieuwe trafiek die meer welvaart bracht.

Naast Kassei werd Steenweg het meest gebruikte woord, met als begin- en eindpunt Tienen en Sint-Truiden. Uiteindelijk werd Sint-Truiden als adjectief vooropge-

⁽⁶⁹⁾ ABu 1845.

plaatst : *Sint-Truidensesteenweg*⁽⁷⁰⁾, de enige en recente benaming van het type II. Enkele voorbeelden :

Kassei : 1733 *de nieuwe casseijde van thienen naer st : truyden*⁽⁷¹⁾, 1746 (de weg van Orsmaal) *naer de catseijde*⁽⁷²⁾. **Steenweg** : 1733 *den steenwegh*⁽⁷³⁾, 1777 *den steenwegh van Thienen op St Truyen*⁽⁷⁴⁾. **Grote Steenweg** : 1888 *Grooten steenweg*⁽⁷⁵⁾.

10.4. ANDERE WEGEN IN ORSMAAL

10.4.1. Wegen in sectie A

[20] **Walsbergenstraat**. Weg 20, van Overhespen naar Walsbergen onder Wommersom, liep gedeeltelijk op grondgebied Wommersom. Grotendeels afgeschaft op 10 april 1910⁽⁷⁶⁾. Met omschrijvingen : 1459 *die straete daermen van walsberge gheet touerhespen*⁽⁷⁷⁾, 1828 *Weg van Overhespen naer Wommersom*⁽⁷⁸⁾. Met vooropplaatsing van de lokaliteit : 1821 *Walsbergschen weg*⁽⁷⁹⁾, 1992 *Walsbergenstraat*⁽⁸⁰⁾.

[17] **Bosstraat** : 1784 *de Bosch straete*⁽⁸¹⁾, 1992 *Bosstraat*⁽⁸²⁾. Weg 17 loopt van Gussenhoven naar het Walsbergbos. In de analytische omschrijvingen komen als begin- en eindpunt voor : Wommersom, Walsberg en

⁽⁷⁰⁾ K. Linter 1992, 2004.

⁽⁷¹⁾ SG 3910, f. 49-49 v°.

⁽⁷²⁾ SG 3903, f. 9.

⁽⁷³⁾ SG 3903, f. 57.

⁽⁷⁴⁾ SG 3908, f. 370.

⁽⁷⁵⁾ Gem. 18.

⁽⁷⁶⁾ Gem. 3.

⁽⁷⁷⁾ KAB 14.650, f. 45 v°.

⁽⁷⁸⁾ K. Meyers.

⁽⁷⁹⁾ Tab. B 1821.

⁽⁸⁰⁾ K. Linter 1992, niet op kaart 2004.

⁽⁸¹⁾ KPH 2345.

⁽⁸²⁾ K. Linter.

Gussenhoven. Voorbeelden : 1459 *die straete daer men gheet van walsberghe te goesenhouen wert* ⁽⁸³⁾, 1569 *op die strate wt guesenouen na walsberge* ⁽⁸⁴⁾, 1709 *die baene van wommersom* ⁽⁸⁵⁾, enz. **Groenstraat** : 1546 *die groen strate te meylboem wert* ⁽⁸⁶⁾, 1733 *aen de groene straet tusschen walsberghen ende guessenhoven* ⁽⁸⁷⁾, 1821 *Groene weg* ⁽⁸⁸⁾, enz. **Walsbergstraat** : 1569 *op die walsbergestraete* ⁽⁸⁹⁾.

[18, 16] **Valgaarstraat** : 1546 (kouter beginnende) *aende walgaert strate* ⁽⁹⁰⁾, 1570 *aende valgaerstrate* ⁽⁹¹⁾, enz. Was een aftakking van de weg van Gussenhoven naar Melkwezer (nr. 16), maar blijkt de ligging van de percelen van de Tiense Armentafel en het Begijnhof, ook het eerste deel van weg 16. Nu zonder naam. Vroeger ook bekend met omschrijvingen : 1546 *opden wech die van Orsmale nae Walsbergen gaet* ⁽⁹²⁾.

Het tweede deel van weg 16 liep van Orsmaal naar de Mergelkuit in Melkwezer. Dit gedeelte is verdwenen. In de omschrijvingen is het beginpunt meestal Orsmaal, het eindpunt Wezer, of omgekeerd, en dit in talrijke variaties. Voorbeelden : 1569 *by den valgaer rgt. den wech van orsmaal naer walsberge [= nr. 18] ende weser [= 16, 2e deel]* ⁽⁹³⁾, 1569 *den wech nae die mergelcute* ⁽⁹⁴⁾, 1669 *Den voetwech van*

⁽⁸³⁾ KAB 14.650, f. 45 v°.

⁽⁸⁴⁾ SG 3903, f. 138.

⁽⁸⁵⁾ SG 3900, f. 8 v°.

⁽⁸⁶⁾ KAB 10.246, f. 4 v°.

⁽⁸⁷⁾ SG 3885.

⁽⁸⁸⁾ Tab. B 1821.

⁽⁸⁹⁾ SG 3903, f. 49.

⁽⁹⁰⁾ KAB 10.246, f. 2.

⁽⁹¹⁾ SG 1520/2, f. 5.

⁽⁹²⁾ KAB 10.246, f. 2 v°.

⁽⁹³⁾ SG 3903, f. 44.

⁽⁹⁴⁾ SG 3903, f. 35 v°.

Orsmael naer Weser⁽⁹⁵⁾, 1828 *Weg van Gussenhoven naer Melckweser*⁽⁹⁶⁾.

[6] **Waterhofstraat** : 1992 idem, zo genoemd naar het bijna verdwenen Waterhof in Melkwezer⁽⁹⁷⁾. In de oude omschrijvingen zijn begin- en eindpunt Orsmaal en Wezer : 1695 *opden wech van orsmael naer weser*⁽⁹⁸⁾, 1735 *die baen van orsmael naer weser*⁽⁹⁹⁾, 1828 *Weg van Orsmaal Gussenhoven naer Melkwezer*⁽¹⁰⁰⁾.

[15] **Marie Roosestraat** : 1828 *Marie Roose Straet*⁽¹⁰¹⁾, 1846 *Marie Roosestraat*⁽¹⁰²⁾. Weg 15 is de verbinding tussen de Waterhofstraat en de Lindestraat, nog bestaande maar niet meer aangeduid op de kaart van Linter. De naam herinnert aan Maria Rosa Domville, circa 1731 vermeld in de ledenlijst van de Broederschap van het Alderheiligste Sacrament⁽¹⁰³⁾. Gewoonlijk wordt de weg omschreven : 1705 *den voetwech uyt orsmael naer den kabersch*⁽¹⁰⁴⁾, 1750 *den voetwegh van stevengadt naer den roeden steen*⁽¹⁰⁵⁾.

[14] **Minnenweg** : 1457 *jnden minnenwech*⁽¹⁰⁶⁾, 1705 *byden menenwecht*⁽¹⁰⁷⁾, 1709 *den minnewegh*⁽¹⁰⁸⁾, 1846 *Minneweg*⁽¹⁰⁹⁾. Zelden komt een omschrijving voor : 1569 *op den wech van orsmael naer trot te gaen*⁽¹¹⁰⁾. Minnen is een

⁽⁹⁵⁾ K. AT, f. 45 v°.

⁽⁹⁶⁾ K. Meyers.

⁽⁹⁷⁾ K. Linter.

⁽⁹⁸⁾ Jacobs 4, f. 1.

⁽⁹⁹⁾ SG 3903, f. 38 v°.

⁽¹⁰⁰⁾ K. Meyers.

⁽¹⁰¹⁾ K. Meyers.

⁽¹⁰²⁾ ABu.

⁽¹⁰³⁾ KAB 30.948.

⁽¹⁰⁴⁾ SG 1528/2, p. 38.

⁽¹⁰⁵⁾ SG 3903, f. 47 v°.

⁽¹⁰⁶⁾ SG 1520, f. 3.

⁽¹⁰⁷⁾ SG 1528/2, p. 21.

⁽¹⁰⁸⁾ SG 3900, f. 9 v°.

⁽¹⁰⁹⁾ ABu.

⁽¹¹⁰⁾ SG 3903, f. 72.

persoonsnaam. Minne als watergeest, te vergelijken met nekker, is niet erg waarschijnlijk. Weg 14 liep eertijds van de Helen-Bosstraat naar Helen, maar is nu verdwenen. In dit veld ligt wel een nieuwe verkavelingsweg zonder naam.

10.4.2. Straten in de kern van Gussenhoven

[13] **Dorpstraat** : 1846 *Dorpsstraat*⁽¹¹¹⁾, 1911 *Dorpstraat*⁽¹¹²⁾. Vervangen door **Korteweg**, **Nieuwstraat** en **Oude Kerkstraat** langs de verdwenen kerk van Gussenhoven.

[27] **Geetweg** : 1846 idem⁽¹¹³⁾. Wegje van de Oude Kerkstraat naar de Gete, nog bestaande maar niet aangegeven op de kaart van Linter.

Fig. 37. – De Geetweg voorbij het Tafelhof in juni 2003.

⁽¹¹¹⁾ ABu.

⁽¹¹²⁾ Gem. 20.

⁽¹¹³⁾ ABu.

[12] **Ezelsbaan** : 1846 *Ezelsbaen*⁽¹¹⁴⁾, 1901-1910 *Ezelsbaan*⁽¹¹⁵⁾. Straat van de Helen-Bosstraat naar de Steenweg. In het verlengde van deze weg liep eertijds het **Ezel(s)pad**, namelijk naast de percelen A 389, A 390, A 391, enz. tot aan de Vondermansweg. Niet meer aangeduid in de Atlas der Buurtwegen. Oude vormen : 1546 *dat eesel pat nae walsberghe, le chemyn quondict le chemyn dasne*⁽¹¹⁶⁾, 1569 *opt eeselpadt*⁽¹¹⁷⁾, 1603 *aen d'eselspat*⁽¹¹⁸⁾, 1735 *het Eselspadt*⁽¹¹⁹⁾.

[12,28] **Molenpad/-weg** : 1586 *het molenpayken*⁽¹²⁰⁾, 1821 *Sentier dit Molenweg*⁽¹²¹⁾. Dit pad bestaat nog tot aan de Gete, maar is niet aangeduid op de kaart van Linter. De naam herinnert aan de eerste molen op de Gete. Het voetpad [28] liep door de Gussenhovenweiden naar de Hespensesteeg 25. Tevens was er een korte weg tussen de Weg van Dormaal naar Neerhespen (nr. 24) en de Oude Steenweg 9. In 1623 heette voetpad 28 : *het voetpat naer nederhespen*⁽¹²²⁾.

[8] **Galgestraat** : 1810 *de galgestraete*⁽¹²³⁾, 1992-2004 *Galgenstraat*⁽¹²⁴⁾, nu identiek met de Kleine Galgestraat. Door de aanleg van de Sint-Truidensesteenweg werd weg 8 gesplitst, vandaar de kwalificatie klein/groot. De Grote Galgestraat is heden een veldweg zonder naam. Oude

⁽¹¹⁴⁾ ABu.

⁽¹¹⁵⁾ Gem. 19, blad 144.

⁽¹¹⁶⁾ KAB 10.246, f. 2 en 34.

⁽¹¹⁷⁾ SG 3903, f. 25 v°.

⁽¹¹⁸⁾ SG 1520/2, f. 27.

⁽¹¹⁹⁾ SG 3903, f. 15 v°.

⁽¹²⁰⁾ R 18.687, f. 51 v°-52.

⁽¹²¹⁾ Tab. B 1821.

⁽¹²²⁾ SG 3, f. 49.

⁽¹²³⁾ KAB 30.947, f. 4.

⁽¹²⁴⁾ K. Linter.

vormen : 1828 *Kleyne Galge Straet, Grootte Galge straet*⁽¹²⁵⁾,
1890-1900 *Kleine Galgestraat*⁽¹²⁶⁾.

Fig. 38. – De begroeide Molenweg naar de Gete in juni 2003.

10.4.3. *Straten in de kern van Orsmaal*

[10] **Dorpsweg** : 1821 *Dorpsweg*⁽¹²⁷⁾, circa 1850 *Dorpsweg*⁽¹²⁸⁾. Straat van Helen-Bosstraat, kronkelend naar de Steenweg. Nu : 1) **3de Regiment Lansiersstraat**, als herinnering aan de Slag van Orsmaal; 2) gedeeltelijk **Paardskerkhofstraat**, 3) **Oude Dorpsstraat**, en 4) een nieuw gedeelte langs de Gete naar de Steenweg⁽¹²⁹⁾. De Oude Dorpsstraat richting Dormaal komt dikwijls voor als **Zegerstraat** : 1400 *iuxta pontem ... zegerstrate*⁽¹³⁰⁾,

⁽¹²⁵⁾ K. Meyers.

⁽¹²⁶⁾ Gem. 18.

⁽¹²⁷⁾ Tab. B 1821.

⁽¹²⁸⁾ K. Popp.

⁽¹²⁹⁾ K. Linter.

⁽¹³⁰⁾ R. 44.700, f. 36.

1560 *jnde zeghers strate*⁽¹³¹⁾. Het eerste lid is een persoonsnaam, vgl. 1574 Willem Segers⁽¹³²⁾.

[21] **Kapelstraat**: 1992 idem, voorheen **Begijnhofstraat**: 1846 *Beggynhofstraet*⁽¹³³⁾, 1911 *Begijnhofstraet*⁽¹³⁴⁾.

[11] **Paardskerkhofstraat**: 1846 *Peerdskerkhof*⁽¹³⁵⁾, circa 1850 *Peerdskerkhof weg*⁽¹³⁶⁾, 1856 *Peerdskerkhofstraet*⁽¹³⁷⁾. Vroeger **Eikstraat**: 1656 *Die eyke straet*⁽¹³⁸⁾, 1667 *op de eyckstraet*⁽¹³⁹⁾..

Fig. 39. — Orsmaal met rechts het begin van de Paardskerkhofstraat.

(131) R 44.709, f. 74 v°.

(132) SG 6055.

(133) ABu.

(134) Gem. 20.

(135) ABu.

(136) K. Popp.

(137) Gem. 16.

(138) K. Park 38.

(139) SG 1523, f. 148 v°.

[22] **Molensteeg** : 1602 *die meulenstege*⁽¹⁴⁰⁾, 1709 *die Gete ende die Molenstege*⁽¹⁴¹⁾, 1800 *de Molenstege*⁽¹⁴²⁾. Nog bestaand steegje van 3de Reg. Lansiersstraat naar de Paardskerkhofstraat, maar niet aangeduid op de kaart van Linter. Andere varianten met molen : 1596 *die molen straete*⁽¹⁴³⁾, ca. 1630 *byde molen rgt. d'moelenstraetken*⁽¹⁴⁴⁾, 1846 *Molenweg*⁽¹⁴⁵⁾.

Bornsteeg : 25 mei 1500 *byde bornsteghe*⁽¹⁴⁶⁾, 1750 *die borne steghe*⁽¹⁴⁷⁾. Verdwenen steegje naar de Sint-Petersborn, naast de Pastorie tussen B 198-199 en B 194-198 (zie kaart 8). Met de naam van de heilige : 1698 *peeters bon straetken*⁽¹⁴⁸⁾, 1734 *die stege naer sinte peeters borne*⁽¹⁴⁹⁾. Deze weg staat niet aangeduid in de Atlas der Buurtwegen.

10.4.4. Wegen in sectie B

[26] **Neerhespenseweg** : 1846 *Neerhespensche weg*⁽¹⁵⁰⁾, 1911 *Neerhespenschestraat*⁽¹⁵¹⁾. Voorheen de weg van de Dorpstraat naar Neerhespen, nu deel van de Korte-weg die aansluit bij de Landenstraat.

Landenstraat : 1937 *Steenweg van Landen*⁽¹⁵²⁾, 1992-2004 *Landenstraat*⁽¹⁵³⁾. Nieuwe verbinding tussen de Gel-

⁽¹⁴⁰⁾ SG 1520/2, f. 24 v°.

⁽¹⁴¹⁾ SG 3900, f. 7.

⁽¹⁴²⁾ KAB 3770, p. 25.

⁽¹⁴³⁾ SG 1520/2, f. 6.

⁽¹⁴⁴⁾ R 44.710, nr. 29.

⁽¹⁴⁵⁾ ABu.

⁽¹⁴⁶⁾ KAB 10.933, 527.

⁽¹⁴⁷⁾ PV2, 3.

⁽¹⁴⁸⁾ SG 1527, f. 24.

⁽¹⁴⁹⁾ SG 3903, f. 22.

⁽¹⁵⁰⁾ ABu.

⁽¹⁵¹⁾ Gem. 20.

⁽¹⁵²⁾ Aangepaste kaart Meyers 1937.

⁽¹⁵³⁾ K. Linter.

denakenstraat 7 en de Neerhespenseweg 26, dwars door perceel B 492.

[25] **Hespensesteeg**: 1828 *Hespessche Steeg*⁽¹⁵⁴⁾, 1884 *Hespensche steeg*⁽¹⁵⁵⁾. Straatje tussen de Langstraat en de Boomgaardstraat, maar op de plattegrond van Linter zonder naam. In oudere omschrijvingen is Hesperen of Neerhespen meestal het merkpunt. Het appellatief is steeg, minder frequent straat of weg. Enkele voorbeelden: 1624 *het straecken van neerhespen naer orsmael*⁽¹⁵⁶⁾, 1650 *den wegh oft stege vuyt hespen naer die leeuwbrugge*⁽¹⁵⁷⁾, 1669 *De straete van Hesperen naer de Scherpbempden*⁽¹⁵⁸⁾, 1723 *den wegh naer hespen*⁽¹⁵⁹⁾, 1780 *de stege van Neerhespen naer Dormael*⁽¹⁶⁰⁾. Zeldzaam is **Zwartveldsteeg**: 1709 *op die swertveltstege*⁽¹⁶¹⁾.

[24] **Weg naar Dormaal**. De verdwenen weg 24 liep doorheen het Zwartveld, van Neerhespen naar Dormaal. Voorbeelden: 1546 *op den wech die van hespen nae dormale gaet*⁽¹⁶²⁾, 1569 *die wech van dormael nae neerhespen*⁽¹⁶³⁾, 1623 *tvoetpat van nederhespen naer de schythaegen*⁽¹⁶⁴⁾, 23 februari 1695 *die baen van hespen naer dormael*⁽¹⁶⁵⁾.

[3] **Boomgaardstraat**: 1911 *Boomgaardstraat*⁽¹⁶⁶⁾. Straat van de Sint-Truidensesteenweg naar Neerlanden aan de grens met Dormaal. Vervorming van Bogaarden.

⁽¹⁵⁴⁾ K. Meyers.

⁽¹⁵⁵⁾ AW 1884.

⁽¹⁵⁶⁾ SG 1528/2, p. 36.

⁽¹⁵⁷⁾ SG 3904, f. 7 v°.

⁽¹⁵⁸⁾ K. AT, perceel 6.

⁽¹⁵⁹⁾ SG 3903, f. 15.

⁽¹⁶⁰⁾ SG 1524, f. 23.

⁽¹⁶¹⁾ SG 3900, f. 25.

⁽¹⁶²⁾ KAB 10.246, f. 29.

⁽¹⁶³⁾ SG 3903, f. 42 v°.

⁽¹⁶⁴⁾ SG 3, f. 50 v°.

⁽¹⁶⁵⁾ SG 1528/3, p. 5.

⁽¹⁶⁶⁾ Gem. 20.

Het klooster van de Bogaarden in Zoutleeuw had verscheidene eigendommen naast de straat, onder Dormaal. Oudere benamingen zijn : **Bogaardenstraat**, 1656 *de bogaerde straet*⁽¹⁶⁷⁾, en **Bogaardenbeemdstraat**, 1828 *Weg van Orsmael naar Neerlanden genaemd Begaerde Bempt*⁽¹⁶⁸⁾, 1856 *Bogaerdebemptdestraet*⁽¹⁶⁹⁾. Ook omschrijvingen zijn talrijk, zoals in 1546 *opt voetpat dat van orsmale nae nederlanden gaet*⁽¹⁷⁰⁾, 1718 *den vaerbaen van de Leeuw brugh naer panbrugghen*⁽¹⁷¹⁾, en 1730 *den wecht van orsmael naer neerlanden*⁽¹⁷²⁾.

[4] **Walenstraat** : 1828 *De Waele Straet*⁽¹⁷³⁾, 1937 *Waelen Weg*⁽¹⁷⁴⁾. Walenwegen verwijzen niet altijd naar Walonië, vgl. de Walenweg van Helen-Bos naar Neerlinter op de kaart van Guiot in 1828. Voor weg 4, op de grens met Dormaal, komen ook omschrijvingen voor : 1456 *supra stratam qua de orsmale itur versus pambrugghen*⁽¹⁷⁵⁾, 1650 *die straet vuyt orsmael naer panbrugghen*⁽¹⁷⁶⁾, 1650 *den wegh vyt orsmael naer landen*⁽¹⁷⁷⁾, 1734 *den wegh van orsmael naer de scheythaghe ofte neerlanden*⁽¹⁷⁸⁾. Panbruggen is een gehucht onder Neerlanden.

[5] **Kleine Getestraat** : 1992-2004 *Kleine Getestraat*⁽¹⁷⁹⁾. Idyllische straat van de Leeuwsebrug, langs de Gete, naar Helen-Bos. Eeuwenlang heette deze weg

⁽¹⁶⁷⁾ K. Park 38.

⁽¹⁶⁸⁾ K. Meyers.

⁽¹⁶⁹⁾ Gem. 16.

⁽¹⁷⁰⁾ KAB 10.246, f. 29.

⁽¹⁷¹⁾ SG 1528, f. 128 v°.

⁽¹⁷²⁾ SG 3909, f. 69.

⁽¹⁷³⁾ K. Meyers.

⁽¹⁷⁴⁾ Aangepaste kaart Meyers 1937.

⁽¹⁷⁵⁾ KAB 14.659, f. 26 v°.

⁽¹⁷⁶⁾ SG 3904, f. 6 v°.

⁽¹⁷⁷⁾ SG 3904, f. 7 v°.

⁽¹⁷⁸⁾ SG 3903, f. 22.

⁽¹⁷⁹⁾ K. Linter.

Geetstraat : 1370 *in de ghetete strate*⁽¹⁸⁰⁾, 1400 *in de gheetstrate*⁽¹⁸¹⁾, enz. en nog in 1911 *Geetstraat*⁽¹⁸²⁾.

[23] Donkerstraat : 1709 *aen die doncker straet*⁽¹⁸³⁾, 1864 *de Donkersteeg*⁽¹⁸⁴⁾. Aftakking van de Geetstraat naar Dormaal, tussen de percelen B 32 en B 34 (zie kaart 11). Het straatje bestond al in 1324 : *stratam ... per quam itur de orsmale ad dormale*⁽¹⁸⁵⁾.

10.5. VOETPADEN IN ORSMAAL

In 1669 liep een voetpad van oost naar west door het perceel A 389 van de Tiense Armentafel : *t'voetpad van Orsmael naer Thienen*⁽¹⁸⁶⁾. Dit voetpad komt niet meer voor in de Atlas der Buurtwegen. Sedertdien verdwenen nog meer voetpaden.

[29] Broekstraat : 26 januari 1595 *die broeck straete*⁽¹⁸⁷⁾, 1850 *Broek wegel*⁽¹⁸⁸⁾. Verdwenen voetpad in de vorm van een accolade in het Broek, tussen de Helen-Bosstraat en de Oude Dorpsstraat, nog duidelijk zichtbaar op de kaart van Ferraris. Afschaft op 12 januari 1906⁽¹⁸⁹⁾. Het voetpad komt ook voor met steeg in : 1650 *den vorgelaere born steeg*⁽¹⁹⁰⁾, 1723 *die steghe naer het Broeck*⁽¹⁹¹⁾.

⁽¹⁸⁰⁾ R 44.699, f. 28.

⁽¹⁸¹⁾ R 44.700, f. 35.

⁽¹⁸²⁾ Gem. 20.

⁽¹⁸³⁾ SG 3900, f. 7.

⁽¹⁸⁴⁾ ABu.

⁽¹⁸⁵⁾ KAB 14.649, f. 26.

⁽¹⁸⁶⁾ K. AT f. 45, perceel 2.

⁽¹⁸⁷⁾ SG 1520/2, f. 3 en 9.

⁽¹⁸⁸⁾ K. Popp.

⁽¹⁸⁹⁾ Gem. 3.

⁽¹⁹⁰⁾ SG 3904, f. 5 v°.

⁽¹⁹¹⁾ SG 3903, f. 12.

[30] **Kapelvoetweg** : 1846 idem⁽¹⁹²⁾. Afschaft op 12 januari 1906. Dit voetpad liep van de Witte Kapel naar het Stevensgat, aan de huidige Waterhofstraat. Voorheen was het Schutterhuis een merkpunt : 1588 *op den voetpat gaende vanden schutterhuyse achter wouter hamers hoff naer wesere*⁽¹⁹³⁾.

[31] **Voetpad naar Helen** : 1735 *het voetpat van orsmael naer Heelen*⁽¹⁹⁴⁾. Verdwenen voetpad aan de noordzijde van de Helen-Bosstraat, van deze straat in een boog naar dezelfde straat. Afschaft op 12 januari 1906. Na klacht besliste de raad om een deel niet af te schaffen, om een uitgang te geven aan landbouwer Ryckmans⁽¹⁹⁵⁾.

[32] **Voetpad naar Melkwezer** : 1846 (*Sentier*) *de Gussenhoven à Melckweser*⁽¹⁹⁶⁾. Verdwenen voetpad van de Helen-Bosstraat (tegenover de Ezelsbaan) naar weg 16. Afschaft op 12 januari 1906.

[33] **Kerkweg** : 1846 *Kerkweg*⁽¹⁹⁷⁾. Verdwenen wegje doorheen de boomgaard B 182bis naar het kerkhof, niet aangeduid op de kaart van Popp (zie kaart 8).

[34] **Kerkbaan** : 1821 *Kerkbaen*⁽¹⁹⁸⁾. Nog bestaande weg van 3de Regiment Lansiersstraat, rond de kerk, naar de Sint-Truidensesteenweg.

[35] **Wezerspedeken** : 1546 *aen weserghe pedyken, a la piechette de wesere*⁽¹⁹⁹⁾, 1850 *Melckweser wegel*⁽²⁰⁰⁾. Verdwenen voetpad van het pachthof Borgers (A 209) naar de Waterhofstraat (zie kaart 2). Gewoonlijk komen omschrij-

(192) ABu.

(193) R 18.689, f. 41.

(194) SG 3903, f. 13 v°.

(195) Gem. 3.

(196) ABu.

(197) ABu.

(198) Tab. B 1821.

(199) KAB 10.246, f. 5 v° en 40.

(200) K. Popp.

vingen voor, met de merkpunten Orsmaal en Wezer : 1460 *juxta semitam tendentem ab orsmale usque wesere*⁽²⁰¹⁾, 1569 *aen t voetpat van orsmael na weser gaende*⁽²⁰²⁾. In de volksmond heette het voetpad het **Bedelaarsbaantje**⁽²⁰³⁾.

Opmerking. In 1586 bezat Jan van Hoebroeck de helft van de grote dries *by Ramers pedeken*⁽²⁰⁴⁾, in 1587 geschreven *by Reymers pedeken*⁽²⁰⁵⁾. Niet gelokaliseerd. Het eerste lid is een persoonsnaam.

10.6. DE HOOFDWEGEN VAN MELKWEZER

10.6.1. *De Linterseweg*

De Heerweg nummer 1 maakte de grens uit tussen Melkwezer en Orsmaal. Ik heb deze weg besproken onder Orsmaal.

[2] **Linterseweg** : 1651 *den Linterschen wech*⁽²⁰⁶⁾, 1820-1845 *Linterschen weg*⁽²⁰⁷⁾. Straat op de grens tussen Wezer en Helen-Bos, richting Neerlinter. Nu een deel van de Stationsstraat, en een ander nog bestaand deel zonder naam. In de omschrijvingen is Neerlinter een merkpunt : 14 juli 1631 *tsheeren straete gaende wten maelant naer nederlinter*⁽²⁰⁸⁾, 1786 *Baene van Weser naer Neerlinter*⁽²⁰⁹⁾. Soms is Stautenborg het eindpunt : 1733 *den wegh van Heelen naer Stautenborgh*⁽²¹⁰⁾.

⁽²⁰¹⁾ SG 1520, f. 40.

⁽²⁰²⁾ SG 3903, f. 41 v°.

⁽²⁰³⁾ Roumieux, p. 51.

⁽²⁰⁴⁾ R 18.687, f. 60.

⁽²⁰⁵⁾ R 18.688, f. 53 v°.

⁽²⁰⁶⁾ KAB 14.652, p. 13.

⁽²⁰⁷⁾ ABu 1820 en 1845.

⁽²⁰⁸⁾ SG 3889, f. 72 v°.

⁽²⁰⁹⁾ KPH 2345.

⁽²¹⁰⁾ SG 3885, f. 2.

10.6.2. De Dorpsstraat

[3] Dorpsstraat, -weg : 1820 *Dorpsweg*⁽²¹¹⁾, 1847 *Dorpstraet*⁽²¹²⁾, 1990-2004 *Dorpsstraat*⁽²¹³⁾. Deze straat begint aan de Linterseweg, doorkruist het hele dorp en voegt zich bij de vroegere Heerweg nabij de Blaasbalg. Nu : Groenstraat, Galerijstraat, Dorpsstraat en een deel zonder naam.

Fig. 40. – De Dorpsstraat in Melkwezer.

Groenstraat : 1992-2004 idem. Deel van de vroegere Dorpsweg aan de Winkel. **Galerijstraat** : 1847 *Gallereystraat*⁽²¹⁴⁾, 1932 *Galerijstraat*⁽²¹⁵⁾. De Galerijstraat is ook het verbrede deel van het Voetpad naar Leeuw nummer 15

⁽²¹¹⁾ ABu 1820.

⁽²¹²⁾ Gem. 2.

⁽²¹³⁾ K. Linter.

⁽²¹⁴⁾ Gem. 2.

⁽²¹⁵⁾ Hendrickx, 1932, p. 105.

aan de Winkel. **Malantstraat** : 1546 *die malantstrate*⁽²¹⁶⁾, 1850 *Weg van Melckweser naer Zout-leeuw genaemd de Mayland straet*⁽²¹⁷⁾. Nu Galerijstraat en Groenstraat.

Talrijk zijn de omschrijvingen. Begin- en eindpunten zijn Tienen, Melkwezer en Zoutleeuw. Enkele voorbeelden : 1330 *in via qua itur thenis*⁽²¹⁸⁾, in 1546 in het Nederlands *by wesere aen die strate daermen nae Thienen gaet*, en *by die strate die van Wesere nae Thienen gaet*⁽²¹⁹⁾, en in 1733 *die straet van Wezer naer thienen*⁽²²⁰⁾. Zeldzaam is de omschrijving in 1651 *die straet gaende naer die luysen boomkens naer Thienen*⁽²²¹⁾.

Opmerking. In 1675 bezat Reynier Hermans een halve zille hof, grenzend aan *die panputstraat* in 3 zijden⁽²²²⁾. Misschien is hiermee de splitsing bedoeld aan Hazenbergstraat en Dorpsstraat.

10.6.3. *Andere hoofdwegen*

[4] **Waterhofstraat** : 1820 *Dreeft van het Waterhof*⁽²²³⁾, 1847 *Waterhofstraet*⁽²²⁴⁾, 1990-2004 *Waterhofstraat*⁽²²⁵⁾. Deze straat loopt van Orsmaal aan de Steenberg, voorbij het Waterhof, naar de kerk van Wezer.

Steenbergstraat. Oude attestaties verwijzen naar de Steenberg : 1546 *byden wech die compt vanden steenberch nae Osmale*, en in samenstellingen *die steenberch strate*, op

⁽²¹⁶⁾ KAB 10.246, f. 9.

⁽²¹⁷⁾ K. Popp.

⁽²¹⁸⁾ KAB 14.649, f. 80.

⁽²¹⁹⁾ KAB 10.246, f. 14 en 20 v°.

⁽²²⁰⁾ SG 3885.

⁽²²¹⁾ KAB 14.652, p. 118.

⁽²²²⁾ SG 6535, f. 16.

⁽²²³⁾ ABu 1820.

⁽²²⁴⁾ Gem. 2.

⁽²²⁵⁾ K. Linter.

de steenstrate, la rue pyrreuse dict en flameng die steenstrate ⁽²²⁶⁾.

[5] **Zilverstraat** : 1845 *Rue d'argent* ⁽²²⁷⁾, 1990 *Zilverstraat* ⁽²²⁸⁾. Vormt een hoek tussen Dorpsstraat en Waterhofstraat. Misschien is zilver een vervorming. In 1733 bezat Govaert Pans anderhalve roede huis en hof, grenzend aan *de straete ende t'sitterkers straet* ⁽²²⁹⁾. Op 1 april 1733 vond ik de spelling *sittighe straete* ⁽²³⁰⁾. De etymologie is onduidelijk.

[6] **Valgaarstraat** : 1845 *Valgaer straet* ⁽²³¹⁾. Deze weg liep verder als het Voetpad naar Reets nummer 16. De weg werd in 1880 verbreed en diende als verbinding met het station van Drieslinter ⁽²³²⁾. Het voetpad heet nu **Stationsstraat** ⁽²³³⁾.

10.7. ANDERE WEGEN IN WEZER

[7] **Bosbaan** : 1845 *Bosch baen* ⁽²³⁴⁾. Nu zonder naam, loopt verder naar het gehucht Bos. In de omschrijvingen is Bos het eindpunt : 1456 *penes viam qua de wesere itur bossche* ⁽²³⁵⁾, 1546 *op den wech die van Wesere nae boss gaet* ⁽²³⁶⁾.

[8] **Hopblokstraat** : 1845 *Hop block straet* ⁽²³⁷⁾. Weggetje van de Stationsstraat naar de Wouwerbeek. Voorheen

⁽²²⁶⁾ KAB 10.246, f. 15 v°, 16-16 v°, 17 en 56 v°.

⁽²²⁷⁾ ABu.

⁽²²⁸⁾ K. Linter.

⁽²²⁹⁾ SG 3885.

⁽²³⁰⁾ SG 6535, f. 24.

⁽²³¹⁾ ABu.

⁽²³²⁾ Hendrickx, 1932, p. 108.

⁽²³³⁾ K. Linter.

⁽²³⁴⁾ ABu.

⁽²³⁵⁾ KAB 14.649, f. 60 v°.

⁽²³⁶⁾ KAB 10.246, f. 23.

⁽²³⁷⁾ ABu.

Sint-Leonaartssteeg : 1733 *sinte Leonaerts steghe*⁽²³⁸⁾, 1735 *aen stautenborch rgt. sinte Lenaerts steghe*⁽²³⁹⁾, zo genoemd naar de weiden van de Sint-Leonaartskerk van Zoutleeuw.

[9] **Begijnhofstraat** : 1820 (*Rue*) *vers l'endroit dit Beguinage*⁽²⁴⁰⁾, 1847 *Begynhofstraet*⁽²⁴¹⁾. Van Dorpstraat naar Hazenbergstraat. Loopt verder als **Hazenbergbaan** : 1845 *Haesenberg baen*⁽²⁴²⁾, in 1760 omschreven als *den voet wegh naer de weijde*⁽²⁴³⁾.

[10] **Pensweg** : 1459 *opten penswech*⁽²⁴⁴⁾, 1546 *a la chemyn de trijpes quon dict en flameng den penswech*⁽²⁴⁵⁾, enz. Volgens de Atlas der Buurtwegen : weg in het verlengde van de Hazenbergstraat. Vroeger begon deze weg aan het Waterhof en liep achter het huidige 's-Hertogenhof door. Pens is te verklaren als afval, vgl. Frans *tripes* "ingewanden". Volgens Hendrickx heette een deel van de Pensweg in 1932 *Processiestraat*, die in 1912 werd gekasseid⁽²⁴⁶⁾.

[11] **Keibergstraat** : 1845 *Kaeyberg straet*⁽²⁴⁷⁾. Van Lindestraat (Heerweg 1) naar de Pensweg, over de Keiberg. Nu zonder naam.

[12] **Hazenbergstraat** : 1990-2004 idem. Voorheen **Panakkerstraat** : 1845 *Pan Akkersstraet*⁽²⁴⁸⁾.

[13] **Groeneweg** : 1820 *Groenen weg*⁽²⁴⁹⁾. Weg van de Walsberghoeve naar de weiden, nu zonder naam. Ook

⁽²³⁸⁾ SG 3885.

⁽²³⁹⁾ KAB 3505, nr. 15.

⁽²⁴⁰⁾ ABu.

⁽²⁴¹⁾ Gem. 2.

⁽²⁴²⁾ ABu.

⁽²⁴³⁾ SG 3908, f. 355.

⁽²⁴⁴⁾ SG 1520, f. 5.

⁽²⁴⁵⁾ KAB 10.246, f. 61 v° en 62.

⁽²⁴⁶⁾ Hendrickx, 1932, p. 108.

⁽²⁴⁷⁾ ABu.

⁽²⁴⁸⁾ ABu.

⁽²⁴⁹⁾ ABu 1820.

Bosstraat genoemd : 1733 *onder de hasenbergh rgt. de bosstraat* ⁽²⁵⁰⁾, en **Sint-Geertruibornstraat** : 1666 *St geertruijbon straat* ⁽²⁵¹⁾. In 1669 bezat de Tiense Armentafel één perceel van 1 dagmaal 90 roeden in Wezer aan de *St Geertruijt boren straat ... onder den Hasenbergh* ⁽²⁵²⁾. Dit perceel ligt niet in Wezeren bij Landen, maar in Melkwezer op B 22a (zie kaart 17).

[14] **Sint-Petersstraat** : 1845 *St Peetersstraat* ⁽²⁵³⁾. Eertijds een voetpad van de Dorpsstraat naar Sint-Petersbos, maar nu verbreed en Dorpsstraat genoemd. Deze verbrede straat loopt in Wommersom verder als Broekstraat.

10.8. DE VOETPADEN VAN WEZER

[15] **Voetpad naar Leeuw** : 1820-1845 (*Sentier*) *de Léau* ⁽²⁵⁴⁾. Gedeeltelijk verdwenen voetpad van aan de Waterhofstraat naar de kerk, doorheen Bruul en Boelaard, en verder naar het Winkelken. Het deel aan het Winkelken is heden verbreed tot Galerijstraat.

[16] **Reetsweg** : 1845 (*Sentier*) *du Retse* ⁽²⁵⁵⁾. Nu grotendeels Stationsstraat. Reets is een plaats in Helen-Bos : 1315 *in merghelcute apud rechen* ⁽²⁵⁶⁾, 1370 *in de reetse* ⁽²⁵⁷⁾.

[17] **Kerkweg** : 1820-1845 *Kerkweg*, (*Sentier*) *de l'Eglise* ⁽²⁵⁸⁾. Voetpad tussen huidige Hazenbergstraat en Dorpsstraat. Dit voetpad bestond uit 2 delen. Het rechte deel tussen genoemde straten bestaat nog, maar is niet

⁽²⁵⁰⁾ SG 3885.

⁽²⁵¹⁾ PV2, 15.

⁽²⁵²⁾ K. AT f. 42.

⁽²⁵³⁾ ABu.

⁽²⁵⁴⁾ ABu 1820-1845.

⁽²⁵⁵⁾ ABu.

⁽²⁵⁶⁾ SG 7610, 23 en KAB 989, f. 66.

⁽²⁵⁷⁾ R 44.699, f. 29 v°.

⁽²⁵⁸⁾ ABu 1820 en 1845.

aangeduid op de plattegrond van Linter, wel op de kaart van het NGI (nummer 33/1 zuid).

[18] **Lindestraat/-weg** : 1845 (*Chemin/Sentier*) du *Tilleul*⁽²⁵⁹⁾. Weg en voetpad tussen Heerweg en Sint-Petersstraat. Bestaat nog gedeeltelijk.

[19] **Voetpad naar Gussenhoven** : 1845 (*Sentier*) de *Gussenhoven*⁽²⁶⁰⁾. Verdwenen voetpad van Waterhofstraat naar Heerweg.

[20] **Voetpad naar Pensweg** : 1845 (*Sentier*) vers le *Pensen weg*⁽²⁶¹⁾. Verdwenen voetpad : 1) langs Waterhofstraat, 2) achter 's-Hertogenhof naar de Pensweg.

[21] **Melkweg** : 1546 op die *melckwech* (namelijk op de Hazenberg), *sur le chemyn de lacheau dict en flameng die melck wech*⁽²⁶²⁾. Van Hazenbergstraat naar 's-Hertogengracht. Bestaat nog gedeeltelijk. De naam is te vergelijken met het Melkpedeken in Goetsenhoven⁽²⁶³⁾.

[22] **Reetsweg** : 1845 (*Sentier*) du *Retse*⁽²⁶⁴⁾. Liep eertijds van de Hazenbergstraat naar de Stationsstraat. Bestaat nog gedeeltelijk.

[23] **Achter het Dorp** : 1845 *Achter het Dorp*⁽²⁶⁵⁾. Verdwenen voetpad, dat uit 2 delen bestond : 1) van Dorpsstraat naar Pensweg, 2) van Pensweg naar Melkweg.

⁽²⁵⁹⁾ ABu.

⁽²⁶⁰⁾ ABu.

⁽²⁶¹⁾ ABu.

⁽²⁶²⁾ KAB 10.246, f. 22 en 63.

⁽²⁶³⁾ Kempeneers, Goetsenhoven, 2002.

⁽²⁶⁴⁾ ABu.

⁽²⁶⁵⁾ ABu.

Overzicht van wegen en voetpaden

ORSMAAL-GUSSENHOVEN

1845	2004
Toestand in de Atlas der Buurtwe- gen of bij Popp	Toestand van het huidige wegen- net
01 Heerenweg	1. Deel zonder naam. 2. Een deel is verdwenen. 3. Nu : Lindestraat. In 1910 al versmald tot 3 m.
02 Heelschebaen	Helen-Bosstraat.
03 Begaerde bempt, Bogaerde bempt	Boomgaardstraat
04 Waele straet	Zonder naam.
05 Geetstraet	Kleine Getestraet.
06 Chemin d'Orsmael à Melckwe- ser, Weg van Orsmael naer Melckweser	Waterhofstraat.
07 Chemin d'Orsmael à Overhes- pen, Weg van Overhespen naer Orsmael	1. Overhespenstraat. 2. Geldenakenstraat.
08 Groote galge straet Kleine galge straet	Veldweg zonder naam. Galgenstraat.
09 Vieille chaussée de Neerhes- pen vers Velm, Oude steenweg van Neerhes- pen naer Velm	Langstraat.
10 Dorpsweg	1. 3de Reg. Lansiersstraat. 2. Ged. : Paardskerkhofstraat. 3. Oude Dorpsstraat. + nieuw gedeelte naar de steen- weg.
11 Peerdskerkhof	Paardskerkhofstraat. Cf. 10.
12 Ezelsbaen	Ezelsbaan.
13 Dorp(s)straet	1. Nieuwstraat. 2. Oude Kerkstraat.

14 Minneweg	Verdwenen.
15 Marie Roosestraet	Nu zonder naam.
16 Ch. de Gussenhoven à Melk- wesper	1) Eén deel zonder naam.
Weg van G. naer Melkweser	2) Tweede deel verdwenen.
17 Groen straet	Bosstraat.
18 Valgaetstraet (= Valgaer-)	Zonder naam.
19 Vondermanstraet/-weg	Verdwenen.
20 Ch. d'Overhespen à Wommer- som	Voortzetting van Walsbergen- straat. Verdwenen in 1910.
21 Begynhofstraet	Kapelstraat.
22 Molenweg	Nog bestaande maar zonder naam.
23 Donkersteeg	Zonder naam.
24 Chemin de Dormael à Neerhespen	Verdwenen.
Weg van Neerhespen n. Dor- mael	
25 Hespeschesteeg	Rechtgetrokken, zonder naam.
26 Neerhespensche weg	Korte weg. Opm. Sluit aan bij de (nieuwe) Landenstraat.
27 Geetweg	Nog bestaande, maar niet aange- geuid op de plattegrond van Lin- ter.
28 Molenweg	1) Nog bestaande tot aan de Gete. Maar niet op de kaart van Linter. 2) Groot gedeelte verdwenen. Verdwenen in 1906.
29 (Sentier) du Brouck Broek wegel	Verdwenen in 1906.
30 Kapelvoetweg	Grotendeels verdwenen in 1906.
31 (Sentier) d'Orsmael à Heelen (Voetweg) van Orsmael naer Heelen	Verdwenen in 1906.
32 (Sent.) de Gussenh. à Melk- wesper	Verdwenen in 1906.
33 Kerkweg	Verdwenen.
34 Kerkbaen	Nu zonder naam.

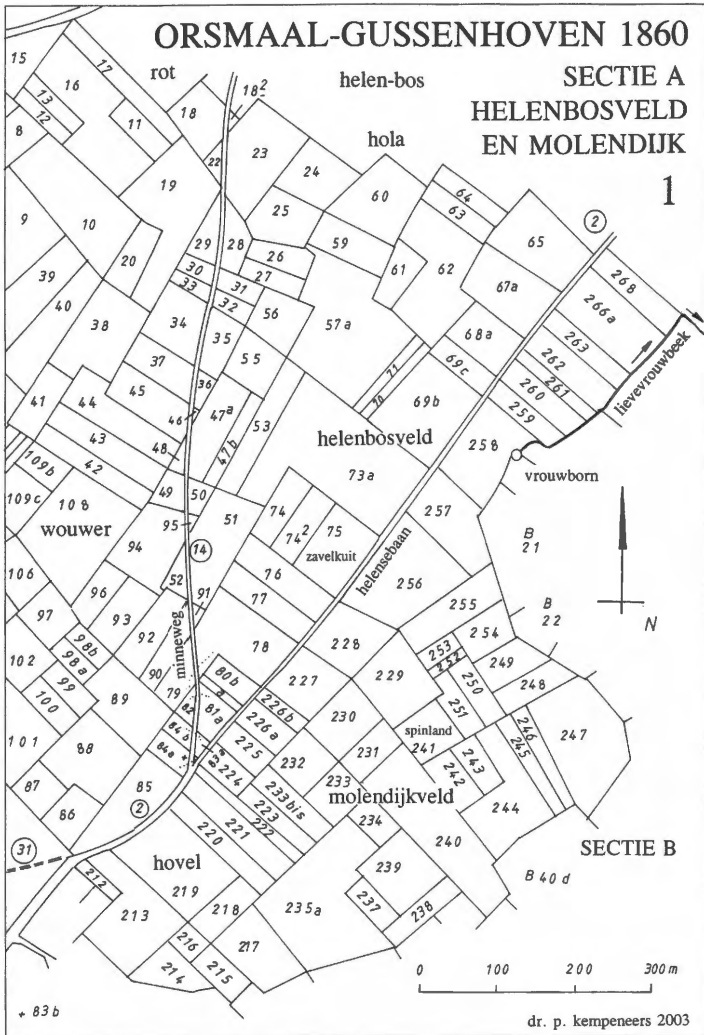
- 35 (Sentier) de Melckwesser   Verdwenen.
Melckwesser weg.

MELKWEZER

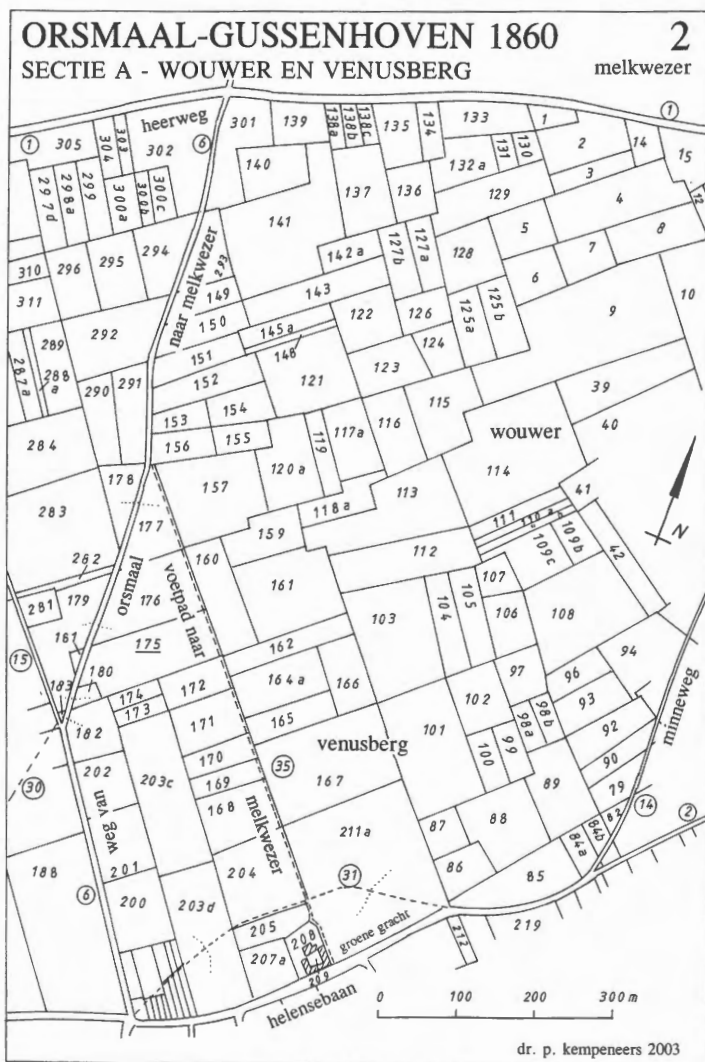
- 01 Heerenweg   1. Een deel zonder naam.
2. Een deel is verdwenen.
3. Rest : Lindestraat.
- 02 Linterschen weg   1. Deel zonder naam.
2. Nu : Stationsstraat.
- 03 Dorpsweg   1. Deel zonder naam.
2. Dorpsstraat.
3. Galerijstraat.
4. Groenstraat.
- 04 Dreef van het Waterhof   Waterhofstraat.
- 05 Rue d'Argent   Zilverstraat
- 06 Valgaer Straet   Deel van de Stationsstraat.
- 07 Bosch baen   Zonder naam.
- 08 Hop block straet   Zonder naam.
- 09 Haesenberg baen   Begijnhofstraat.
- 10 Pensenweg   Zonder naam.
- 11 Kaeyberg straet   Zonder naam.
- 12 Pan Akkersstraet   Hazenbergstraat.
- 13 Groenen weg   1. Gedeeltelijk verdwenen.
2. Zonder naam.
- 14 St Peetersstraet   1. Dorpsstraat.
2. Nieuwgedeelte, sluit aan bij de
Broekstraat in Wommersom.
- 15 (Sentier) de Léau   1. Verdwenen deel.
2. Bestaand deel zonder naam.
3. Deel van Galerijstraat.
- 16 (Sentier) du Retse   Grotendeels Stationsstraat.
- 17 (Sentier) de l'Eglise/Kerkweg   Een deel, zonder naam, bestaat
nog.
- 18 (Chemin/Sentier) du Tilleul   Een deel, zonder naam, bestaat
nog.
- 19 (Sentier) de Gussenhoven   Verdwenen.
- 20 (Sentier) vers le Pensenweg   Verdwenen.

21 Melke weg	Bestaat gedeeltelijk, niet op kaart.
22 (Sentier) du Retse	Bestaat gedeeltelijk, niet op kaart.
23 Achter het Dorp	Verdwenen.

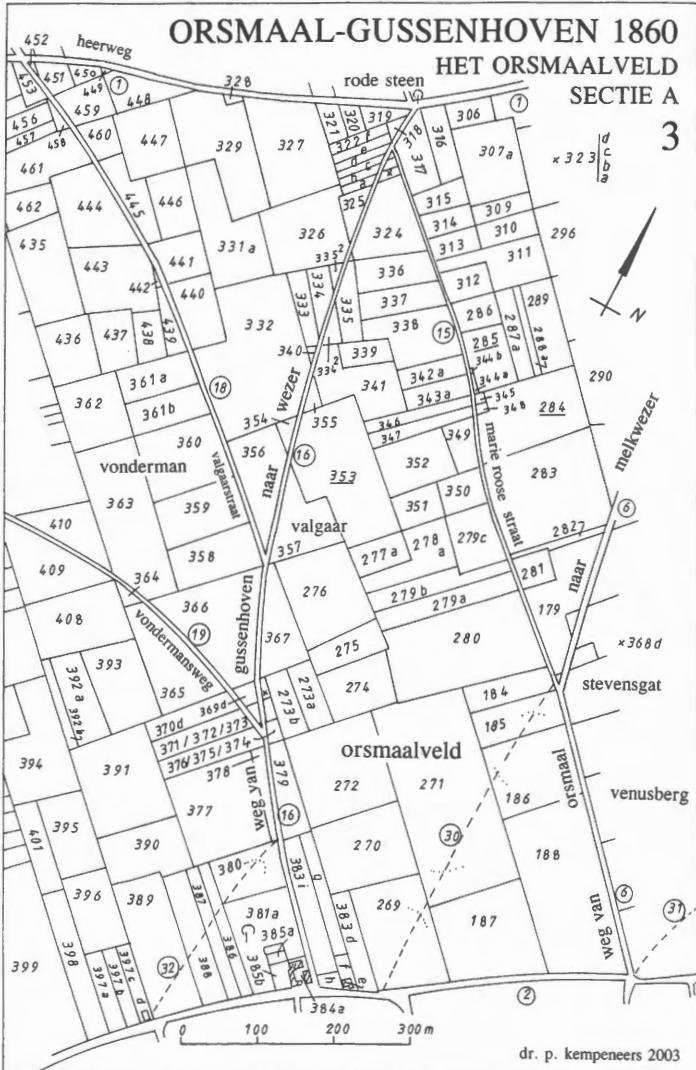
11. Atlas

Kaart 1. – Orsmaal-Gussenhoven.
Sectie A. Helenbosveld en Molendijk.

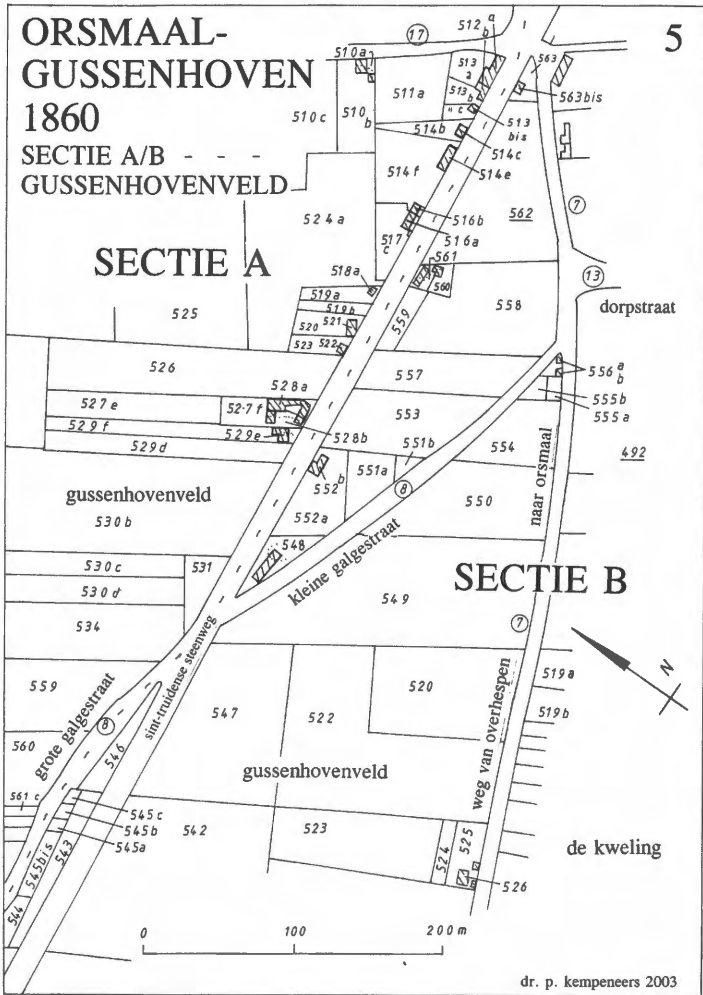

Kaart 2. - Orsmaal-Gussenhoven.
Sectie A. Wouwer en Venusberg.

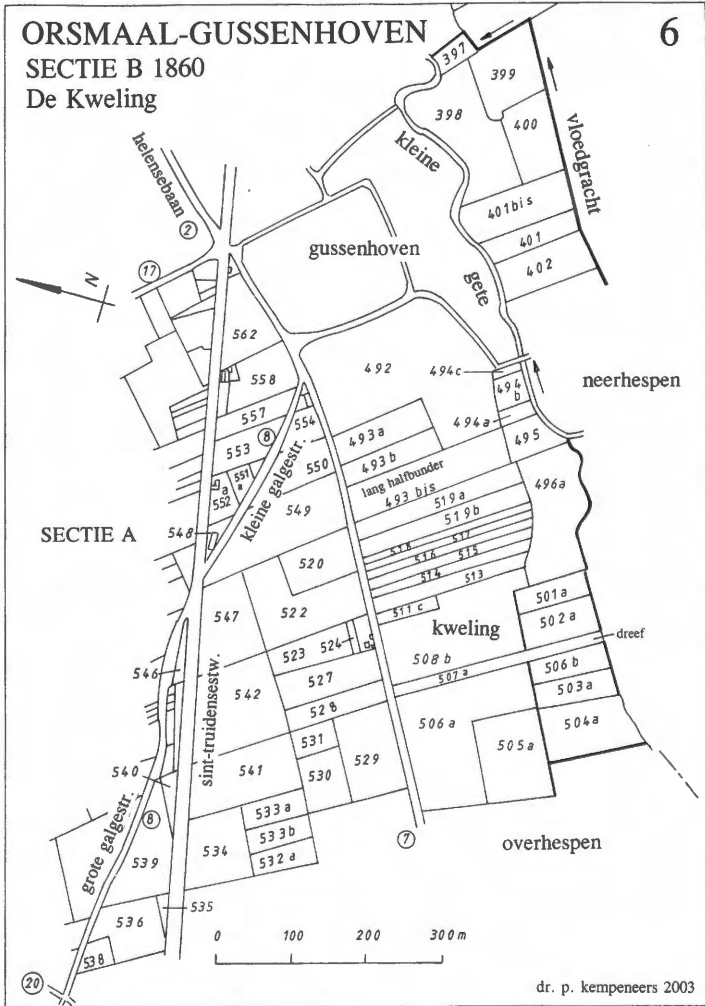

Kaart 3. - Orsmaal-Gussenhoven.
Sectie A. Het Orsmaalveld.

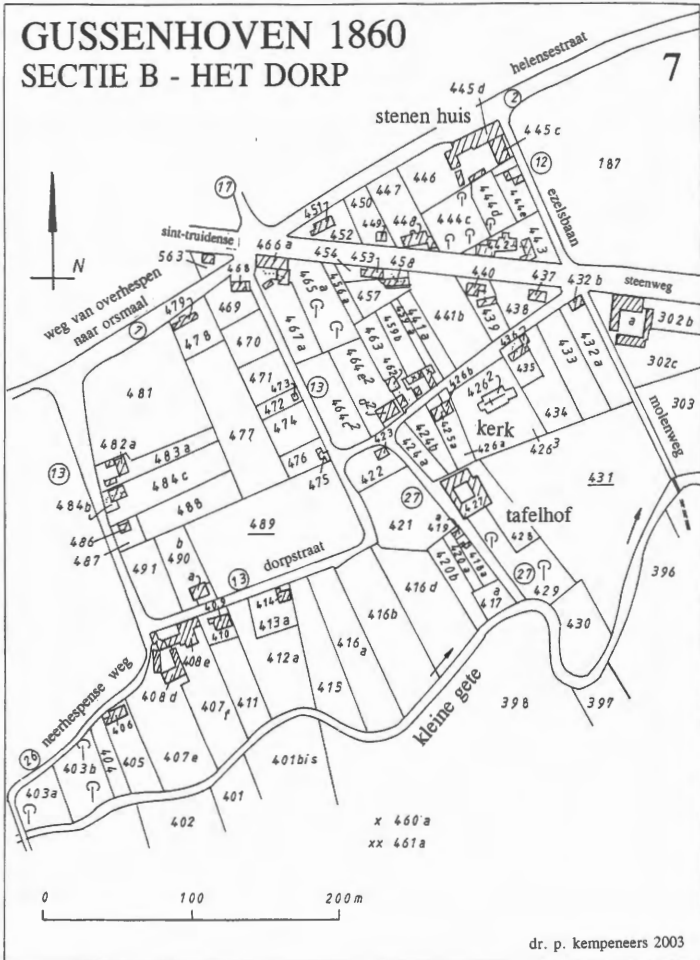

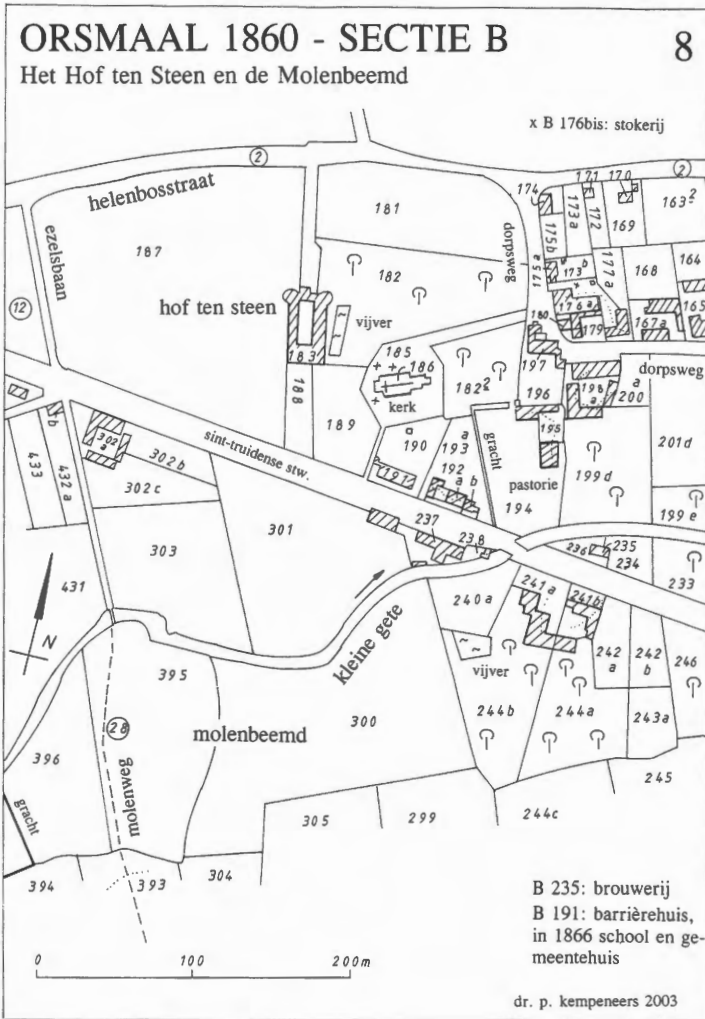

Kaart 6. - Orsmaal-Gussenhoven. Sectie B. De Kweling.

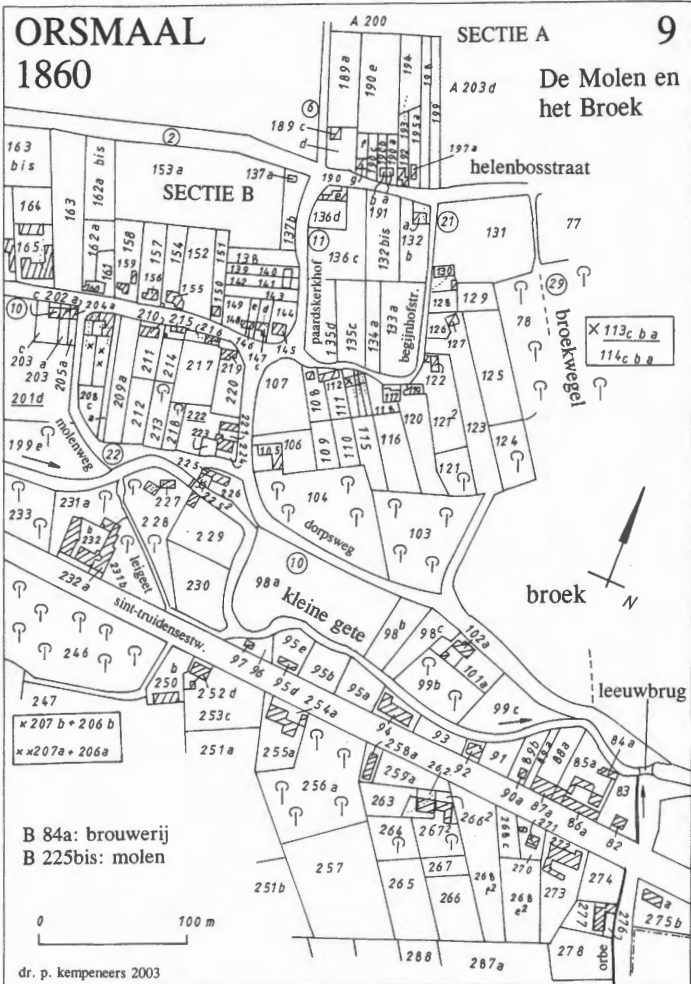

dr. p. kempeneers 2003

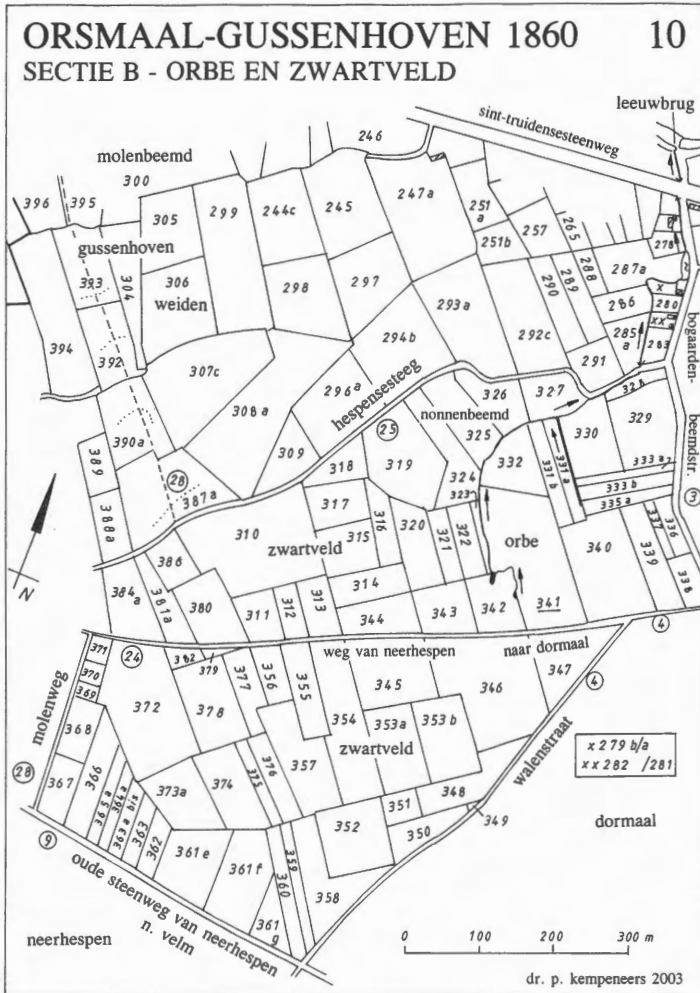
Kaart 7. - Orsmaal-Gussenhoven. Sectie B. Het Dorp.

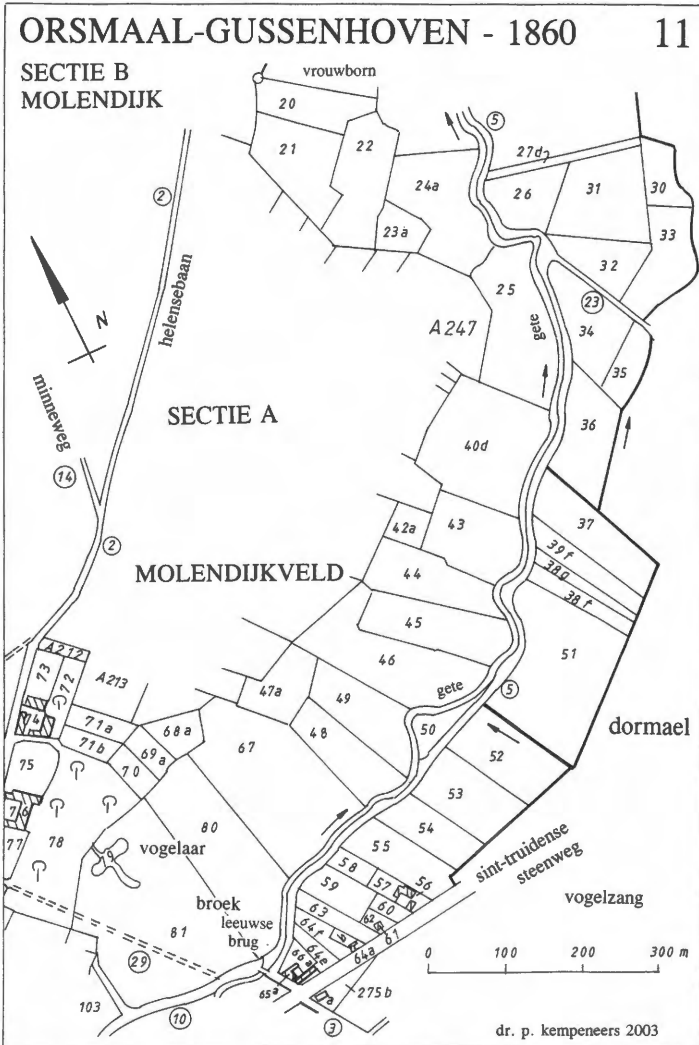
Kaart 8. - Orsmaal-Gussenhoven. Sectie B. Hof ten Stein.

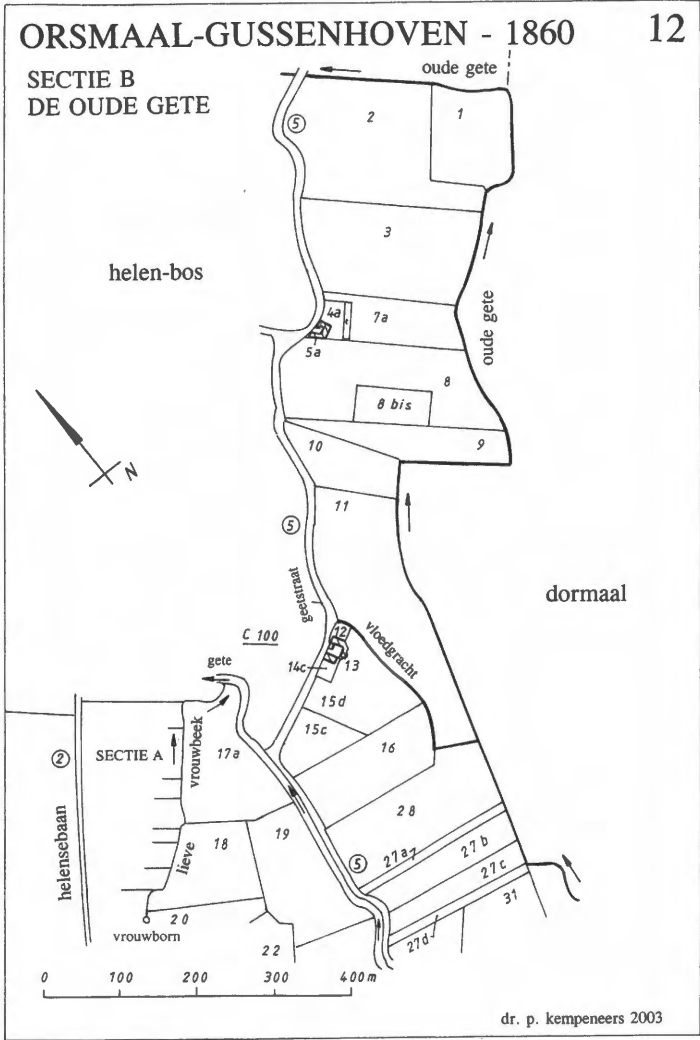
Kaart 9. - Orsmaal-Gussenhoven. Sectie A/B.
Molen en Broek.

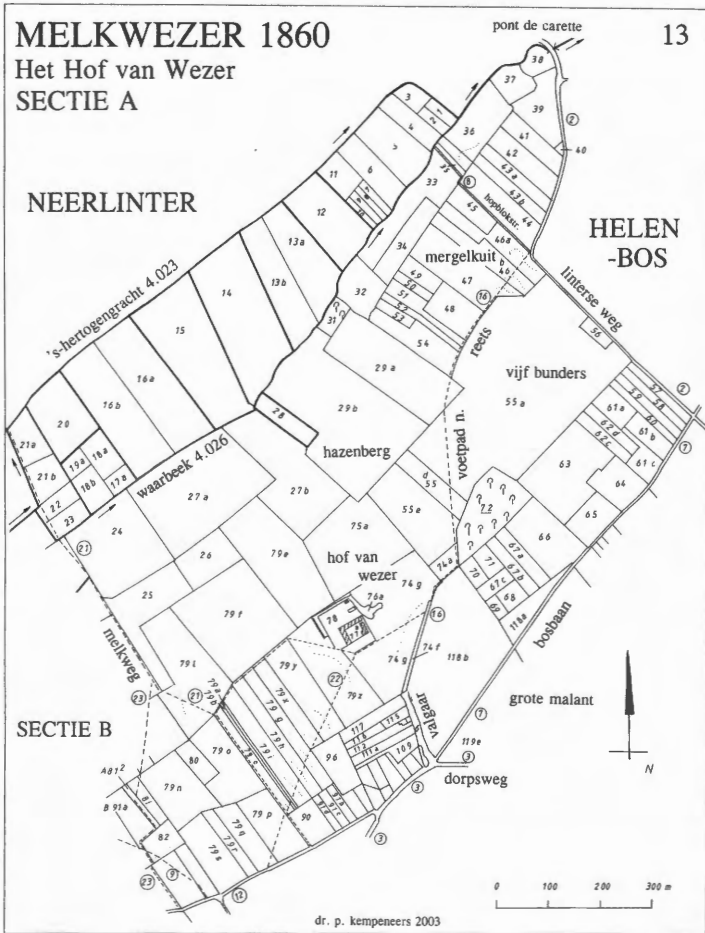
Kaart 10. – Orsmaal-Gussenhoven. Sectie B.
 Orbe en Zwartveld.

Kaart 11. - Orsmal-Gussenhoven. Sectie B.
Vogelaar en Molendijk.

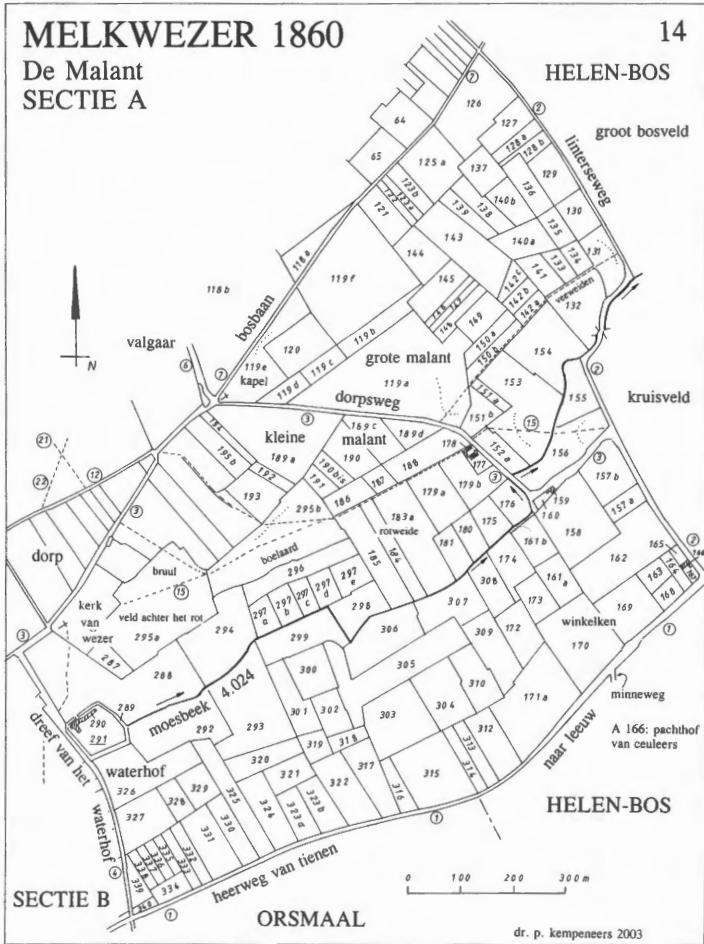

Kaart 12. - Orsmaal-Gussenhoven. Sectie B.
De Oude Gete.

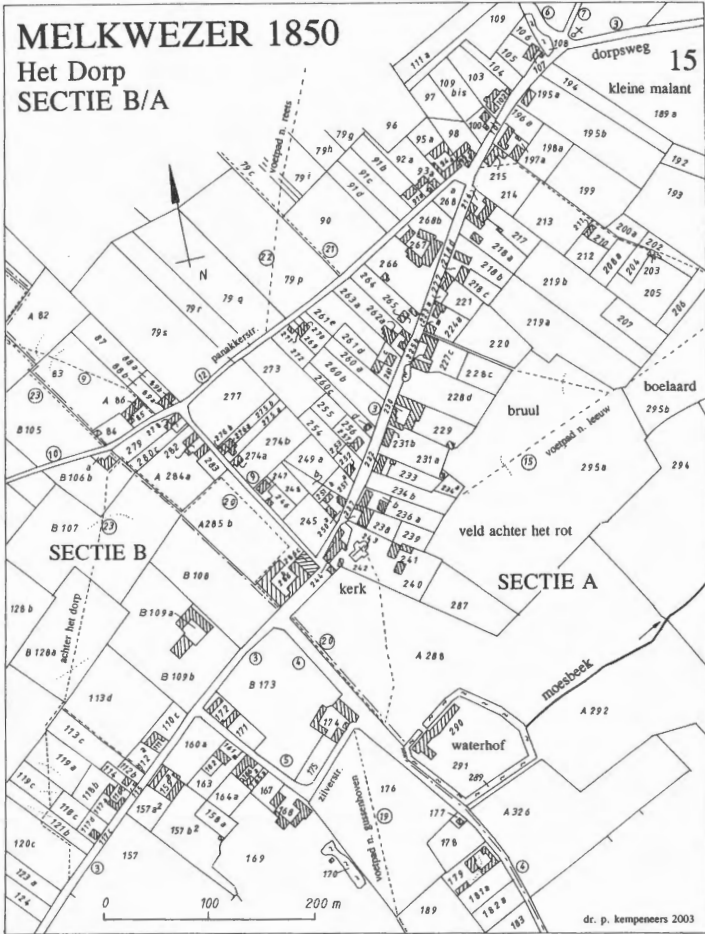

Kaart 13. - Melkwezer. Sectie A. Het Hof van Wezer.

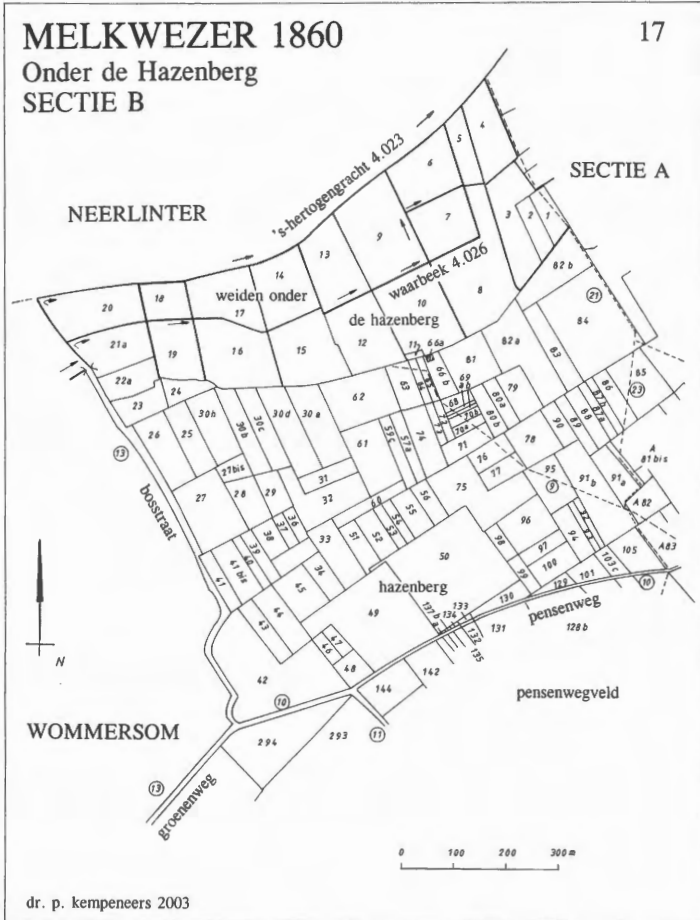

Kaart 14. - Melkwezer. Sectie A. De Malant.

Kaart 15. – Melkwezer. Sectie B/A. Het Dorp.

Kaart 17. – Melkwezer. Sectie B. Onder de Hazenberg.

12. Afkortingen

Abu	Atlas der Buurtwegen.
ARA	Algemeen Rijksarchief. Brussel.
AT	Armentafel Tienen (kaartenboek).
AW	Atlas der Waterlopen.
Cf.	Conferatur (vergelijk).
f.	Folio.
Gem.	Gemeentearchief (Beveren-Waas).
GR	Gemeenteraad.
Hand.	Handelingen.
HHD	Hagelands Historisch Documentatiecentrum (1992). Tienen.
K.	Kaart.
KAB	Kerkelijke Archieven van Brabant.
KL	Kadastrale Legger.
KPH	Kaarten en Plans in Handschrift.
Med.	Mededelingen.
Mnl.	Middelnederlands.
NGI	Nationaal Geografisch Instituut.
o.c.	Opere citato (aangehaald werk).
Past.	Pastores (bisdom Mechelen).
PV	Pastoralia vetera (bisdom Mechelen).
R	Rekenkamers.
rgt.	Regenoten = aangrenzend.
SG	Schepengriffies.
v°	Verso.
vgl	Vergelijk.
Vis.	Visitaties.

13. Geraadpleegde bronnen

13.1. ONUITGEGEVEN BRONNEN

Anderlecht. Rijksarchief Hoofdstedelijk Gewest.

Kadaster

- Tableau indicatif (...). Nr. 447 Melkwezer (2 bundels, sectie A en B), nr. 483 Orsmaal-Gussenhoven (1 boek). Gerechtificeerd in 1831.

Leenhof van Brabant

- Nr. 2547. Dikke bundel processtukken, met uitspraak op 24 april 1683 (laatste bundel). Zie ook Gaillard.

Beveren-Waas. Rijksarchief

Melkwezer. Gemeentearchief (Gem.).

- 1. Atlas der Waterlopen, 1883.
- 2-5. Bevolkingsregister nr. 2 (1847), nr. 3 (1877-1890), nr. 4 (1890-1900) en nr. 5 (1911-1920).

Orsmaal-Gussenhoven. Gemeentearchief (Gem.).

- 1-3. Beraadslagingen der gemeente. Register 1 (1836-1843), register 2 (1866-1902), register 3 (1902-1921).
- 4-7. Briefwisseling. Register 4 (1806-1811, met 2 bevolkingslijsten), register 5 (1835-1845), register 6 (1869-1894), register 7 (14 dec. 1894-6 april 1899).
- 8. Begroting 1927.
- 16-20. Bevolkingsregisters, nr. 16 (1856-1866), nr. 17 (1867-1880, grotendeels blanco), nr. 18 A/B (1890-1900 met index), nr. 19 (1901-1910), nr. 20 (1911-1920 met index).
- 31. Atlas der Waterlopen, 1884.

Brussel. Rijksarchief

Kerkarchief

Stukken betreffende het Klooster van Heilisseem.

- Nr. 8507. Goederen van de abdij van Heilisseem in Halle, Orsmaal en Gussenhoven, 19 sept. 1715. Eén katern.
- Nr. 8619. Idem, 1 katern met 16 nummers. Ca. 1690.

Stukken betreffende het Klooster van Rameien (La Ramée) te Jauchette.

- Nr. 10.119, nr. 72, 92 en 94.
- Nr. 10.133, nr. 823 en 838.
- Nr. 10.160. Algemeen register van cijzen en renten van de abdij, met alfabetische rangschikking van gemeenten. 1514-1515.
- Nr. 10.161. Idem. 1532.
- Nr. 10.246. Registre vanden nieuwen Regenooten vander Thienen van Orsmale, 1546. Folio 1-32 over Orsmaal in het Nederlands, f. 33-76 in het Frans.

Rekenkamers.

- Nr. 18.687. Rekening van Edmond Smart betreffende geannoteerde goederen in het kwartier van Tienen en Zoutleeuw, 1586. 83 folio's.
- Nr. 18.688. Idem, 1587. 69 folio's.
- Nr. 18.689. Rekening van Franchois Smeyers betreffende geannoteerde goederen in het kwartier Tienen en Zoutleeuw, 1588. Beschadigd, foliëring (59 folio's) meestal niet leesbaar.
- Nr. 18.690. Idem (Thienen, Leeuwe, Geldenaecken ende Gemblouren), 1589. 83 folio's.
- Nr. 18.691. Idem, 1590. 47 folio's. Beschadigd.
- Nr. 18.692. Rekening van Guillam de Semet, 1607. 30 folio's. Beschadigd.
- Nr. 44.699. Cijnsboek van de hertog van Brabant. Circa 1370 met aanvullingen (zie datum [13]94 f. 57 en 1393 f. 57 v°). 57 folio's.
- Nr. 44.700. Idem. Circa 1400 met aanvullingen (zie datum 1421 f. 38 v°). 78 folio's.

- Nr. 44.702. Idem. Datum [14]82 op f. 1. 46 folio's.
- Nr. 44.703. Idem. Circa 1470. 91 folio's.
- Nr. 44.705. Idem. 1498. Onvolledig. 47 beschreven folio's.
- Nr. 44.706. Idem. 1508. 46 folio's.
- Nr. 44.707. Idem. Vernieuwd in 1507.
- Nr. 44.709. Idem. Circa 1560. 180 folio's.
- Nr. 44.710. Idem. Circa 1630 met aanvullingen. Genummerd. Zie ook onder Tienen : Serie G 3.
- Nr. 44.711. Idem. Onvolledig. Vernieuwd in 1646 met aanvullingen tot 1744. Zie ook 44.714.
- Nr. 44.714. Den Cheyns myns genedigen heeren vernieuwt anno 1646 (in werkelijkheid later). 132 folio's. Identiek met nr. 44.711.
- Nr. 44.715. Etat des Cens sous Leauwe et environs. Circa 1735. 33 folio's.

Leuven. Rijksarchief Vlaams-Brabant (RAL).

Kerkarchief van Brabant (KAB).

Stukken betreffende de Sint-Lenaatskerk in Zoutleeuw.

- Nr. 966, oorkonden 1 mei 1235 - oktober 1340.
- Nr. 967, oorkonden 9 januari 1341 - 26 september 1366.
- Nr. 968, oorkonden januari 1367 - 20 februari 1388.
- Nr. 969, oorkonden 18 januari 1389 - 20 september 1403.
- Nr. 970, oorkonden 14 juni 1404 - januari 1418.
- Nr. 1055. Bundels met akten betreffende Budingen, Dormaal, Ezemaal, Geetbets, Dungal (Halle-Booienhoven), Helen-Bos, Wezeren (= Melkwezer onder Linter), Neerlanden, Neerwinden, Orsmaal-Gussenhoven, Rumsdorp en Waterloo Meer.

Andere.

- Nr. 3049. Staat van de kerk, 1550. 1 blz.
- Nr. 3050. Manuael der revenuën van de kercke en arme van Gussenhoven, 1787-1788. 24 blz.
- Nr. 3505. Register van goederen (...) competerende de kercke ofte Capelle ende armen van Wezer, door notaris J.J. Opstadt. 1735, met aanvullingen tot 1798. Genummerde posten.

- Nr. 3506. Rekeninghe (...), door Claes vander Meulen, als fabriek meester der Capelle van Melckwaser, Armen ende Gasthuys goederen. 1735 tot einde 18de eeuw.
- Nr. 3766. Staat van de kerk van Gussenhoven, 1550. 1 blz.
- Nr. 3767. 2 stukken van het Godshuis van Rameien betreffende het onderhoud van de kerk (1554).
- Nr. 3768. Stukken betreffende de pastorie (9 okt. 1606, 28 aug. 1651, en werken uitgevoerd in 1661).
- Nr. 3769. Processtukken van 3 feb. 1609, 11 okt. 1662 en 28 maart 1686. (In de inventaris verwisseld met 3770).
- Nr. 3770. (In de inventaris verkeerd 3769). Ingebonden boek, getiteld "Register der kerck en Armen van Orsmael", 1800. 35 folio's + index. Voorheen SG 3906.
- Nr. 13.926. Begijnhof Diest. Verkoop van 2 panden, 13 jan. 1576. 1 blad.
- Nr. 14.649. Cijnsboek van het Scholierenklooster. 1456. Met afschrift van cijnsboek uit 1330. 81 folio's.
- Nr. 14.650. Rekeningen door Jan vanden Plasse, broeder van de Scholieren. Vertaald "vanden latine in dietschen". 1459, met aanvullingen door broeder Joannes Monfels in 1645. Verschillende foliëringen.
- Nr. 14.652. Register van allen de goederen des Capittels van St. Leonarts, 1651. Door kanunnik Petrus Cleermans.
- Nr. 14.654. Register van het Scholierenklooster door Jacob Pluijmers, 1690. 107 folio's.
- Nr. 14.667. (Beschadigd) cijnsboekje van het Scholierenklooster, 1586. 57 folio's.
- Nr. 14.668. Fragment uit een cijnsboek van het Scholierenklooster, circa 1724, met verwijzingen naar vroegere betalingen.
- Nr. 30.947. Manuaal begonnen door pastoor Hennis in 1810. 1810-1821, 11 beschreven blz.
- Nr. 30.948. Ledenlijst van de Broederschap van Sint-Huybrecht, 1641 (met talrijke aanvullingen) en het H. Sacrament des Autaars (1731).
- Nr. 38.487/15. Schepenbrief van 27 april 1565.

Schepengriffies (SG).

- Nr. 1520/1. Wettelijke passeringen, 1456-1492 (in de inventaris verkeerd 1556-1595, zie bvb. datum 1460 op folio 42 v°, of 1462 op folio 8 v°). 115 folio's.
- Nr. 1520/2. Prothocolle van Orsmael, 1594-1609. 46 folio's (+ losse bladen).
- Nr. 1521. Idem, 1621-1635. 97 (of 106) folio's.
- Nr. 1522. Idem, 1635-1653. 247 folio's.
- Nr. 1523/1. Idem, 1653-1683. 243 folio's.
- Nr. 1523/2. Idem, 1724-1726. 46 folio's.
- Nr. 1524/1. Idem, 1772-1794. 141 folio's.
- Nr. 1524/2. Idem, 1628-1633. 48 folio's.
- Nr. 1524/3. Idem, 1635-1648. 87 folio's.
- Nr. 1524/4. Idem, 1651-1663. 99 folio's.
- Nr. 1525/1. Idem, 1666-1672. 57 folio's.
- Nr. 1525/2. Idem, 1679-1682. 85 folio's.
- Nr. 1526/1. Idem, 1685-1690. 150 folio's.
- Nr. 1526/2. Idem, 1690-1697. 190 folio's.
- Nr. 1527. (Ingebonden) rollen 1698-1701. 131 folio's.
- Nr. 1528/1. Rolle in Orsmael. 1705-1724. 217 folio's.
- Nr. 1528/2. Leenboeken met leenverheffingen. 1705-1728. 24 folio's.
- Nr. 1528/3. 14 testament neergelegd bij de pastoor. 1692-1781. 42 blz.
- Nr. 3784. Rekeninghe vander boendergelt (...). 1610-11-12 (69 folio's), 1647 (niet gepagineerd), 1652 (niet gepag.).
- Nr. 3882. Zettingen van de 20ste penning in Melkwezer en elders. Losse bundels, 1702-1760.
- Nr. 3883. Rekeningen van de 20ste penning in Melkwezer en elders. Losse bundels, 1672 en 1710-1750.
- Nr. 3884. Rekening van de 20ste penning. Aparte bundels per jaar. 1751-1794.
- Nr. 3885. Aendraght Boeck voor het dorp van Melckwezer, 1733. Niet gefolieerd, wel geklasseerd per eigenaar.

- Nr. 3886. Zettingen en rekeningen van oorloscontributies aan de Fransen, 1706-1745. Losse bundels rekeningen.
- Nr. 3887 + 3888 zijn overgezet naar Kerkarchief.
- Nr. 3889. Aandrachten van laten van het Hof van Maagdendaal en Houffalise van goederen gelegen in Wezer, 1626-1631. 1 katern, gefolieerd 64-73.
- Nr. 3890. Dingrol van het laathof van Maagdendaal, 1679-1736, 1787-1788 + akten en processtukken 18e eeuw. Geen foliëring.
- Nr. 3891. Cijnsboek van Walsbergen. Melkwezer 1598. 1 bundel.
- Nr. 3892. Rol van Melkwezer, 1724-1726. 41 blz.
- Nr. 3893. Vier bundels diverse rekeningen betr. Melkwezer, 1669 en 18de eeuw.
- Nr. 3899. Schepenbrieven van 1598, 1619 en 1631.
- Nr. 3900. Rekeningen van de 20ste penning. 1671-1750, losse bundels gefolieerd 1-308. (Hierin: Aendragt van Orsmael pro anno 1709).
- Nr. 3901. Idem. 1751-1795. Gefolieerd 1-307.
- Nr. 3902. Zettingen voor de 20ste penning. Bundel van 1729, 1732, 1734, 1742, 1747, 1750, 1751 en 1760.
- Nr. 3903. Aandrachten van het Dorp Orsmaal. Bestaat uit: 1) 1 bundeltje van 1569, met veel toponiemen uit Helen-Bos en Zoutleeuw. 165 folio's. 2) Een aandracht van 1723, 36 folio's (of recenter f. 28-67), "ad usum J.B. Opstadt" + een paar losse fragmenten met recente foliëring 48-49. 3) Een bundel van 1733, 26 folio's. 4) Een bundel uit 1733 met latere aanvullingen, 74 folio's, ingebonden in een rekeningfragment van Zoutleeuw, 16de eeuw.
- Nr. 3904. Diverse rekeningen van akten.
- Nr. 3905. Rekeningen en lijsten voor de oorlogscontributies aan de Fransen. Jaren 1706, 1708, 1709, 1745.
- Nr. 3906. Zie KAB 3770.
- Nr. 3907. Prothocolle van den laethove ten Steen. 1679-1723. 309 folio's.
- Nr. 3908. Idem, 1726-1776 en 1794. 397 folio's.
- Nr. 3909. Leenboek vn Orsmael, circa 1730-1788. 157 folio's.
- Nr. 3910. Rolle van een leenboek ten Steen in Orsmaal, 1724-1787. 172 folio's.

- Nr. 6055. Losse stukken uit 15de, 16de en 17de eeuw.
- nr. 6124. Register van leenmannen en leengoeden van Budingem en Wezer. Cijnsboek van jonker Jannen van Oyenbrugghen. 1574, met aanvullingen tot circa 1625. 61 folio's.
- Nr. 6535. Leenverheffingen voor het Leenhof van Walschaers (Melkwezer), 1675 met toevoegingen tot 1769. 38 folio's. (Met een voorbeeld van "gichten en verheffen" f. 33-35).
- Nr. 6830. Cijns de Hertoghe, 2de helft 17e - 1ste helft 18de eeuw. Losse stukken, gefolieerd 1-34.
- Nr. 7514. Notities in verband met belastingen, publicaties van plakkatens, en enkele persoonlijke aantekeningen.

Linters (Gemeentehuis)

- 1891-1960. Geboorten, Huwelijken, Overlijdens in Orsmaal-Gussenhoven en Melkwezer.

Mechelen. Aartsbisschoppelijk archief.

Varkensstraat 6.

Lamal, Em.

- Geschiedenis. Schriftje over de geschiedenis van Orsmaal-Gussenhoven, door pastoor Em. Lamal opgeschreven op 17 mei 1901. 52 blz. met 3 foto's.

Parochie-archief (Par.).

- Dalscholieren nr. 12/1. Rekeningen van 1718.
- Dalscholieren nr. 12/4, blz. 47 en 97-98 v°.
- Dalscholieren nr. 12/5 (kaartenboek), p. 35 (Gussenhoven) en 65-66 (Orsmaal).

Pastoralia Vetera (PV).

- 1. Neerhespen en Gussenhoven. 54 genummerde documenten, waaronder nr. 12 : Descriptio proventum (1620); en nr. 14 : Inventaris der goederen (1666).

- 2. Orsmaal. 64 genummerde documenten, waaronder nr. 1 : Inuentaris der meubelen van Hubertus de Hertoge (14 dec. 1673); nr. 2 : Testament van Hubertus de Hertoge (29 dec. 1659, 18 dec. 1660); nr. 3 : Oprechten staet van goederen (...) door pastoor J.F. Bosmans (2 aug. 1750); nr. 4 : Extrackt uyt den Register competente de pastorye van orsmael (1772); nr. 11 : Registrum Carli Meys (1624); nr. 15 : Specificatie der Custerij Thiende (1666).

Pastores. Districtus Leeuensis (Past.).

- Pastores. Districtus Leeuensis S. Leonardi. Lijst van pastoors in Gussenhoven en Neerhespen (f. 9), Neerhespen (f. 27) en Orsmaal (f. 35).

Visitationes decanales districtus Leeuensis Sancti Leonardi.

- Z 1. Visitationes ecclesiarum (...), 1575 + 1600-1625.
- Z 2. Idem, 1587 en volgende jaren. Met enkele rekeningen.
- Z 3. Idem, 1626 en volgende jaren.
- Z 4. Idem, 1634 en volgende jaren.
- Z 5. Idem, 1652 en volgende jaren.
- Z 6. Idem, 1671 en volgende jaren.
- Z 7. Idem, 1701 en losse stukken.
- Z 8. Idem, 1723-1749.

*Tienen. Hagelands Historisch Documentatiecentrum
(HHD).*

Acte I, II, III.

- Conditieboek van de Armentafel. - Geklasseerd onder de titel "Acte de location des biens des pauvres de la ville de Tirlemont". Deel I : 1711-12 met latere toevoegingen. Deel II : Op kaft 1756, 1767, 1769; in werkelijkheid vanaf circa 1700 en later. Deel III : Verhuurboek, 13 aug. 1792.

Kerkarchief van Brabant (KAB)

Stukken betreffende het Klooster van Maagdendaal in Oplinter.

- Nr. 10.923, nr. 8. Bevestiging van Maagdendaal in zijn bezittingen, door paus Gregorius IX. 2 oktober 1231.
- Nr. 10.923, nr. 20. Ruiling van land in Melkwezer tussen Maagdendaal en de Commanderie van Walsbergen, 1240.
- Nr. 10.925, nr. 117. Verhuring van het Hof te Wezer, 1336.
- Nr. 10.926, nr. 170 en 213. Schenking van een weide in Orsmaal, 1493.
- Nr. 10.928, nr. 285-286. Pandgeving van een weide in Orsmaal, 1410.
- Nr. 10.928, nr. 305. Afstand van een weide in Orsmaal, 1414.
- Nr. 10.930, nr. 428. Schenking van land in Orsmaal, 1441.
- Nr. 10.931, nr. 476. Huur van land in Orsmaal, 1462.
- Nr. 10.931, nr. 486. Verhuring van het Hof te Wezer, 1467.
- Nr. 10.932, nr. 507. Vonnis betreffende een weide te Wezer, 1480.
- Nr. 10.932, nr. 516. Schenking van een weide in Orsmaal, 1493.
- Nr. 10.933, nr. 527. Verkoop van land in Orsmaal, 1500.
- Nr. 10.934bis. Register van de pitantiedienst van de abdij Maagdendaal. Door Jan vanden Opstalle. 1383. 98 folio's.
- Nr. 10.938, nr. 12. Drie processtukken 1792-1793.
- Nr. 10.951. Alfabetische index van eigenaars. 17de eeuw.

Liber (LM).

- Liber mense sancti spiritus thenensis. Cijnsboek van de Tafel van de H. Geest. Tienen 1340, met latere toevoegingen. 284 folio's.

Notariaat

- Notaris Jan Loyaerts. 1700 en 1719.
- Notaris L. Sannen. 1699 (niet chronologisch!).

Rekeningen Armentafel Tienen (RA).

Geklasseerd onder "Compte de la table des pauvres de Tirlemont de l'année de ...". Doorlopende reeks vanaf 1321-22 tot aan de Franse Revolutie.

- 1321-22. Rekeningen door klerk Arnoldus van Kerkeem. 70 blz.

- 1379. "Dits dmaenboec der tafelen sheylichs geests van thienen". 99 blz. (Eerste maal in het Nederlands).
- 1454-55. Rekeningen van Goeswijn Berwouts. 82 folio's.
- 1482-83. Rekeningen van de klerken Anthoenis van Putsey en Henricx vanden Poele. 93 folio's.
- 1563-64. Rekeningen van rentmeester Henric van Nerim. 146 folio's.
- 1646-47. Rekeningen van rentmeester P. van Ranst. 303 folio's.
- 1667-68. Rekeningen van rentmeester J. de Hertoge. 241 folio's.
- 1702-03. Rekeningen van tafelmanneester M. van der Meeren. 93 folio's.
- 1725-26. Rekeningen van tafelmanneester J. Dewijth. 124 folio's.
- 1749-50. Rekeningen van tafelmanneester advocaet Van der Monden. 108 folio's.
- 1774-75. Rekeningen van rentmeester Joannes Baptiste Marnef. 126 folio's.
- 1787-88. Rekeningen van rentmeester Joannes Carolus Degrou-tars.

Schepengriffies

- Nr. 819. Protocolle ofte register (...) Gussenhoven. Oktober 1770 tot december 1795. 145 folio's. Verkeerdelijk geklasseerd bij Goetsenhoven. Rekening der armen van Gussenhoven, 1630, op f. 15 tot 22.

Serie G 3.

- Cijnsboek van de hertog van Brabant, vernieuwd in 1623. Onder meer over Orsmaal, Leeuw, Bauselbroek, Heelen, de Vleesbanken en Dormaal. Sluit aan bij R 44.709-44.710.

Tienen. Verzameling dr. H. Jacobs.

Manuscripten.

- MS 1. Akte betreffende een mangeling van een beemd aan de Grote Gete. 18 december 1631.

- MS 57. Machiel Devos, gehuwd met Elisabetha Vaes, uit Neerlinter, stelt drie percelen als onderpand voor een lening gedaan bij het Kabbeekklooster. 21 februari 1771.

Privéverzameling (kopie in Rijksarchief Leuven).

- Jacobs 1. Twee plans uit 1866 betreffende de verbouwing van een huis tot school en gemeentehuis.
- Jacobs 3. Kopie, geschreven op 22 mei 1570 door notaris Adriaen Stroycoerff, van het testament van Katherynen der Haen uit (Melk)wezer, opgesteld op 7 december 1562, in aanwezigheid van pastoor Franciscus de Landen.
- Jacobs 4. Staet ende specificatie der goederen vercreghen bij Jan Jooris De wolffs, na 1700. 2 blz.
- Jacobs 6. Testament van Charle de Linden, heer van Steen en Orsmaal, 7 juni 1650. 14 blz.
- Jacobs 7. Charles vanden Linden, heer van Steen, en Dierick vanden Linden, gouverneur van Kuringen, stellen 2 percelen land en een beemd, gelegen in Orsmaal, als onderpand van een jaarlijkse rente, ten voordele van juffrouw Margareta Baecx. 11 december 1637. Terugbetaling aan de kinderen van Margarita van Baux door Ferdinand van Beeckman, heer van Vieusart en van het Hof ten Steen, 27 juli 1674. 8 blz.
- Jacobs 8. Afstand van goederen en renten door Jan Heytmers, zoon van Jan Heytmers en Madalena de Linden enerzijds, en Andries Coenen, zoon van Aert Coenen en Ernestina de Linden anderzijds, betreffende het Hof ten Steen in Orsmaal, 6 sept. 1662.
- Jacobs 10. "Inventaris der pampieren", toebehorend aan de erfgenamen van Josephus De Wolfs en Joanna De Paradans. 4 blz.

Tienen. Kadaster.

- Kadastrale legger. Orsmaal-Gussenhoven en Melkwezer.

13.2. Uitgegeven bronnen.

Bets, P.V.

- Geschiedenis der gemeenten Oplinter, Bunsbeek en Hauthem, als ook der abdij van Oplinter. Tienen, 1876. Herdruk Tienen, Ripova, 1984.

- Zout-Leeuw. Beschrijving, geschiedenis, instellingen. 2 delen. Tienen, 1887-1888. Over Orsmaal en Melkwezer, I, blz. 142-148.

Bevolkingstelling

- Bevolkingstelling. Kanton Zoutleeuw, jaar IV (1796). Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1988.

Claes, Frans

- Toponymie van Webbekom. Monografie XVI. Leuven, 1994.
- Bijdrage tot de toponymie van Schaffen en Molenstede. In : Hand. 1996, p. 21-202.
- Bijdrage tot de toponymie van Bekkevoort. In : Hand. 1998, p. 213-408.

Cuvelier, J.

- Les dénombrements de foyers en Brabant. XIV-XVIe siècle. Brussel, 1912.

Debrabandere, Frans

- Woordenboek van de familienamen in België en Noord-Frankrijk. Amsterdam-Antwerpen, 2003.

Devos, Magda

- Bouwlandtermen in de Vlaamse dialecten. Tongeren, 1991.

Dittmaier, Heinrich

- Das Apa-Problem. Leuven, 1955.

Etymologisch

- Etymologisch woordenboek van het Nederlands. Deel A-E. Amsterdam, 2003.

Frenay, L.

- Bijdracht tot de geschiedenis der vereenigde kerken van Neer-Hespen, van Gussenhoven en van Melkwezer. Zoutleeuw, drukkerij Charles Peeters, 1892.

Gaillard, A.

- Processen van het Leenhof van Brabant, 1434-1794, deel II, nr. 2547. Brussel, 1989.

Gysseling, M.

- Toponymisch woordenboek (...). 2 delen. Tongeren, 1960.

Gysseling, M. en A.C.F. Koch

- *Diplomata belgica ante annum millesimum centesimum scripta.* Brussel, 1950, I. Teksten. II. Reproducties.

Hendrickx, Fr.

- *Melkwezer.* In : *De Brabantsche Folklore*, 11e jaar, nr. 62-63 (1931-32), blz. 97-128. Vertaald in het Frans : *Melkwezer.* In : *Le Folklore Brabançon*, 12e jaar, nr. 68 (1932), blz. 3-36.

Janssens, L.

- *Kaarten en plattegronden in handschrift.* Tweede reeks. Brussel, Rijksarchief, 1997.

Kempeneers, Paul

- *Hydronymie van het Dijle- en Netebekken.* 4 delen. Leuven, 1982. Samenvatting in : *Naamkunde* 15 (1983), 5-95.
- *Hoegaardse Plaatsnamen.* In : *NGF, Monografieën XV*, Leuven, 1985.
- *Tiense Plaatsnamen.* 2 delen. Tienen, 1987.
- *Hakendover.* In : *Toponymica IX*, 5. Leuven, 1991.
- *Kumtich.* In : *Toponymica IX*, 6. Leuven, 1994.
- *Oplinter.* In : *Toponymica IX*, 7. Leuven, 1995.
- *Waanrode.* In : *Toponymica IX*, 8. Leuven, 1998.
- *Toponymie van Landen.* In : *NGF, Monografieën XVII*, Leuven, 2000.
- *Goetsenhoven.* In : *Toponymica IX*, 9. Leuven, 2002.
- *Oorbeek.* In : *Toponymica IX*, 10. Leuven, 2003.
- *Zoutleeuw.* In : *NGF, Monografieën XIX*, Leuven, 2003.

Lindemans, Jan

- *Over eenige niet-specifieke toposuffixen in plaatsnamen.* In : *Handelingen*, 1928, p. 133-157.

Lindemans, J. en F. Borgers

- *Oostbrabantse Plaatsnamen, III. Gèetbets.* In : *Toponymica IX*, 3. Leuven-Brussel, 1949.

L'Homme, André

- *De Wapenstilstand van Orsmaal.* In : *Ons Landens Erfdeel*, jg. 17 nr. 46, 1994, p. 31-49.

Mennen, Victor

- Toponymie van Eksel. Monografie XVIII. Leuven, 2002. Ook in :
Werken van de KCTD, Vlaamse afdeling, nr. 23. Tongeren, 2002.
- Roumieux, Eduard
  - Geschiedenis van Orsmaal-Gussenhoven. Tienen, 1998.
- Sacré, Maurits
  - De voormalige Dorpsschuttersgilden in Vlaamsch-Brabant. In :
ESB 1933-1934.
- Sanctus
  - Sanctus, door Jo Claes e.a.. Meer dan 500 heiligen herkennen. Leu-
ven, Davidsfonds, 2003, 3de druk.
- Van Buyten, Leo
  - De Leuvense Stadsfinanciën onder het Oostenrijkse Regiem
(1713-1794). In : Arca Lovaniensis 11, jaarboek 1982.
- Vandeput, Emiel
  - Mijmerend langs de kapellen van Groot-Zoutleeuw. Zoutleeuw,
1996.
- Van Eeckhoudt, Luc
  - De Sint-Hubertusverering te Orsmaal (Linter). In : Oost-Bra-
bant, jg. XXXIX, 3, blz. 83-103.
  - Onze-Lieve-Vrouw van 't Eikske te Neerlanden. In : Oost-Bra-
bant, jg. XXXX, 1, blz. 38-41.
- Van Passen, Robert
  - Toponymie van Waarloos. In : Werken van de KCTD, Vlaamse
afdeling, nr. 19. Tongeren, 1997.
- Vinx, Jozef
  - De Slag bij Orsmaal-Gussenhoven. Antwerpen, 1920.
- Vinx, Lod.
  - Korte aantekeningen over Orsmaal-Gussenhoven. In : Brab.
Folkl. jg. 7 (1928), blz. 331-337.
- Wauters, A.
  - Géographie et histoire des communes belges, Canton de Léau.
Dormael. Brussel, 1887, blz. 75-95.
  - Idem. Orsmaal, blz. 96-110.
  - Idem, Heelen-Bosch, blz. 111-119.
  - Idem. Melck-Weser, blz. 120-125.

Wegwijs

- Wegwijs Vlaams-Brabant. Leuven, 2003, 292 blz.

Kaarten en atlassen.

Abdij van Park. Heverlee.

- Kaartenboek van de Parkabdij. Zie uitgave van dit boek, kaart 38.

Armentafel

- Kaartenboek van de Tiense Armentafel (k.AT). Door landmeter Lambrecht Warnouts. 27 mei 1669 tot 1671, met latere toevoegingen. HHD Tienen.

Atlas

- Atlas der Buurtwegen (ABu). Orsmaal-Gussenhoven, 1846. Provincie Vlaams-Brabant, directie Infrastructuur. Idem Melkwezer.
- Atlas der Waterlopen (AW). Orsmaal-Gussenhoven, 1884. Provincie Vlaams-Brabant, directie Infrastructuur. Idem Melkwezer (1960). Zie ook Tableau. AW Melkwezer (1883) en Orsmaal-Gussenhoven (1884) ook in RA Beveren-Waas.

Everaert, C.J.

Zie Kaarten en plattegronden.

Ferraris

- Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden. 1771-78. Verkleinde facsimile-uitgave door het Gemeentekrediet van België, 1965.

Kaarten en plattegronden in handschrift.

- Nr. 2345. Caerte figuratief van den Dorpe ende Heerlyckheyd van Weser, beneffens den Dorpe van Gussenhoven ende een deel van den gene van Neerhespen. 11 maart 1786. Opgesteld door C.J. Everaert voor Sieur Laurentius Ludovicus De Hertogh ende Laurentius Rouchet. 79 x 140 cm. RA Brussel.
- Nr. 4607. Plattegrond van Hof ten Steen en omgeving. 1682. 57,2 x 44 cm.

Linter.

- Linter. Toeristisch stratenplan, circa 1992.
- Linter. Stratenplan, 2003.

Meyers.

- Gemeente Orsmael Gussenhoven, in 2 sectien, 1/2500, opgemeten in 1828 door landmeter Meyers, kopie. Vernieuwd in 1937. Sectie A : twee bladen : 1 tot 268, en 269-570. Sectie B : drie bladen : 1 tot 81/2, 82 tot 396 en 397 tot 563. Bewaard in de kelders van het kaster te Tienen.

Nationaal Geografisch Instituut, Brussel (NGI)

- Nr. 33/5-6. Landen-Sint-Truiden. Uitgave 1979.
- Nr. 33/1 ZUID. Zoutleeuw. Uitgave 2000.
- Nr. 33/5 NOORD. Wommersom. Uitgave 2000.

Naveau, J.C.F.

- Beguinage. Plans parcellaires. Kaartboek van de eigendommen van het Begijnhof, opgemaakt vanaf 3 mei 1756, met beschrijvende index. HHD Tienen.

Popp, P.C.

- Atlas cadastral parcellaire de la Belgique. Commune de Orsmael. Circa 1850.
- Idem. Commune de Melckweser. Circa 1850.

Tableau

- Tableau des Chemins de La Commune d'Orsmael. 1820. Boekdeel B. Vlaams-Brabant, directie Infrastructuur. Idem Melckweser.
- Tableau des Rivières. Orsmaal-Gussenhoven. 1820. Boekdeel C. Directie Infrastructuur. Idem Melckweser. Zie ook Atlas.

Vandermaelen, Ph.

- Carte de la Belgique d'après Ferraris. Kaart 16, 1831-32.

Waterlopen provincie Brabant.

- Provincie Brabant. Kaart van de waterlopen. 1) In drie stroken, schaal 1/40.000. 2) Eén blad op schaal 1/100.000. Brussel, Technische dienst van de provincie, z.j.

13.3. Tijdschriften en reeksen

- Brabantse Folklore (en Geschiedenis). Brussel 1 (1921) -. Sedert 1995 : in Leuven. Stopgezet in 1996. Register 1961-1996 door P. Kempeneers e.a. Leuven, 1999.
- Eigen Schoon en De Brabander. Verscheen als "Eigen Schoon" van 1911 tot 1914 en als "De Brabander" van 1919 tot 1925. Samen als 9e jaargang, nieuwe reeks. Brussel, 1926-27 -.

- Handelingen van de Koninklijke Commissie voor toponymie en dialectologie. Brussel, 1 (1927) -.
- Mededeelingen. Uitgegeven door de Vlaamsche Toponymische Vereeniging te Leuven. Leuven, 1 (1925) - 44 (1968). Voortgezet als Naamkunde.
- Naamkunde. Leuven-Amsterdam, 1 (1969) -. Register op de namen : P. Kempeneers, 1996.
- Oost-Brabant. - Oost 1, 1963. Vanaf 1976 onder de titel Oost-Brabant.

14. Klapper

De nummers verwijzen naar de paragrafen.

F = figuren. K = kaarten in de Atlas.

- Aan het Lindeken 7.4; K16
- Aard 1.4, 6.6
- Aardgat 10.2.2
- Abdij
- van Heilissern 6.7, 8.4.2
  - van Oplinter 4.3.1
  - van Park/Perk 7.5.2
  - van Sint-Laurens 8.1.1
- Achter het Dorp 10.8; K15
- Achterste Hof 9.1.3
- Akker 7.1
- Alaisa 9.1.6
- Andere Aard 6.6
- Andries, Henrick 8.1.2
- Antiqua Iacea 3.1.2
- Armentafel
- van Dormaal 8.5
  - van Gussenhoven 8.5, 9.1.2
  - van Helen 7.3
  - van Melkwezer 8.5
  - van Orsmaal 8.5
- Atrio 9.1.5
- Ausloos, Hendrick 9.4
- Ausseloos, Joannes 1.7
- Baan
- v. Hespen n. Dormaal 10.4.4
  - v. Orsmaal n. Helen 10.3.3
  - v. Orsmaal n. Wezer 10.4.1
  - v. Tienen n. Leeuw 10.3.2
  - v. Tienen n. Orsmaal 10.3.4
  - v. Wezer n. Neerlinter 10.6.1
- n. Wommersom 10.4.1
- Baeswilre (-weiler) 1.6
- Balin, Gertrudis 8.4.1
- Banpaanhuis 9.2
- Barrière(huis) 9.4; F34; K8
- Basteyns, Arnoldus 9.3
- Basteyns, Joannes 9.3
- Basteyns, Pierre 9.3
- Bauwens, Lambrecht 6.7
- Bauzelbroek 6.2
- Beckere, Jan 9.2
- Beckers/Beckx, Michel 1.6, 9.1.2
- Bedelaarsbaantje 10.5
- Beeckman, Ferdinand 8.4.2
- Beekske 3.1.0
- Beemd 6.3.1
- Begijnhof
- Melkwezer 9.1.3
  - Zoutleeuw 6.3.2
- Begijnhofstraat
- Melkwezer 10.7
  - Orsmaal 10.4.3; K9
- Beinshoeve F1
- Belen, Jan 9.3
- Berger, Francis 1.7, 3.3.2
- Berger, Wouter 1.7
- Bertens, Davidt 9.1.3
- Bertens, Goert 10.2.2
- Bertrand van Aquitanië 8.2
- Betten, Jan 3.1.6

- Bevolking 1.6
Biezemaard 6.6
Bijvang 9.1.6
Blaasbalg 7.5.1; K4
Bocht 6.7
Boelaard 6.7; K14-15
Bogaard 5.4
Bogaarden 10.4.4
Bogaardenbeemden 6.3.2
Bogaardenbeemdstraat 10.4.4;
K10
Bogaardenstraat 10.4.4
Boitson, weduwe 1.7
Bokrijk 9.1.7c
Bollen, Baudewyn 6.4
Bollen, Jan 9.1.6
Bollenbeemd 6.3.3
Bollendries 6.4
Booienhoven 8.4.1
Boomgaard 5.4
Boomgaardstraat 10.4.4
Boon, Bart Inleid.
Boonen, Jan 1.7
Borgers, Pierre 4.1.3
Born 3.2
Bornsteeg 10.4.3
Bos
- van Walsberg 5.2
- van Wezer 5.2
Bosbaan 10.7; F4; K13-14
Bosmans, Franciscus 8.3
Bosschellenhoeve F1
Bosstraat
- Melkwezer 10.7; K17
- Orsmaal 10.4.1
Bosveld 7.4
Brabantse Omwenteling 9.1.7d
Braes/Braze, Bernaert 6.6, 9.1.5
Brandakker 7.1
Brandenbosken 5.2
Braxatorium/Braxinia 9.2
Brees, Gerard 9.1.2
Briers, Nicolaes 1.7
Bries, Jan 7.5.3
Broederschap
- Allerh. Sacrament 8.2,
10.4.1
- H. Rozenkrans 8.2
- Sint-Huibrecht 8.2
Broek 6.2; K9, K11
Broekstraat
- Orsmaal 10.5
- Wommersom 10.7
Broekwegel 10.5; K9
Brouwerij 9.2; K8-9
Brouwpoel 3.3.1
Brug 9.6
Brugghen, Geert 6.7, 7.5.3
Brugghen, Jan 7.5.3
Bruul 6.7; K14-15
Bruyninckx, Joseph 9.4
Bunder 7.5.2
Campagne 1.4
Capelle, Jan 1.7
Capelle, Nick 1.7
Capelle, Petrus 1.7
Casino 9.2
Ceulers, Ludovicus 1.7; F5; K14

- Chantrijn 8.1.2, 8.4.1, 8.4.2, 8.4.3, 8.6
- Chemin de Lacheau 10.8
- Chemin de tripes 10.7
- Chemin du seigneur 10.2.1
- Claes, Gielis 6.4
- Close, Anna Catherina 9.1.6
- Coel, Jacob 4.2
- Coene, Arnold 1.7
- Coenen, Aert 9.1.7b
- Coenen, Andries 9.1.7b
- Coenen, Arnold 1.7
- Coenen, Gillis 9.1.7d
- Coenen, Magdalena 1.7
- Comitas 2.2
- Commanderij, zie Chantrijn
- Communis 10.2.1
- Coms Hof 9.1.1
- Coninex 6.3.2
- Coppelweide 6.5
- Coulant d'eau 3.1.6
- Culinghen 7.5.3
- Curia
- de Orsmale 9.1.7a
  - de Wesere 9.1.6
- Cuvelier, J. 1.6
- Daalkouter 7.2
- Dalemndries 1.1
- Dansveld 7.4
- De Beeckman, Ferdinand 9.1.7c
- De Bent, Jacobus 9.2
- De Boeck, Hermannus Josephus, 7.5.2
- De Brou, Philippe (kolonel) 9.1.7d
- De Bruyn, Petrus 8.4.2
- De Catte, Claire 9.1.2
- De Catte, Jan 9.1.1
- De Dion, Margareta 8.3; F20
- De Hertogh, Laurentius Ludovicus, 1.7, 3.3.2, 9.1.6
- Dehertoghe, Ernestine 9.1.6
- De Hertoghe, Jacob/Jacques 1.3, 9.1.7b, 9.3
- De Hertoghe, Jan 9.1.7b
- Dehertoghe, Laurentius 8.6, 9.1.3, 9.1.6
- Dehertoghe, Maria 3.3.2, 9.1.5
- De Hertoghe, Paulina 9.1.4
- De Hertoghe, Symon 9.1.7b
- De Hertoghe, Theophilus 9.1.4
- De Hertoghe, Willem 9.1.7b
- De Keijser, Marie 9.2
- De Landen, Franciscus 8.1.3
- De Langhe, Daniel 6.7, 8.1.2
- De Langhe, Henrick 9.2
- De Langhe, Jan 7.5.1
- De Langhe, Peter 8.1.1
- De Linden, Charle 9.1.7b
- De Linden, Ernestina 9.1.7b
- De Linden, Madalena 9.1.7b
- De Linden, Maria 9.1.7b, 9.3
- Delvaux, Joseph 1.7
- De Marneff, Daniel 6.3.3
- De Mera, Mathias 8.1.2
- De Nenten (mevrouw) 6.7
- Dennenbos 5.2

- Derde Regiment Lansiers 9.1.2,
10.4.3
- Der Haen, Katherynen 8.1.3
- De Rogné, Jean 8.6
- Devos, Machiel 1.7
- De Wolffs, Hans/Jan Jooris (I)
3.2.1, 8.4.1, 9.1.7d, 9.3
- De Wolffs, Henricus 9.1.7d
- De Wolffs, Henricus Josephus
9.1.7d
- De Wolffs, Jan Jooris (II) 9.1.7d
- De Wolffs, Josephus 8.3, 9.1.7d
- De Wolffs, Laurentius Henricus
9.1.7d
- De Wolffs, Maria Anna 8.3
- De Wolffs, Robertus 9.2
- De Warlusel, Antoine 9.1.7b, 9.3
- Dijk 4.2
- Dinghmans, Cornelius Ignatius
8.4.1
- Dionantus, Joannes 8.1.1
- Domville, Francis 1.7
- Domville, Guilliam 1.7
- Domville, Joannes 1.7
- Domville, Maria Rosa 10.4.1
- Donkere Beemd 6.3.2
- Donkersteeg 10.4.4
- Donkerstraat 10.4.4
- Dormaal 2.1.2
- Dorp 1.4, 2.2; F2-3
- Dorpkouter 7.2
- Dorpsbron 3.2.1
- Dorpsbronbeek 3.1.4; F8
- Dorpsstraat
- Gussenhoven 10.4.2; K5,
K7
- Melkwezer 10.6.2, 10.7; F40
- Dorpsweg
- Melkwezer 10.6.2; F4; K13-
16
- Orsmaal 10.4.3; K8
- Doucet, Stefaan Inleid.
- Dreef naar Waterhof 10.6.3; F4;
K14, K16
- Dreft 6.6
- Driebek 6.7
- Dries 6.4
- Drieslinter 1.1; F1
- Driesmans, Francis 8.1.3
- Driesmans, Laureys 1.7
- Droge Boomgaard 5.4
- Droge Dries 6.4
- Dublin 2.1.4
- Dullen Wauter 7.5.3
- Eggerling 7.5.3
- Eigen 2.2
- Eikske (kapel) 8.6
- Eikstraat 10.4.3
- Engerling 7.5.3
- Espine 2.1.5
- Essche, Peeter 1.7
- Everaert, C.J. 1.7; F4
- Everaerts, Nicolaes 6.4
- Everaerts, Peter 9.2
- Ezelsbaan 10.4.2; K7-8
- Ezelspad 10.4.2
- Fastrarts, Joos 8.1.2

- Ferne 9.1.2
Follaers Dries 6.4
Fossa(ta) 3.1.9
Fosse
– du loup 4.3.1
– de marle 4.3.1
– du sabulon 4.3.1
Frenay, L. Inleid.
Fusies 1.1

Gaar 9.6
Galerijstraat 10.6.2, 10.8; F5
Galgestraat 10.4.2; K5-6
Gasthuis 8.5
Gat 10.2.2
Gatia 3.1.1
Gebrand Goed 9.4
Geens, Henricus 9.3
Geens, Remy 9.1.5
Geertruidenborn 3.2.2
Geetstraat 10.4.4; K12
Geetweg 10.4.2; F37
Geldenakenstraat 10.3.3
Gemeen 10.2.1
Gemeente 2.2
Gemeentebrug 9.6
Gemeentehuis 9.4; F6, F23; K8
Gemene Vloedgracht 3.1.7
Genovevabeek 2.1.4
Gete 3.1.1; K11
Getebeemden 6.3.2
Getedijk 4.2
Getestraat 10.4.4
Geteweg F22

Gheerberghen, Johannes 8.1.3
Ghens, Lambrecht 7.5.1
Ghens, Peeter 7.5.1
Gijsen, Gertrude 1.6, 9.1.2
Gilis, Jan 9.1.7c
Glazenberg 4.1.3
Goethuis 1.1
Goetsenhoven 2.1.1
Goffin, Peeter 1.7
Gommans, Jan 9.3
Goosens, Joannes 1.7
Gorse
– der Hazenberg 3.1.8; F8
– der Keiberg 3.1.7, 4.3.1; F8
Gossoncourt 2.1.1
Goukensbunder 7.5.2
Graanmolen 9.1.7d, 9.3
Gracht 4.3.2
Grand Malant 7.5.3
Gras 6.1
Gregorius IX (paus) 9.1.6
Grenzen 1.2
Grimde 3.1.1
Groene gracht 4.3.2; K2
Groene weg
– Melkwezer 10.7; K16-17
– Orsmaal 10.4.1
Groenstraat
– Melkwezer 10.6.2
– n. Mijlboom 10.4.1; K4
– v. Overhespen n. Gussenh.
10.3.3
Grond 7.5.3
Groot Bosveld 7.4; K14
Grote Baan 10.3.2

- Grote Brug 9.6; F36
Grote Galgestraat 10.4.2; K4-6
Grote Gete 3.1.1
Grote Hazenberg 4.1.1
Grote Heerweg 10.3.4
Grote Malant 7.5.3; F4; K13-14
Grote Paalsteen 1.3
Grote Schild 6.7
Grote Steenweg 10.3.5
Grote Walschaersbeemd 6.3.3
Gulden Hof 9.1.3
Gussenhoven 2.1.1
Gussenhovensestraat 10.3.3
Gussenhovenveld 7.4; K4-5
Gussenhoven Weiden 6.5; K10
- Haag 5.3
Hachelken 5.3
Halbeemd 6.3.2
Hallet (kinderen) 7.5.2
Halleux, Luitenant 9.1.2
Hamers/Hannaerts, Wouter
9.1.1
Haspengouw 2.1.5
Hazenbeemd 6.3.3
Hazenberg 4.1.1; F8; K13, K16-17
Hazenbergbaan 10.7
Hazenbergkouter 7.2
Hazenbergstraat 10.7
Hechelken 5.3
Heelsebaan 10.3.3
Heerbaan 10.3.2
- v. Leeuw n. Tienen 10.3.2
- v. Orsmaal n. Tienen 10.3.4
- n. Tienen 10.3.2
Heerstraat 10.3.2
Heerweg 10.3.2; K2-4
- v. Leeuw n. Tienen 10.3.2;
K14, K16
- n. Tienen 10.3.2
Heide 1.1
Heilige Michael 8.7
Hélécine 3.1.1
Helen-Bos 3.1.7
Helen-Bosstraat 10.3.3; K8-9
Helenbosveld 7.4; K1
Helensebaan 10.3.3; K1-2, K6,
K11
Helensebrug 9.6
Helensestraat K7
Helensveld 7.4
Hemelrijk 6.7
Hendrickx, Fr. Inleid.
Henot, Henricus 8.5
Henotte, Arnold 8.4.1
Henotte, Henricus 8.4.1
Herberg 9.2
Herenstraat, 's 10.2.1
- v. Malant n. Neerlinter
10.6.1
Hermans, Reynier 10.6.2
Hertogengracht, 's 3.1.9; F8,
F12; K13, K17
Hertogenhof, 's 1.7, 8.4.3, 9.1.4;
F27
Hesbaye 2.1.5
Hespen 2.1.5
Hespensesteeg 10.4.4; K10

- Heuvel 4.1.3; K1
Heytmers, Jan (I,II) 9.1.7b
Hoebancx, Margareta 9.1.7d
Hoegaarden 3.1.3
Hoeve
  - algemeen 9.1.1, 9.1.2
  - zie Pachthof
Hoeven 2.2
Hof
  - algemeen 9.1.1
  - ten Broeke 9.1.1, 9.1.6
  - ten Steen 9.1.7a; F1, F30, F32; K8
  - van Maagdendaal 9.1.6
  - van Orsmaal 9.1.7a
  - van Wezer 1.7, 3.3.2, 7.5.3, 9.1.6; F1, F3-4, F29; K13
Hofstad 9.1.1
Hoge Orbe 3.2.1
Hola 7.5.3; K1
Hondslo 5.2
Hooghuis 9.4
Hopblokstraat 10.2.2, 10.7; K13
Horenbeemd 6.3.2
Hotel van Marasko 9.2
Houbart, Renier 1.7
Hovel K1
Huilmuil 8.1.3
Huis ten Steen 9.1.7a
Huis van de Bareel 9.4
Huybrechts, Jan 5.6

Iacea 3.1.1
In de Jongheid 9.2

Jacobs, Geert 2.2
Jacobs, Hans (dr.) Inleid., 8.1.3, 9.1.7d, 9.4
Jacobs, Jan 6.4
Jacops, Elizabet 5.4
Jacops, Frans 8.4.1
Jacops, Pieter 9.1.1
Jacops, Willem 5.4
Jan I (hertog) 9.1.7b
Janssens, Luc Inleid.
Jan van Heelstraat F5
Jauche 3.1.1
Jezusbeemd 6.3.2
Jongheid 9.2
Jurisdictie F4

Kamps, Joannes 3.3.1
Kangieter 6.7
Kapel 8.6; F4, F23
  - van Dehertoghe 8.6; F24; K14
  - van Sint-Jan 8.6
Kapelaanshuis 1.6
Kapelstraat 10.4.3
Kapelvoetweg 10.5
Kareeloven 8.6
Kassei 10.3.5
Kasteel
  - van Orsmaal 9.1.7a
  - villa Michotte 9.1.6
Katsei 10.3.1
Keiberg 4.1.2; K16
Keibergstraat 10.7; K16
Keibergveld 7.4
Keiland 7.3
Kemphof 9.1.3

- Kerk
- van Gussenhoven 8.1.1; F17; K7
  - van Orsmaal 8.1.2; K8
  - van Wezer 8.1.3; F4, F19; K14-15
- Kerkbaan 10.5
- Kerkenbeemden 6.3.3
- Kerkhof
- van Gussenhoven 8.1.1
  - van Melkwezer 8.1.3
  - van Neerlinter 1.1
  - van Orsmaal 8.1.2
- Kerkweg
- Melkwezer 10.8
  - Orsmaal 10.5
- Klein Brandenbosken 5.2
- Klein Hazenbemdeden 6.3.3
- Klein Rivierken 3.1.0
- Klein Veldeken 7.4
- Kleine Galgestraat 10.4.2; K5-6
- Kleine Gete 3.1.1; F8-9, F35-36; K6-9
- Kleine Getestraat 10.4.4
- Kleine Hazenberg 4.1.1
- Kleine Heerweg 10.3.4
- Kleine Malant 7.5.3; F4; K14-15
- Kleine Mergelkuit 4.3.1
- Kleine Schild 6.7
- Kleine Schoenlapper 6.7
- Klooster
- van Bethanien 7.5.2
  - van Linter 7.5.2, 9.1.6
  - van Maagdendaal 7.5.2, 9.1.1
  - van Rameien 1.4, 8.1.2, 8.4.2, 8.4.3
- Knapen, Commandant 9.1.2
- Koning 7.5.3
- Koning Jezus 8.7
- Koningsbeemd 6.3.2
- Koningsbunder 7.5.2
- Koningsweide 6.5
- Koppelweide 6.5
- Korteweg 10.4.2, 10.4.4
- Kouter 1.4, 7.2
- Kraaienpoel 3.3.1; K16
- Kraanpoel 3.3.1
- Kromme Beemd 6.3.2
- Kruis 10.2.3
- Kruisstraat 7.5.1, 10.2.3
- Kruisveld K14
- Kruisveldstraat F5
- Kuit 4.3.1
- Kweling 7.5.3; K5-6
- Kwelingkouter 7.2
- Lamal, Emiel Inleid., 8.4.2
- Lamotte, Michel 9.2
- Lamotte, Stephanus 9.2
- Lamotte, Willem 9.2
- Landenstraat 10.4.4
- Lang Bunder 7.5.2
- Lang Halfbunder 7.5.2; K6
- Lange Driezillen 7.5.2
- Langstraat 10.3.1
- Lapide 9.2
- Lardinois 10.3.5
- Lazerij 8.5
- Leemans, Jacobus 9.5
- Leeuwerbroek 6.2

- Leeuwsebrug 9.6; F35; K9-11
Leigete 3.1.3; F8; K9
Leigracht 3.1.6
Lenaers, Joris 10.3.5
Lenaerts, Arnold 8.6
Lenaerts, François 8.6
Lenaerts, Henry 8.6
Lenaerts, Jean 8.6
Lenaerts, Jos 8.6
Lenaerts, Ludovicus 8.2, 8.3,
8.4.2
Lenaerts, Marten 3.2.2
Leprozerij 8.5
Leugebeek 3.1.3
Leugengete 3.1.3
Lievevrouwebeek 3.1.5, 3.2.2; F8;
K1, K12
Linde 5.6; K16
Lindekensveld 7.4
Lindestraat 10.3.2, 10.8
Lindeweg 10.8
Linie 1.3
Linter 1.1, 2.1.4
Lintermans, Gilles 1.7
Lintermans, Huybrecht 9.2
Lintermans, Noë 1.7
Lintermans, weduwe 1.7
Linterseweg 10.6.1; F4; K13-14
Lo 5.2
Long Bonnier 7.5.2
Lowet, Anna Barbara 9.1.2,
9.1.7d
Lowet, Ernest 9.1.5
Lowet, Franciscus 8.6
Lowet, Henricus 9.1.2
Lowet, Jan 8.6
Lowet, Joannes Franciscus 9.1.2
Lowet, Peeter (de Oude) 6.2,
9.1.1
Loyaerts, Jan (notaris) 9.1.7d
Luizenboom 5.6
Lustwater 3.3.2, 9.1.5
Maaibeemd 6.3.3
-maal 2.1.2
Mabilia 9.1.6
Malant 7.5.3
Malantplas 3.3.2
Malantstraat 10.6.2
Malantveld 7.4
Malherp, weduwe 1.7
Marasko 9.2
Marcelis, Laureijs 9.1.7c
Marcoer, Henricus 9.1.2
Marcoer, Jan Hendrik 9.1.2
Marcoer, Joanna 9.1.2
Marcoer, Josephina 9.1.2
Marcoer, Ludovicus 9.1.2
Marcoer, Maria 9.1.2
Maria-Theresiabrug 9.6; F36
Marie Roosestraat 10.4.1; K3
Materne, Adam 6.7
Materne, Christina 9.1.7d
Materne, Peeter 6.7
Mattens, Joanna 7.5.2
Matterne, Antoon 9.2
Matterne, Jacques 9.2
Meeus, Mathias 6.2

- Meggelinx Hof 9.1.1
Melkweg 10.8; K13
Melkwezer 1.4, 2.1.3; F1, F3
Melkwezerwegel 10.5
Mensa 8.5
Mergelkuit 4.3.1; F15; K13
Mertens, Merten 6.4
Mertens, Niclaes 9.1.3
Meyers (landmeter) 1.4
Meys, Aert 8.3, 8.4.1
Meys, Leonaert 8.4.1
Michotte, Edmond 1.7, 9.1.6
Middelste Dries 1.1
Mieus, Willem 6.7
Mijlboom 5.6; K4
Minnenweg 10.4.1; K1-2, K11, K14
Minten, Jan 9.1.5
Moesbeek 3.1.7, 3.2.2; F8, F11; K14-15
Moffrant, Erardus 8.4.2
Molen
  — Barrière 9.4
  — van Gussenhoven 9.3
  — van Orsmaal 9.3; F33; K9
Molenbeemd 6.3.2; K8, K10
Molendijk 4.2
Molendijkse Weiden 6.5
Molendijkveld 7.4; K1, K11
Molenhof 9.1.3
Molenpad 10.4.2
Molensteeg 10.4.3; F7
Molenstraat 10.4.3
Molenweg 10.4.2, 10.4.3; F38; K7-10
Monniken van Wezer 9.1.6
Montferrant, Erardus 8.4.2
Morren, Wouter 1.7
Morsborn 3.2.3
Mues, Francis 10.3.5
Mues, Mabilia 8.3
Muizen 8.1.1
Naard 1.4
Naeghels, Hendrick 8.4.1
Nagels, Jan 9.1.2
Nederwalsberg 4.1.1
Neerhespen 2.1.5
Neerhespensestraat 10.4.4
Neerhespenseweg 10.4.4; K7
Neerlinter 2.1.4; F1
Negenbunders K4
Nieuwe Kassei 10.3.5
Nieuwstraat 10.4.2
Nijs, Henricus 9.1.2
Noe, Elisabeth 9.2
Nonnenbeemd 6.3.2; K10
Omloop 8.6
Onderste Heerweg 10.3.4
Onze-Lieve-Vrouw H. Hart F1
Onze-Lieve-Vrouwaltaar 3.2.2
Onze-Lieve-Vrouwborn 3.2.2
Onze-Lieve-Vrouwkapel 8.6
Onzevrouwenboom 5.6
Oorbeek 3.1.4
Oppervlakte 1.2
Orbe 3.1.4, 3.2.1; F8, F10; K9-10

- Orbebeemden 6.3.2
Orbeborn 3.2.1
Orbenvliet 3.1.4
Orp-le-Grand 3.1.1, 3.2.1
Orsmaal 1.1, 2.1.2
Orsmaal-Gussenhoven 1.4; F2
Orsmaalerstraat 10.3.3
Orsmaals Kouterken 7.2
Orsmaalveld 1.4, 7.4; F2; K3
Oude Dorpsstraat 10.4.3
Oude Gete 3.1.2; F8; K12
Oude Kerkstraat 10.4.2
Oude Steenweg 10.3.1; K10
Oudenbos 5.2
Overhespen 2.1.5
Overhespenseweg 10.3.3
Overhespenstraat 10.3.3
Overste Dries 1.1
Overstroming 3.1.1
- Paal 1.3
Paanhuis 9.2
Paanhuisdries 6.4
Paanhuishof 9.1.3
Paardskerkhofstraat 10.4.3; F39;
K9
Pachthof
- algemeen 9.1.1
- van Beckers 3.3.2, 9.1.2
- van Borgers 4.1.3
- van Brees 9.1.2; F26
- van Ceuleers K14
- van Lowet 9.1.2
- van Marcoer 9.1.2; F25
- van Stiers 9.2
- Panakker 7.1
Panakkerstraat 10.7; K15
Panakkersveld 7.4; K16
Panbruggen 10.4.4
Panishof 9.1.3
Panputstraat 10.6.2
Pans, Govaert 10.6.3
Paridaens, Joanna 8.3, 9.1.7d
Parochiecentrum 8.7
Pastorie
- van Gussenhoven 8.4.1
- van Melkwezer 8.4.3
- van Orsmaal 8.4.2; K8
Pedagogie van de Valk 6.4
Peertsbeemd 6.3.3
Peeters, Charles (drukker) Inleid.
Pens(en)weg 10.7; K17
Pensenwegveld 7.4; K16-17
Petersborn 3.2.2
Petersbornstraatje 10.4.3
Petersbos 5.2
Piechette de Wesere 10.5
Pieraerts-Geens, Th. 9.1.5
Pieront, Geert 1.7
Pierron, Francis 1.7
Pijperaardbeemden 6.3.3
Pilicpeert, zie Py-
Pirron, Jan 1.7
Plage 4.3.1
Plattombe 4.2
Plein 10.2.1
Poel 3.2.2
Pomerium 5.4
Ponsaerts, Alfons 9.4

- Pont de Carette K13
Popp, P.C. Inleid.
Processiestraat 10.7
Publicus 10.2.1
Pylicpeert, Aert 8.1.3
Pylicpeert, Vranck 8.1.3
- Quekelinck 7.5.3
Quilinck 7.5.3
- Rameien (La Ramée) 1.4, 2.1.6
Ramerspedeken 10.5
Ransberg 1.1; F1
Reensteen 1.3
Reenvoor 1.3
Reetsweg (16,22) 10.8
Respen, A. (apotheker) F21
Reymerspedeken 10.5
Rode Steen 1.3; F4; K3, K16
Ro(e)ms Hof 9.1.1
Ronde Zille 6.7
Rosmale 2.1.2
Rot 5.1; K1
Rotweide 6.5; K14
Rouchet, Carolus 1.7, 9.1.5
Rouchet, François Maximiliaen 5.4
Rouchet, Joannes Josephus 1.7
Rouchet, Josephus Maximiliaen 3.3.2
Rouchet, Laurentius 1.7
Rouchet, Lodewijk 3.3.1, 6.7, 9.2
Roumieux, Ed. Inleid.
Roumieux, Francis Josephus 9.2
- Rue d'argent 10.6.3
Rue pierreuse 10.6.3
Ryckmans 10.5
- Saels, Anna Maria 9.1.7d
Saison 1.4
Sanen, Maria 6.3.3
Sannen, L. (notaris) 9.1.7d
Sattekesgracht 3.1.9
Schaliëndries 6.4
Scheidhaag 5.3
Scherpbeemden 6.3.2
Schoenlapper 6.7
Scholieren van Zoutleeuw 8.5
School 9.4; K8
Schotmaekers, Symon 9.1.3
Schutterhuis 9.5
Secties 1.4; F2-3
Segers, Willem 10.4.3
Sijpers/Z-, Daniel 6.5, 7.5.2
Sinte-Maria Halfbunder 7.5.2
Sint-Foliaan F1
Sint-Geertruibornstraat 10.7
Sint-Geertruid 8.1.1
Sint-Huibrecht 8.2
Sint-Kwintens F1
Sint-Lambrecht 8.1.1; F1, F17
Sint-Laurens (abdij) 8.1.1, 8.4.1, 8.4.3
Sint-Leonaartssteeg 10.7
Sint-Mauritius F1
Sint-Michael 8.7
Sint-Pancaas 8.1.3; F1, F19
Sint-Peter F1

- Sint-Peters (Luik) 5.2
Sint-Petersborn 3.2.2, 10.4.3
Sint-Petersbos 1.4, 5.2; F3; K16
Sint-Peterskerk 8.1.2; F18
Sint-Petersstraat 10.7; K16
Sint-Remaclus F1
Sint-Sebastiaan 9.5
Sint-Truidensesteenweg 10.3.5;
K4-11
Sitterkersstraat 10.6.3
Sluisbeemd 6.3.2
Smets, Marie Catherine 8.6
Smetskapel 8.6
Smoutmolen 9.1.7d, 9.3
Soetaers, Joannes 1.7
Somers, Merten 5.6
Soufflet 7.5.1
Speelmans, Wouter 8.1.3
Spek en Eieren 6.7
Speltendries 6.4
Spikdoren 5.3
Spinette 5.3
Spinland 7.3; K1
Staes, Gheert 9.2
Station v. Drieslinter 10.6.3
Stationsstraat 10.6.3, 10.8
Stautenberg 7.5.3
Steeg
- n. Broek 10.5
- v. Hesperen n. Leeuwbrug
10.4.4
- v. Neerhespen n. Dormaal
10.4.4
- n. Sint-Petersborn 10.4.3
Steen 1.3
Steenberg 4.1.2
Steenkenbeemd 6.3.3
Steen(berg)straat 10.6.3
Steenweg 6.3.2, 10.3.5
Steenweg n. Landen 10.4.4
Steenwegbeemd 6.3.2
Stenberghen, Herman 8.1.1
Stenen Huis 8.4.1; F21; K7
Stevensgat 10.2.2; K3
Stichel 9.6
Stiers, Catharina Barbara 9.2
Stiers, Henricus 9.2
Stiers, Jacobus 9.1.3, 9.2
Stiers, Joannes Petrus 9.2
Stocman, Johannes 6.2
Stokerij 9.2; K8
Straat
- v. Gussenhoven n. Walsb.
10.4.1
- v. Hesperen n. Scherpbeem-
den
10.4.4
- n. Luizeboomkens 10.6.2
- v. Orsmaal n. Dormaal
10.4.4
- v. Orsmaal n. Helen 10.3.3
- v. Orsmaal n. Panbruggen
10.4.4
- v. Overhespen n. Gussenh.
10.3.3
- v. Walsberg n. Gussenh.
10.4.1
- v. Walsberg n. Overh. 10.4.1
- v. Wezer n. Tienen 10.6.2
Straatje
- v. Neerhespen n. Orsmaal
10.4.4

- Strijkland 7.3
Stroycoerff, Adriaen 8.1.3
Sutaers, Guillam 3.3.1
- Tafel van de H. Geest 8.5
Tafelhof 8.5; F22; K7
Tiensestraat 10.3.4
Tienseweg 10.3.4
Tomme 4.2
Torfkuit 4.3.1
Tweebeemd 6.3.2
Tweeling 7.5.3
Type I,II 10.1, 10.3.3, 10.3.4,
10.3.5
- Ursemale, Gerardus de 2.1.2
- Vaarbaan 10.4.4
Valentin, Stefaan 8.3, 8.4.2; F20
Valgaar
- Melkwezer 9.6; F4; K13-14
- Orsmaal 9.6; K3
Valgaarstraat
- Melkwezer 10.6.3
- Orsmaal 10.4.1; K3
Van Arenbergh, Louis 8.1.3
Van Ausseloo, Reynier 9.1.2
Van Batsheer, Arnold 8.4.1
Van Beeckman, Ferdinand 9.1.7c
Van Coleem, Henrick 6.3.2,
9.1.7b
Van Coleem, Joes 9.1.1, 9.1.7b
Vandenbosch, Ludovicus 3.3.2
Vandenhove, Arnold 9.1.4, 9.1.6
Van den Kerckhove 9.1.5
Van den Kerckhove, Elisabeth
8.1.3
Van den Kerckhove, Peter 8.1.3,
9.1.5
Vanden Linden, Charles 9.1.7b
Vanden Linden, Dierick 9.1.7b
Van den Nuwenhuyze 9.1.5
Van den Putte, Arnold 1.7
Van den Putte, Otto 9.4
Van den Roye, Jacob 6.3.3
Van den Steen, Arnold 9.2
Van der Borcht, Clementia 8.4.1
Van der Burch (graaf) 9.6
Van der Eycken, Francois 9.2
Van der Gheten, Diederik 3.1.1
Van der H(e)ucht, Franciscus
9.1.2
Van der Horst 9.1.7a
Van der Linden, Ferdinand 1.7,
9.1.4
Van der Meren, Mathias 8.1.2
Van der Mersch 9.1.7d
Van der Meulen, Godgaf 1.7
Van der Smisse, Maria Catharina
9.1.5
Vandersmissen, Jan 1.7
Vandervesse, S. F23
Van de Vin, Maria Ernestina (An-
ne Susanne) 9.1.6
Van Dionant, Jan 8.1.1
Van Eeckhoudt, Luc 8.2
Van Engelen, Everaet 6.7, 7.5.3
Van Es, Hendrick 1.7
Van Ezemaal, Gilbijn 6.2

- Van Halle, Geert 9.2
Van Hannuit, Wouter 9.1.6
Van Hoebroeck, Jan 6.3.2, 10.5
Van Hoksem, Jan 8.5
Van Ieteren, Cattarina 6.3.3
Van Ingelen, Everaet 6.7
Van Landen, Frans 8.1.3
Van Lintere, Henric 3.1.0
Van Meer, Geert 6.3.3
Van Meer, Jacob 6.3.3
Van Meldert, Godfried 9.3
Van Meldert, Henric 9.1.7b
Van Meldert, Jan 6.2, 6.3.2, 9.1.7b
Van Meldert, Joanna 9.1.7b
Van Meldert, Willem 9.1.7b
Van Mere, Leonaerdt 3.1.8
Van Nuwenhuyze 8.1.3
Van Orsmale, Jan 7.4
Van Oyenbrugge, Johannes 9.1.7b
Van Roij (weduwe) 9.4
Vanwelkenhuyzen Vanhoebroeck 8.7
Van Wezer, Jan 9.1.5
Van Wezer, Librecht 9.1.5
Van Wezer, Michiel 9.1.5
Van Wezer, Yda 9.2
Van Winge, Lyebrecht 9.2
Van Zottegem, Wouter 9.1.6
Veeweide 6.5; K14
Velaers, Jan 6.4
Veld 7.4
Veld achter het Rot 7.4; K14-15
Velthaens, Joannes Josephus 1.7
Venusberg 4.1.3; K2-3
Verenigde Kerken 1.1
Vierpand 6.7
Vijf Bunders 7.5.2; K13
Vijver 3.3.2; K8
Villa (dorp) 2.2
Villa Michotte 1.7, 9.1.6; F29
Villeers, Jan 8.2, 8.4.2, 9.5
Vincx, Alphonse 9.4
Vincx, Joseph 9.4
Vincx, Lod. Inleid.
Vissekot 2.1.4; F1
Visselbeemd/Vissen- 6.3.2
Vivier 3.3.2
Vlaams-Brabant 1.1
Vliet
    — algemeen 3.1.0
    — van Orben 3.1.4
Vloedgracht 3.1.6; F8; K6, K12
Voetpad
    — n. Gussenhoven 10.8; F4; K15
    — n. Leeuw 10.8; K15
    — n. Melkwezer 10.5; K2
    — n. Neerhespen 10.4.2
    — v. Neerhespen n. Scheidhaag 10.4.4
    — v. Orsmaal n. Helen 10.5
    — v. Orsmaal n. Neerlanden 10.4.4
    — v. Orsmaal n. Tienen 10.5
    — v. Orsmaal n. Wezer 10.5
    — n. Pensweg 10.8
    — n. Reets 10.8; K13, K15
    — v. Schuttershuis n. Wezer 10.5

- Voetweg
- v. Orsmaal n. Keiberg 10.4.1
- v. Orsmaal n. Wezer 10.4.1
- v. Stevensgat n. Rode Steen 10.4.1
- n. Weide 10.7
- Vogelaar 9.1.2; K11
- Vogel(aren)born 3.2.3, 3.3.2
- Vogelarenbornsteeg 10.5
- Vogelzang K11
- Von Brachell 8.6
- Vonderman 7.5.3; K3-4
- Vondermanstraat 10.3.4; K3
- Vondermansweg 10.3.4; K3-4
- Vosselbeemd/Vossen- 6.3.2
- Vreven, Adriaen 8.1.3
- Vreven, Laureys 6.3.3
- Vriesen, Jan 8.1.2
- Vroente 6.2
- Vroninckx, Henricus 8.4.1
- Vrouwborn 3.2.2; K1, K11
- Vrouw Venusberg 4.1.3
- Waaibeemd 6.3.2
- Waarbeek 3.1.10; F8, F13; K13, K17
- Walenstraat 10.4.4; K10
- Walenweg 10.4.4
- Walsberg 4.1.1
- Walsbergbos 5.2
- Walsbergenstraat 10.4.1
- Walsberghoeve F1, F3
- Walsbergseweg 10.4.1
- Walsbergstraat 10.4.1
- Walschaers, Cecilia 6.3.3
- Walschaert, Philip 6.3.3
- Walschaerts, Dirick 5.4
- Wals-Wezeren 2.1.3
- Wandelman 7.5.3
- Warin, Martinus 8.1.1
- Watergracht 3.1.10
- Waterhof 1.7, 3.3.2, 9.1.5; F4, F28; K14-16
- Waterhofstraat 10.4.1, 10.6.3
- Waterkerswinning 3.2.1; F14
- Wauter 3.3.2
- Wauters, Alph. Inleid., 9.1.7d
- Wedemolen 9.3
- Weer, Reynier 5.2, 9.1.6
- Weg
- v. Dormaal n. Neerhespen 10.4.4
- v. Gussenhoven n. Melkwezer 10.4.1; K3
- v. Helen n. Orsmaal 10.3.3
- v. Helen n. Stautenberg 10.6.1
- n. Hespen 10.4.4
- v. Hespen n. Dormaal 10.4.4
- n. Mergelkruit 10.4.1
- v. Neerhespen n. Dormaal K10
- v. Orsmaal n. Helen 10.3.3
- v. Orsmaal n. Landen 10.4.4
- v. Orsmaal n. Neerlanden 10.4.4
- v. Orsmaal n. Rot 10.4.1
- v. Orsmaal n. Scheidhaag 10.4.4
- v. Orsmaal n. Tienen 10.3.4
- v. Orsmaal n. Walsb. 10.4.1
- v. Orsmaal n. Wezer 10.4.1; K2-3

- v. Orsmaal n. Womm. 10.3.4
- v. Overhespen n. Orsmaal K5, K7
- v. Overhespen n. Wommersom 10.4.1; K4
- v. Steenberg n. Orsmaal 10.6.3
- n. Tienen 10.3.4, 10.6.2
- v. Wezer n. Bos 10.7
- v. Wommersom n. Orsmaal F4
- Weibeemd 6.3.2
- Weide 6.5
- Weiden onder de Hazenberg 6.5
- Wezer 1.1, 2.1.3
- Wezeren Brabant 2.1.3
- Wezerse Kouter 7.2
- Wezerspedeken 10.5
- Wezersveld 7.4
- Wijngaard 5.5
- Wijnmagazijn 9.1.4
- Wilgen 5.6
- Willem de Zwijger 9.1.7b
- Willems, Rynier 6.4
- Willems, Willem 9.2
- Winckelseels, Catheryn 9.1.3
- Winckelseels, Peter 6.2
- Winhof (Kasteel) 9.1.7a
- Winkel(ken) 7.5.1; K14
- Winne(n), Leonard 1.7, 9.2
- Winning 9.1.1
- Wisselbeemd 6.3.2
- Witte Dries 6.4
- Witte Kapel 8.6; F23
- Wolfkouter 7.2
- Wolfkuit/Wolfs- 4.3.1; K16
- Wolfkuitkouter 7.2
- Wolput 4.3.1
- Wommersom 2.1.6, 4.1.1, 5.2; K4
- Wouters, G. (notaris) 9.1.7d
- Wouwer 3.1.10, 3.3.2; K1-2
- Wouwerbeek 3.1.10
- Wouwerkouter 7.2
- Wouwerveld 7.4
- Zaagkuil 9.1.7c; F30-31
- Zabel, Peter 4.3.1
- Zavelkuit 4.3.1; K1
- Zegerstraat 6.2, 6.7, 10.4.3
- Zijpers, zie S-
- Zille 6.7, 7.5.2
- Zilverstraat 10.6.3; K15
- Zittaard 6.7
- Zoude/Zouw 3.1.7
- Zoutleew 9.1.7c
- Zuid-Afrika 9.1.7c
- Zwarte Peters boomgaard 5.4
- Zwartveld(eken) 7.4; K10
- Zwartveldsteeg 10.4.4

Jucundi acti labores.
Gedane werken zijn aangenaam.